

TURUN
YLIOPISTO

DIGITAALISIA VALHEITA VAI HISTORIALLISTA TIETOA?

Aineellisen todellisuuden, kerronnan ja
historiallisen tiedon suhde yhdistetyn
todellisuuden teknologiaa hyödyntävissä
menneisyyden esityksissä

Lauri Viinikkala

TURUN
YLIOPISTO

DIGITAALISIA VALHEITA VAI HISTORIALLISTA TIETOA?

Aineellisen todellisuuden, kerronnan ja historiallisen tiedon suhde yhdistetyn todellisuuden teknologiaa hyödyntävissä menneisyyden esityksissä

Lauri Viinikkala

Turun yliopisto

Humanistinen tiedekunta
Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos
Suomen historia
Tohtoriohjelma Juno

Työn ohjaajat

Kirsi Vainio-Korhonen
Professori
Turun yliopisto

Teijo Lehtonen
Erikoistutkija
Turun yliopisto

Johanna Ilmakunnas
Apulaisprofessori
Åbo Akademi

Tarkastajat

Jessica Parland-von Essen
Dosentti
Helsingin yliopisto

Jouni-Matti Kuukkanen
Professori
Oulun yliopisto

Vastaväittäjä

Jessica Parland-von Essen
Helsingin yliopisto

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck-järjestelmällä.

Taitto: Iloinen tiede Oy / JH

ISBN 978-951-29-7522-8 (PAINETTU/PRINT)
ISBN 978-951-29-7524-2 (SÄHKÖINEN/PDF)
ISSN 0082-6995 (Painettu/Print)
ISSN 2343-3205 (Verkojulkaisu/Online)
Grano, Turku 2018

TURUN YLIOPISTO

Humanistinen tiedekunta

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Suomen historia

VIINIKKALA, LAURI: Digitaalisia valheita vai historiallista tietoa? Aineellisen todellisuuden, kerronnan ja historiallisen tiedon suhde yhdistetyn todellisuuden teknologiaa hyödyntävissä menneisyyden esityksissä

Väitöskirja, 180 sivua, 58 liitesivua

Tohtorihjelma JUNO

Tammikuu 2019

Väitöskirja tarkastelee yhdistetyn todellisuuden teknologian hyödyntämistä menneisyyttä koskevan tiedon esittämisen ja tuottamisen apuvälineenä. Tutkimus keskittyy siihen, millaiseksi aineellisen todellisuuden, kerronnan ja historiallisen tiedon välinen suhde muodostuu yhdistettyyn todellisuuteen perustuvissa menneisyyden esityksissä. Näitä esityksiä tarkastellaan kertomuksina ja niiden suhdetta menneisyyden fyysisiin jäänteisiin sekä historialliseen tietoon analysoidaan hyödyntämällä autenttisuuden käsitettä. Tutkimus kytkeytyy historiatieteen tietoteoriaan ja historiografian filosofiaan, mutta luonteeltaan monitieteisenä myös museologiaan, narratologiaan sekä tietotekniikkaan.

Tutkimus koostuu johdanto- ja yhteenveto-osasta, kuudesta artikkelista sekä yhdestä yhdistetyn todellisuuden sovelluksesta. Artikkeleissa on käsitelty yhdistetyn todellisuuden sovellusten teknistä perustaa, yhdistetyn todellisuuden tapoja tuottaa historiallisia kertomuksia, sen suhdetta aineelliseen ja aineettomaan kulttuuriperintöön ja autenttisuuden käsitteeseen sekä yhdistettyä todellisuutta tilallisia ja moniaistisia kokemuksia tuottavana teknologiana. Artikkelien lisäksi mukaan otettu yhdistetyn todellisuuden sovellus tarjoaa tarkasteltuja teemoja havainnollistavan käytännön esimerkin.

Aineistona on käytetty joukkoa Turun yliopistossa osana Futuristic History- ja MIRACLE-hankkeita toteutettuja yhdistettyyn todellisuuteen perustuvia menneisyyden esityksiä sekä niiden tuottamisen yhteydessä tehtyjä havaintoja.

Tutkimus osoittaa, että yhdistetyn todellisuuden teknologiaan perustuvat menneisyyden esitykset, jotka muodostuvat aineelliseen todellisuuteen yhdistetyistä digitaalisista lisäyksistä ja kielellisestä kerronnasta, voivat välittää sekä kielellistä että ei-kielellistä historiallista tietoa. Autenttisuuden käsite on esitysten välittämän tiedon arvioinnin helpottamiseksi mielekästä jakaa kahteen osaan. Näistä historiallinen autenttisuus merkitsee menneisyyden jäännösten ikää ja vastaavuudellinen autenttisuus puolestaan sitä, että esitykset vastaavat olemassa olevaa tietoa menneisyyden olosuhteista. Lisäksi tutkimus osoittaa, että ollakseen akateemisen arvioitavuuden kriteerit täyttävää on menneisyyden esityksen sisällettävä myös esittämiensä kertomusten taustoista ja synnystä kertova paradata.

Asiasanat: autenttisuus, historiankirjoitus, kerronta, museot, tietoteoria, täydennetty todellisuus, virtuaalitodellisuus, yhdistetty todellisuus

UNIVERSITY OF TURKU
Faculty of Humanities
School of History, Culture and Art Studies
Department of Finnish History

VIINIKKALA, LAURI: Digital lies or historical knowledge? The relationship between physical reality, narration and historical knowledge in representations of the past based on mixed reality technology

Doctoral dissertation, 180 pages, 58 appendix pages

Doctoral programme JUNO

January 2019

The subject of this dissertation is the use of mixed reality (MR) technology in representing and creating historical knowledge. The study examines the relationship between physical reality, narration and historical knowledge in representations of the past based on MR technology. These representations are studied as narratives and their relation to the physical remains of the past and historical knowledge is analysed with the help of the concept of authenticity. The thesis is connected to epistemology and philosophy of historiography but as a multidisciplinary study also to museology, narratology and information technology.

The thesis entails an introductory and summary part, six articles and a MR application. The articles deal with technical background of MR applications, the ways in which MR creates historical narratives, relation of technology to tangible and intangible cultural heritage and to the concept of authenticity, as well as MR as means to produce spatial and multisensory experiences. The MR application in turn brings in a practical example illustrating the scrutinised themes.

The source material of the study consists of representations of the past based on MR and created as part of the Futuristic History and MIRACLE projects at the University of Turku as well as the observations made during the creation processes.

The study shows that representations of the past based on MR and comprised of physical reality supplemented with digital additions and lingual narration can convey both lingual and non-lingual historical knowledge. The results reveal that the concept of authenticity is more useful in evaluating historical knowledge within the representations if it is divided into subcategories of historical authenticity and authenticity of correspondence. The former indicates the age of the remains of the past whereas the latter stands for correspondence between the representations and existing historical knowledge about the past circumstances. In addition, the study suggests that in order to be academically assessable the representations of the past should include so-called paradata about the sources and creation processes of the narratives they convey.

Keywords: augmented reality, authenticity, epistemology, historiography, history, mixed reality, museums, narration, virtual reality

Sisällys

Esipuhe	9
---------	---

I JOHDANTO

1. Tutkimuksen lähtökohdat	13
1.1. Kohmelotietoa	13
1.2. Yhdistetyn todellisuuden lupaus	15
1.3. Tutkimuskysymykset	17
1.4. Tutkimuksen rakenne	20
2. Aineisto, metodit, käsitteet ja aikaisempi tutkimus	25
2.1. Aineisto ja metodit	25
2.1.1. Futuristic History- ja MIRACLE-hankkeet	25
2.1.2. Empiria ja teoria	27
2.1.3. Sovellukset	31
2.2. Keskeiset käsitteet ja ilmiöt	34
2.2.1. Yhdistetty todellisuus	34
2.2.2. Kerronta	37
2.2.3. Autenttisuus	39
3. Kaksi tiedon lajia, kaksi menneisyyttä, kaksi kertomusta, kaksi autenttisuutta	45
3.1. Aikamatkan unelma ja menneisyyden kahdet kasvot	45
3.2. Menneisyys mielessä	51
3.3. Kaksinkertaista kerrontaa	55
3.4. Mykkä todistaja	58
3.5. Autenttisuus viestinviejänä	61
3.6. ”Mutta”	65
4. Yhdistelmiä	71
Johdannon lähteet ja kirjallisuus	75
Sovellukset	75
Kirjallisuus	75
III LIITTEET	91

Esipuhe

Mikä saa teknologiaan vieroksuvasti tai aika-ajoin jopa vihamielisesti suhtautuvan ihmisen tekemään väitöskirjan yhdistetystä todellisuudesta? Kuinka omassa ajassaan yksityksissä oleva ja henkisen kotinsa 1700-luvun maaseutuyhteisöistä löytänyt menneiden todellisuuksien etsijä päätyy ryhtymään tällaiseen yritykseen? Matkan varrelle on mahdunut monenlaisia käännteitä ja tapahtumia, joista voi rakentaa monenlaisia kertomuksia. Seuraavassa yksi esimerkki.

Ilman ohjaajiani en olisi koskaan uskaltanut kääntää katsettani tutun turvallisen menneisyydestä kohti ennalta-arvaamattoman tulevaisuuden teknologioita. Professori Kirsi Vainio-Korhonen on väsymättä jaksanut kannustaa eteenpäin niinäkin hetkinä, kun kaikki usko työn valmistumiseen on itseltäni haipunut. Hänen opetuksensa ja tutkimuksensa alkujaan innostivat minut vanhempien aikojen pariin, ensin tutkimusavustajaksi ja sitten oman tutkimuksen pariin. Hänen rohkaisunsa oli niin ikään ratkaiseva päätökselleni siirtyä 1700-luvun pitäjänhallinnon parista yhdistettyä todellisuutta tutkiviin hankkeisiin. TkT Teijo Lehtoselle puolestaan kuuluu kiitos siitä, että sain tämän päätöksen tehdä. Hänen johtamissaan Futuristic History- ja MIRACLE -hankkeissa tunsin itseni alusta pitäen tervetulleeksi. Hän on myös verrattomalla kärsivällisyydellä jaksanut opastaa teknologisten todellisuuksien digitaalisen sinihohteen häikäisemää humanistia. Apulaisprofessori Johanna Ilmakunnakselta saamani neuvot ja kommentit ovat olleet korvaamattomia. Hän ei ole koskaan kieltäytynyt kuuntelemasta sitä ajoittain yksitoikkoista sanatulvaa, jota kätkeytyneitä vastauksia nälkäisen oravan maanisuuella etsivä tutkija suoltaa. Hänen ansiostaan se, mikä olisi voinut olla uuvuttavaa jaarittelua, muuttui hedelmälliseksi ja työtäni eteenpäin vieneeksi keskusteluksi. Teille kaikille olen syvästi kiitollinen.

Futuristic History- ja MIRACLE -hankkeiden päärahoittaja Tekes, nykyinen Business Finland on mahdollistanut pitkäjänteisen työskentelyni osana monitieteistä tutkimusryhmää sekä osallistumisen moniin aihepiiriäni sivuaviin kansainvälisiin konferensseihin. Vain tällä tuella olen voinut astua tarkastelemaan maailmaa oman siiloni – tai kenties pikemminkin vilja-aittani – ulkopuolella. Myös Suomen Kulttuurirahaston keskusrahaston myöntämä tuki on ollut äärettömän tärkeää. Lisäksi aikaisempaa tutkimusaiheittani ovat olleet rahoittamassa Oskar Öflunds Stiftelse, Turun yliopiston Einar W. Juvan ja Oikeusneuvos F.O. Liliuksen stipendiraostat sekä TOP-Säätiö. Tällä tuella tehdyn työn jäljet näkyvät myös tässä väitöskirjassa.

Työni esitarkastajina toimivat professori Jouni-Matti Kuukkanen ja dosentti Jessica Parland-von Essen. Heidän asiantunteva, rakentava ja positiivinen palautteensa valoi uskoa oman aiheeni mielekkyyteen. Kiitos, että ette tuominneet työtäni liian ankarasti. Jessica Parland-von Essenä kiitän myös suostumisesta vastaväittäjäkseni.

Eräs aineellisen todellisuuden tilallinen elementti, jonka merkitystä tutkimukselle ei voi aliarvioida, on kahvihuone. Turun yliopiston Suomen historian oppiaineen kahvihuone on ollut se hermokeskus, jossa monet tämän tutkimuksen ajatuksista ovat

lähteneet muotoutumaan. Sen pöydän ympärille eri aikoina kerääntyneet ihmiset ovat auttaneet ajatteluani enemmän kuin millään määrällä sanoja on mahdollista ilmaista.

Itselleni merkityksellisin työyhteisön jäsen on luonnollisesti se, joka istuu sekä työpaikan että kodin kahvihuoneessa. Laura Yli-Seppälä, kiittääkseen sinua en malta odottaa tämän esipuheen loppuun, jonne puolisolle omistetut kiitokset on tapana säästää. Tutkijan suurin onni on, että rinnalla kulkee toinen tutkijamieli. Panu Savolainen, on huojentavaa tietää, että en ole ainoa verelläni 1700-luvun arkistoaineistoa tahrannut tutkija. Kiitos tämän väitöskirjan taitosta, elämäni ensimmäisestä kohmelosta sekä tietysti panssarivaunusta. Taina Saarenpää, en ole unohtanut osuuttasi yhdistetyn todellisuuden pariin päätyemisessäni. Topi Artukka, olen aina ihaillut keskustelutaitoasi ja kykyäsi erehtymättä löytää oikeat sanat oikeassa tilanteessa. Maria Kallio, kirjojen ja kirjallisuuden ystävien on helppo löytää puhuttavaa ja järjestää yhteisiä kursseja. Mari Välimäki, olet Suomen historian kahvipöytäyhteisön tukipilari. Suvi Rytty, olen onnellinen siitä, että Ilpoisten metsissä asuu muitakin historiantutkijoita. Kirsi Laine, sinun ansiostasi 1700-luvun maaseudun tutkimus ei pääse hiipumaan. Inga Hietaharju, olit erottamaton osa työhuoneyhteisöämme, kun tutkimukseni oli intensiivisimmillään. Ulla Ijäs, Mika Kalliainen, Jarkko Keskinen, Veli Pekka Toropainen, Charlotta Wolff, teidän esimerkinne ovat olleet kallisarvoisia perässä seuraavalle.

Työyhteisö ei kuitenkaan rajoitu vain yhteen oppiaineeseen. Kirsi Salonen, Meri Heinonen, Riitta Laitinen, teille kuuluu erityiskiitos etenkin avusta kirkollisen historian parissa. Myös monilla muilla Historicumin käytäviä kulkeneilla on ollut suuri merkitys työskentelylleni. Kunpa voisinkin luetella teidät kaikki tässä. Anu Lahtiselle kuuluu kiitos yhdessä Johannan kanssa organisoidusta ikimuistoisesta Rooman-ekskursiosta.

Myös Futuristic History- ja MIRACLE -hankkeiden väki, erityisesti Turun yliopiston BID -yksikön, sittemmin Technology Research Centerin ja nykyään Tulevaisuuden teknologioiden laitoksen henkilökunta on ollut valtavaksi avuksi harhaillessani digitaalisissa maailmoissa. Juha-Pekka Arimaa, Olli Heimo, Seppo Helle, Lauri Härkänen, Sami Jokela, Lauri Järvenpää, Timo Knuutila, Timo Korkalainen, Jussi Latvala, Tuomas Mäkilä, Juho Pääskylä, Veijo Pönni, Frans Saukko ja Kaapo Seppälä, teiltä olen oppinut uskomattoman paljon. Teidän ansiostanne en enää juokse pakoon nähdessäni virtuaalilasit tai tabletin.

Muista hankkeiden osapuolista haluan erityisesti kiittää Benito Casagrandea Kiinteistöosakeyhtiö Casagrandentalosta, Juhani Kostetia Museovirastosta, Joanna Kurthia Turun museokeskukselta sekä sieltä sittemmin Sodan ja rauhan keskus Muistiin siirtynyttä Olli-Pekka Leskistä ja Hannu Salmea Helsingin yliopistosta mielenkiinnosta tutkimustani kohtaan sekä Muuritutkimus Ky:n Kari Uotilaa urauurtavista esimerkeistä menneisyyden digitaalisen rekonstruoinnin parissa. Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymän sekä Kirkkohallituksen edustajille ja muille Sanan sepän eri vaiheisiin osallistuneille kuuluu oma kiitoksensa. Timo-Matti Haapiainen, Paula Heino, Kaisa Häkkinen, Tytti Issakainen, Mikko Kauko, Leena Koski, Emmi Louhivuori, Hannu Majamäki, Minna Vesanto, Katariina Ylikännö ja monet muut, ilman teitä ei Sanan seppä olisi koskaan toteutunut.

Nykyisen työyhteisöni, Turun museokeskuksen henkilökunta on monin tavoin edistänyt väitöskirjatyötäni. Museopalvelujohtaja Olli Immoselle sekä esimiehilleni Maarit Talamo-Kemiläiselle ja Riitta Kormanolle suuri kiitos kannustuksesta ja ymmärryksestä. Kari Hintsala, Sari Selkee ja Mats Sjöström, te ensimmäisinä johdatitte minut menneisyyden aineellisten jäännösten äärelle aloittaessani vuonna 2010 projektitutkijana museolla. Karille kuuluu kiitos myös siitä, että aina palautat minut maan pinnalle, kun teoretisointi ja sanallinen saivartelu ovat karkaamassa käsistä. John Björkman, Pia Hovi-Assad, Anniina Lehtokari, Ninna Pulli, Tanja Ratilainen, Ringa Takanen ja Henna Ylänen, teiltä olen saanut runsaasti vertaistukea sekä museomaailmaan kotiutumisessa että monissa jatko-opintojen eri vaiheisiin liittyvissä kysymyksissä. Kollektiiviset kiitokset kaikille muillekin elämäni toisen merkityksellisen kahvihuoneen pöydissä Kalastajankadulla istuville ja istuneille kollegoille.

Suuret kiitokset kuuluvat myös muille ystäväilleni työyhteisöjeni ulkopuolella, sukulaisilleni, isovanhemmilleni, appivanhemmilleni sekä erityisesti omille vanhemmilleni. Kaikki te olette suhtautuneet ymmärtäväisesti tutkimukseeni ja antaneet minulle anteeksi ajoittaisen umpioitumiseni omiin maailmoihini. Oman kiitokseni haluan osoittaa myös lapsuuteni maisemille Hakulalle, Harmalle ja Hautarannalle. Niiden pihoiilla, poluilla, pelloilla, rannoilla ja metsissä kulkiessani opin rakastamaan vanhoja ja lahoavia asioita ja kaikkia niihin takertuneita kertomuksia ajoista, jotka eivät enää koskaan palaa.

Lokalahden Hakulassa

18.11.2018

Lauri Viinikkala

1. Tutkimuksen lähtökohdat

1.1. Kohmelotietoa

Monet luovan työn tuotteet ja kirjalliset teokset – ja itse asiassa monet muutkin asiat tässä maailmassa – ovat saaneet alkunsa humalasta. Tämä opinnäytetyö kuitenkin alkaa krapulasta. (Nyt olen tietoisesti piittaamatta kausaliteetista, joka itsepintaisesti yrittää muistuttaa minua siitä, että jokainen krapula on puolestaan saanut alkunsa humalasta, ja siksi myös tämän työn alku pitäisi juontaa humalaan.) Kyse ei sitä paitsi ole mistä tahansa krapulasta, vaan elämäni ensimmäisestä kohmelosta, jolle kunnan historiantutkijana pystyn tietysti antamaan tarkat numeraaliset koordinaatit ajan virran kulkureitillä: 2.4.2017. Muu tätä omassa elämäkulussani historiallista tapahtumaa kontekstualisoiva tieto jääköön sen sijaan tässä nyt eksplikoimatta.

Olennaista tässä kokemuksessani on, että jouduin odottamaan 31-vuotiaaksi asti, ennen kuin itse sain kokea tuon olotilan, josta olin lukenut, kuullut ja nähnyt satoja ellen tuhansia erilaisia kuvauksia. Kenties juuri siksi, että näiden erilaisten kuvausten määrä oli ehtinyt kohota niin suureksi ennen ensimmäistä omakohtaista kokemusta, muodostui tuosta kokemuksesta niin havahduttava. Kaikki nuo kuvaukset mielessäni olin kuvitellut tietäväni varsin hyvin, millainen ilmiö on se olotila, jota krapulaksi kutsutaan. Vasta omakohtainen kokemus omassa ruumiissani osoitti minulle selkeästi, miten puutteellista aikaisempi tietoni aiheesta oli ollut. Vasta nyt pystyin kunnolla havaitsemaan, millainen järisyttävä ero on ei-kielellisen tiedon, tässä tapauksessa ruumiillisen kokemuksen, ja sellaisten saman ilmiön kirjallisten kuvausten välillä, kuin vaikkapa seuraava tietosanakirjamääritelmä:

Krapula, kohmelo, pohmelo, lat. *crapula*, äkillisen alkoholimyrkytyksen, juopumuksen, jälkitila. K:n oireet: päänsärky, huimaus, nopea väsyminen, lievä epävarmuus lihastoiminnoissa, vapina, turvotus kasvoissa, ruokahaluttomuus, vatsa- ja suolistohäiriöt.¹

Ilman ruumiillista kokemusta aiheesta tekstuaalinen kuvaus oli pelkkiä sanoja vailla merkitystä. Vasta ruumiillinen kokemus antoi sanoille merkityksen. Tarkemmin asiaa pohdittuani havaitsin myös, että jo aikaisempi, puutteellinen tietoni oli syntynyt mieleni yrittäessä luonnostella olotilakokonaisuutta minulle ennestään muista yhteyksistä tuttujen oireiden kuten päänsäryn ja väsymyksen perusteella. Silti edes tämä sanojen ja aiempien kokemusten yhdistelmä ei ollut onnistunut antamaan selkeätä käsitystä kuvaillusta olotilasta itsestään.

Hämmentävintä oli, etten ennen tätä kokemusta ollut osannut aavistella tietämykseni puutteellisuutta, vaikka jo jonkin aikaa olin tutkimustyössäni keskittynyt pohtimaan

¹ Otavan iso tietosanakirja 4, 1962, 1175.

kielellisen ja ei-kielellisen tiedon välistä eroa. Nyt olin saanut loistavan käytännön esimerkin siitä, mitä jo pitkään olin ajatellut: kieli sopii paremmin kuvailemaan asioita, jotka ovat meille ennestään tuttuja. Meidän täytyy tuntea sanojen sisältö, ennen kuin ne voivat välittää meille tietoa. Sanojen kyky kertoa meille mitään sellaista, mitä emme jo entuudestaan tietäisi, näyttää olevan varsin rajallinen.

Ja aivan totta, kuinka usein kuuleekaan arkipuheessa käytettävän argumenttia: ”Ei tuosta asiasta voi mitään tietää, ennen kuin sen on itse kokenut!” Tämä vastapuolen kokemusta edeltävän tiedon kyseenalaistava väite tuntuu sopivan tilanteeseen kuin tilanteeseen, olipa kysymys sitten lasten kasvattamisesta, vakavasta sairaudesta, rakastumisesta tai vaikkapa oman ammatin realiteeteista. Arkielämä näyttää suorastaan vannovan ei-kielellisen tiedon nimeen.

Asialla on kuitenkin myös toinen puolensa. Kokemuksenkin tarjoama tieto itsessään on rajallista. Ilman aikaisempia kuvauksia olotilasta en olisi osannut yhdistää kokemiani oireita siihen laajaan kulttuuris-sosiaaliseen ilmiöön, joka krapula oikeastaan on. Vain näiden pääosin kielellisten aikaisempien kuvausten perusteella osasin oireideni kautta yhdistää itseni osaksi krapulasta eri aikoina kärsineiden todellisten ja kuvitteellisten ihmisten jatkumoa. Vain niiden kautta osasin nimetä oireeni ja tuon nimen kautta kytkeä ne muihin sanoihin, teksteihin ja laajempiin konteksteihin. Uskoni kielen mahdollisuuksiin oli tämän fysiologisesti epämiellyttävän mutta kognitiivisesti riemastuttavan kokemuksen jälkeen samanaikaisesti vahvempi ja heikompi kuin koskaan aikaisemmin.

Tämän kokemuksen jälkeen olin myös entistä huolestuneempi omasta tieteenalastani. Olin entistä vahvemmin saanut huomata, että ilman ei-kielellistä tietoa kielellinen tieto on puutteellista, ellei jopa täysin mahdotonta tai mieletöntä. Mitä minun pitäisi ajatella tutkimustyöstä, joka lähes yksinomaan operoi kielen avulla? Näinhän me historian tutkijat yleensä toimimme. Lähdeaineistomme on pääasiassa kirjallista, asiakirjoja ja muita tekstejä (toisinaan sentään myös kuvia ja esineitä).² Luemme toisten tutkijoiden tuottamia tekstejä. Lopuksi tuotamme aineistostamme ja lukemistamme tutkimuksista uusia, tekstuaalisia synteesejä. Työskentelymme sijoittuu lähes täysin kielelliseen todellisuuteen, vaikka menneisyys, jota tutkimme ja jonka merkityksiä pyrimme pohtimaan, oli vähintään yhtä paljon aineellisen kuin kielellisenkin todellisuuden ilmiö. Voimmeko lainkaan kielellisesti tavoittaa tuota menneisyyden aineellista, ei-kielellistä puolta? Onko tietämyksemme menneisyydestä tuomittu olemaan vain puolinaista? Vai onko se edes sitä?

Täysin uutta tämä huoli ei historian tutkijoiden parissa ole. Saman huolenaiheen ovat nostaneet eri yhteyksissä esille esimerkiksi Robert Rosenstone, Natalie Zemon Davis, William Uricchio ja Leora Auslander.³ Kaikki he ovat huomauttaneet, että sanat eivät voi välittää kaikkea menneisyyttä koskevaa tietoa, vaan paljon jää sanojen ulkopuolelle. Kaikki he kuitenkin ovat sanoneet sanottavansa juuri sanojen avulla (Zemon Davis toki

2 Esimerkkeinä historian tutkijoiden lähdepohjan laajenemisesta viime vuosina ks. esim. Ilmakunnas 2016 ja Mäkilalli 2010.

3 Auslander 2005, 1015–1017; Rosenstone 1995, 4–5; Uricchio 2005, 332; Zemon Davis 2000, ix–xi, 2–8.

myös historiallisen elokuvahankkeen kautta syntyneiden kokemusten valossa), ja samasta paradoksesta on omassakin työssäni kysymys. Koko tämä esitys pyrkii osoittamaan kielen avulla yksiselitteisesti, ettei kielen avulla voi yksiselitteisesti kertoa juuri mitään.

1.2. Yhdistetyn todellisuuden lupaus

Vaikka tämä väitöskirja onkin rakentunut kielen varaan, se kuitenkin etsii ratkaisua ongelmaan kielen ulkopuolelta. Siksi on huojentavaa todeta, että ainakin yksi mahdollinen ratkaisu ongelmaan on jo olemassa, mutta sen historian tietoteorialle avaamia näkökulmia ei vielä ole erityisen analyttisesti tarkasteltu. Kyseessä on yhdistetyn todellisuuden teknologia (*mixed reality*), jolla tarkoitetaan erilaisia menetelmiä aineellisen ja digitaalisen todellisuuden liittämiseksi toisiinsa ja jonka osa-alueista usein nostetaan esille lisätty todellisuus (*augmented reality*) sekä virtuaali- eli keinotodellisuus (*virtual reality*).

Yhteiskuntaa voimakkaasti muokkaavan digitalisoitumisen myötä myös menneisyyden esittämiseen kohdistuvat odotukset ovat kasvaneet. Kirjat ja muut tekstuaaliset historian kuvaukset tai perinteiset museonäyttelyt eivät yksin enää riitä suurelle yleisölle. Menneisyyden esitysten odotetaan olevan uusinta teknologiaa hyödyntäviä moniaistisia elämyksiä.⁴ Museoissa ja kulttuuriperintökohteissa on viime aikoina otettu käyttöön mitä moninaisimpia historian elämyksellistämisen keinoja, joista yksi mielenkiintoisimmista on ollut yhdistetyn todellisuuden teknologia. Se tuntuu tarjoavan ainakin osittaisen ratkaisun siihen, miten nykytutkija tai nyky-yleisö voisivat päästä lähemmäksi menneisyyden todelluuksia kuin pelkkien tekstuaalisten esitysten, elokuvien tai museovierailujen avulla on ollut mahdollista. Yhdistetyn todellisuuden avulla kielellinen kerronta on voitu yhdistää aineelliseen todellisuuteen, jota sitäkin on teknologian keinoin voitu muokata vastaamaan paremmin menneisyyden eri ajanjaksoja.

Teknologian avulla aineelliseen todellisuuteen on mahdollista yhdistää reaaliajassa erilaisia digitaalisia tehosteita. Menneisyyden esittämisen yhteydessä tämä voi tarkoittaa esimerkiksi raunioiden päälle asettuvia rakennusten digitaalisia rekonstruktioita⁵ tai vaikkapa menneisyyden tapahtumia toisintavia 3D-mallinnettuja ihmishahmoja. Tarkastellessaan esimerkiksi paikan päällä jotakin kulttuuriperintökohdetta älypuhelimien tai tablettitietokoneen kameran läpi tai erityisten lisätyn todellisuuden lasien avulla voi tällaisen esityksen katsoja nähdä, miltä paikka on aikanaan saattanut näyttää tai mitä siellä on menneisyydessä voinut tapahtua.

4 ”Kansallismuseon yleisö voi kokea vuoden 1863 säätyvaltiopäivien avajaiset virtuaalitodellisuuden keinoin.” Helsingin Sanomat 13.2.2018. <https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000005564670.html>, viitattu 11.3.2018; ”Museoilta vaaditaan nykyään elämyksiä – uusissa näyttelyissä on enemmän tunteita, vähemmän tietoa.” Yle-uutiset 17.10.2016. <http://yle.fi/uutiset/3-9231919>, viitattu 11.3.2018.

5 Tässä työssä tarkoitan aina rekonstruktiolla nykyhetkessä tuotettua tulkintaa, menneisyyden representaatiota. Ks. esim. Morena 2014 sekä Perkkiö 2007, 24–35. Näin poikkean tavasta, jolla esimerkiksi Alun Munslow on käsitteen määritellyt. Hän tarkoittaa rekonstruktiolla lähdekritiikitöntä ajatusta menneisyyden henkiin herättämisestä, joka perustuu uskoon tutkijan mahdollisuudesta tavoittaa menneisyyden todellisuus sellaisenaan. Ks. Munslow 2003, 5–7; Munslow 2007, 10–15.

Yhdistetty todellisuus on myös luonut mahdollisuuden liittää menneisyyden esityksiin tiedot erilaisista lähdeaineistoista sekä niistä päättelyketjuista ja valinnoista, joihin esitykset pohjautuvat. Sen avulla esityksiin liittyvät tulkinnalliset epävarmuudet on voitu tuoda esiin. On ollut mahdollista näyttää useampia toisilleen vaihtoehtoisia tulkintoja menneisyydestä, mikäli lähdeaineiston perusteella ei ole voitu ratkaista, mikä tulkinta olisi uskottavin. Yhdistetty todellisuus myös saavuttaa jo nyt niin näkö-, kuulo- kuin osittain tuntoaistin, ja myös haju- sekä makuaistin lisääminen teknologian valikoimaan ovat kehitteillä.⁶ Mahdollisuudet näyttävät huimilta.

Samalla, kun teknologia näyttää tarjoavan ratkaisua vanhaan pulmaan, se myös nostaa esille joukon uusia ongelmia. Valveutunut katsoja alkaa pohtia, mihin hänen koettavakseen tarjottu aikamatkaelämys oikeastaan perustuu. Miten menneisyyttä koskevasta tiedosta ja tulkinnoista on aineelliseen todellisuuteen yhdistettynä rakennettu elämyskerronnallinen kertomus? Mikä on tämän kertomuksen suhde menneisyyteen tai pikemminkin historialliseen tietoon? Mitä ylipäänsä tarkoitamme puhuessamme menneisyydestä tai historiallisesta tiedosta? Minkälaista tietoa yhdistetyn todellisuuden esitykset tuottavat tai välittävät menneisyydestä ja miten tuo tieto on rakentunut? Valtaosa kaikesta historiallisesta tiedosta on erilaisiin lähdeaineistoihin perustuvaa tulkintaa. Voidaanko myös yhdistetyn todellisuuden sovelluksiin sisältyviä kuvallisia tulkintoja tai animaatiokohdauksia pitää historiallisena tietona, ja jos voidaan, millä edellytyksillä? Minkälaisia kertomuksia esitykset tuottavat menneisyydestä sekä menneisyyden ja nykyisyyden välisestä suhteesta? Miten aineellisen todellisuuden autenttisuus vaikuttaa niihin kertomuksiin, joiden osaksi aineellinen todellisuus on otettu? Mikä esityksessä on autenttista tai miten autenttisuus ylipäänsä pitäisi määritellä, kun puhutaan digitaalisista tai digitaalisuutta hyödyntävistä menneisyyden esityksistä?

Toistaiseksi näihin kysymyksiin ei ole ollut tarjolla selkeitä vastauksia. Menneisyyden, sen aineellisten jäänteiden, niihin limittyvien yhdistetyn todellisuuden esitysten ja historiallisen tiedon välinen suhde on jäänyt epäselväksi. Tämä epäselvyys puolestaan on estänyt erityisesti historiantutkijoita tarttumasta niihin uusiin mahdollisuuksiin, joita teknologia tarjoaa historiallisen tiedon tuottamiseen ja välittämiseen. Samasta syystä myös teknologiaa jo hyödyntävä museoala on vielä kaukana sen koko potentiaalnin tavoittamisesta.

Nämä kysymykset ovat nostaneet esille uusia kysymyksiä siitä, kuinka käyttökelpoinen teknologia yhdistetty todellisuus on historiantutkijalle uutena tapana tehdä historiallista tutkimusta ja julkaista sen tuloksia. Mitkä ovat sen heikkoudet ja vahvuudet? Sopiiko se akateemisen tutkimuksen julkaisukanavaksi vai vain olemassa olevan tiedon popularisointiin? Luoko se aivan uudenlaisen tiedon muodon? Uuden historian paradigman? Vai onko se vain harha, pelkkä kaunis unelma? Vai jotakin pahempaa? Ovatko yhdistetyn todellisuuden avulla luodut menneisyyden esitykset pelkkää fiktiota, joka ei lunasta lupauksiaan tieteellisesti tuotetusta ja perustellusta uudesta tiedosta? Ovatko ne pelkkiä digitaalisia valheita? Kaikkien näiden kysymysten massasta ovat lopulta muotoutuneet varsinainen tutkimusongelmani sekä tutkimusasetelma, jonka avulla käyn tarkastelemaan ongelmaa.

6 Ks. esim. Braun & al. 2016; Cheok & al. 2017 sekä Ranasinghe & al. 2011.

1.3. Tutkimuskysymykset

Väitöskirjani keskeisenä tavoitteena on parantaa ymmärrystä yhdistetyn todellisuuden teknologiasta menneisyydestä kertomisen apuvälineenä ja näin tuotettujen menneisyyden esitysten suhteesta historialliseen tietoon. Siten pyrin myös helpottamaan yhdistetyn todellisuuden käyttämistä mielekkäällä tavalla tähän tarkoitukseen. Tutkin teknologiaan perustuvia esityksiä menneisyydestä kertomuksina eli narratiiveinä⁷ ja analysoin niiden suhdetta menneisyyden fyysisiin jäänteisiin sekä historialliseen tietoon⁸ hyödyntämällä autenttisuuden käsitettä.

Pääkysymykseni on: **Millaiseksi aineellisen todellisuuden, kerronnan ja historiallisen tiedon** välinen suhde muodostuu yhdistettyyn todellisuuteen perustuvissa **menneisyyden esityksissä?** Tätä kysymystä tarkastelen seuraavien alakysymysten kautta:

1. Minkälaiden prosessien kautta menneisyydestä kertovia yhdistetyn todellisuuden esityksiä on tällä hetkellä mahdollista tuottaa, minkälaisista osatekijöistä ne koostuvat ja minkälaista asiantuntemusta niiden tuottaminen vaatii?
2. Minkälainen tehtävä historiallisella tiedolla, menneisyyden aineellisilla jäännöksillä, ja digitaalisilla tehosteilla on yhdistetyn todellisuuden kertomuksen osatekijöinä?
3. Miten yhdistetyn todellisuuden avulla tuotetut menneisyyden esitykset voivat välittää historiallista tietoa aineellisesta ja aineettomasta kulttuuriperinnöstä?
4. Miten autenttisuuden käsite tulisi määritellä, jotta se soveltuu apuvälineeksi yhdistetyn todellisuuden esitysten todistusvoiman arviointiin?
5. Miten yhdistettyyn todellisuuteen perustuvien menneisyyden esitysten luonne tilallisina ja moniaistisina kertomuksina vaikuttaa niiden välittämään tietoon menneisyydestä?

Vastauksia näihin kysymyksiin etsin käytännön esimerkkien kautta. Empiirinen aineistoni koostuu vuosina 2013–2014 toteutetussa Futuristic History -hankkeessa sekä vuosille 2015–2017 ajoittuneessa MIRACLE-hankkeessa tehdystä tutkimuksesta ja minulle niissä tutkijana kertyneistä kokemuksista. Näissä Turun yliopiston johdolla toteutetuissa hankkeissa tutkimus perustui menneisyyttä erityyppisissä kohteissa esittelevien yhdistetyn todellisuuden koesovellusten tuottamiseen. Yhdistämällä nämä käytännön kokemukseni teoreettisiin kysymyksenasetteluihin katson pystyneeni merkittävästi lisäämään tietämystämme yhdistetystä todellisuudesta historiallisen tiedon esittämisen ja tuottamisen välineenä.

7 Yksinkertaisimmillaan narratiivi voidaan tällöin määritellä ajalliseen sarjaan asettuvaksi kuviteltujen tai todellisten tapahtumien ja tilanteiden representaatioksi. Prince 1982, 1–4.

8 Historiallisen tiedon ymmärrän tässä menneisyyttä koskevaksi, lähdeaineistoon nojautuvaksi ja rationaalisesti perustelluksi väittämäksi, joka kuitenkin voi olla ajassa muuttuva ja määritetty sille esitettyjen perustelujen kautta. Ks. esim. Kuukkanen 2016, 80–82; Roth 2012, 327–329, 338–339.

Vaikka käsittelemieni yhdistetyn todellisuuden sovellusten välillä on huomattavia eroja, ne myös muistuttavat toisiaan. Kaikki ovat tablettitietokoneelle kehitettyjä sovelluksia, jotka tuottavat ensimmäisen persoonan menneisyyden esityksen eli esityksen, jossa käyttäjä tarkastelee ympäristöä rekonstruoidusta menneisyyden ihmisen näkökulmasta eikä esimerkiksi lintuperspektiivistä. Kaikki sovellukset avaavat pienen ikkunan menneisyyden rekonstruktioon, josta myös sovellusten käyttäjä pääsee tuon tabletin tarjoaman kurkistusluukun kautta osalliseksi. Osasta tarkastelemiani sovelluksia on tuotettu myös virtuaali- tai lisätyn todellisuuden lasilla koettavia esityksiä. Se millä tavalla tai minkäläisten laitteistojen avulla esityksiin tutustutaan, on toissijaista kysymyksenasettelulleni, ensimmäistä alakysymystä kenties lukuun ottamatta. Tutkimukseni keskiössä on kaikille ensimmäisen persoonan yhdistetyn todellisuuden esityksille yhteinen esittämisen tapa eivätkä niinkään yksittäisten esitysten ominaispiirteet.

Rajaan tutkimukseni ulkopuolelle teknologiaan ja sovellusten tuottamiseen liittyvät tekniset kysymykset lukuun ottamatta ensimmäiseen tutkimuskysymykseeni sisältyvää katsausta teknologian tämänhetkiseen (tai ollakseni täsmällinen, tuota kysymystä tarkastelevien artikkeleiden kirjoitushetken) tilaan. Rajaan tarkastelustani myös tietokone- ja konsolipelit, samoin sellaiset yhdistetyn todellisuuden esitykset, jotka lisäävät aineellisen todellisuuden päälle vain tekstuaalista lisäinformaatiota. Keskityn tutkimuksessani nimenomaan historian tutkimuksen metodologisiin ja tietoteoreettisiin näkökulmiin, jolloin esitysten vastaanotto, se, miten esitysten yleisö ne kokee, kuinka elämyksellisinä niitä pitää,⁹ tai minkälaista tietoa niistä katsoo omaksuvansa, rajautuu tutkimukseni ulkopuolelle. Tällaiset kysymykset ovat siinä määrin tärkeitä, että ne olisivat kokonaan oman tutkimuksensa arvoiset. Toivon, että oma tutkimukseni esitysten rakentumisesta toimii hyvänä pohjana tulevalle tutkimukselle siitä, miten erilaiset yleisöt ne vastaanottavat tai miten esityksiin sisältyvät vuorovaikutukselliset ominaisuudet toimivat yleisön näkökulmasta. Rajaan tarkasteluni ulkopuolelle myös sinänsä mielenkiintoiset kysymykset historiallisessa todenmukaisuudessa pysyttämisen eettisestä vastuusta sovellusten tuottamisessa.

Tutkimukseni liittyy historian, museologian ja kulttuuriperinnön tutkimuksessa käytyihin keskusteluihin niin historiallisen tiedon olemuksesta, menneisyyden esitysten narratiivisesta luonteesta, menneisyyden jäänteiden rekonstruomisesta kuin autenttisuuden käsitteen käyttökelpoisuudesta.¹⁰ Itsessään tutkimusaiheeni on uusi, sillä yhdistettyä todellisuutta on menneisyyden esittämisen välineenä tarkasteltu teoreettisesti lähinnä pedagogisesta ja elämyksellisestä näkökulmasta. Sen sijaan teknologiaa hyödyntävien esitysten suhdetta historialliseen tietoon, menneisyyteen tai autenttisuuden käsitteeseen ei ole aikaisemmin tutkittu riittävästi.

9 Näistä kysymyksistä tarkemmin ks. Seppälä & al. 2016.

10 Ks. esim. Aarnipuu 2008; Ankersmit 1983; Ankersmit 1998; Ankersmit 2002; Hatavara 2007; Hooper-Greenhill 2004; Hooper-Greenhill 2007; Kalela 2002; Kuukkanen 2016; Lindholm 2008; Lowenthal 1994; Lowenthal 2015; Marcus, Stoddard & Woodward, 2012; Munslow 2003; Munslow 2007; Pihlainen 1999; Rosenstone 1995; Roth 2013; Salmi 2004; White 1973; White 1987 ja Zemon Davis 2000.

Ensimmäinen tutkimusongelmani on muita konkreettisempi ja keskittyy yhdistetyn todellisuuden esitysten tuottamisen käytännön työhön. Tarkoituksena on ollut tutkia, miten menneisyyttä esitteleviä yhdistetyn todellisuuden esityksiä on tämänhetkisen teknologian avulla mahdollista tuottaa. Minkälaiselle tekniikalle ne pohjautuvat ja millaisia vaiheita niiden tuottamisessa tarvitaan? Tarkastelu kohdistuu erikseen kahteen eri sovellukseen. Virtuaalitodellisuutta edustava Pyhän Hengen kirkko -sovellus on Turussa 1500-luvun lopulla rakennetun mutta jo 1600-luvun puolivälissä lopullisesti puretun kirkon virtuaalinen 3D-rekonstruktio. Luostarinmäki-seikkailu on puolestaan lisättyyn todellisuuteen perustuva, Turun Luostarinmäen käsityöläismuseoon sijoittuva seikkailupeli. Tabletilla pelattavan pelin juoni etenee museoalueella tavattavien digitaalisten henkilöhahmojen kanssa käytävien keskustelujen kautta. Pelaamisen ohessa pelaaja voi oppia erilaisia asioita 1850-luvun elämästä kaupungissa. Nämä esimerkit antavat yleiskäsityksen siitä, minkälaisesta teknologiasta yhdistetyssä todellisuudessa tällä hetkellä on kysymys. Nähdäkseni tämä on välttämätöntä, ennen kuin voin ryhtyä tarkastelemaan tutkimukseni keskeisempiä ja luonteeltaan teoreettisempia kysymyksiä.

Toinen tutkimusongelmani käsittelee yhdistetyn todellisuuden esitysten osatekijöitä. Sitä lähestyn Louhisaaren tarinat -sovelluksen kautta. Kokeiluasteella oleva sovellus rakentuu lyhyistä elokuvamaisista kohtauksista, jotka ovat katsottavissa Louhisaaren kartanon puistossa tablettitietokoneen avulla. 3D-mallinnetut henkilöhahmot ja esineet asettuvat automaattisesti paikoilleen tabletin reaaliaikaiseen kamerakuvaan. Tarina sijoittuu 1820- ja 1830-luvun vaihteeseen, ja osa sen hahmoista on todellisia historiallisia henkilöitä, osa fiktiivisiä hahmoja. Tämän sovelluksen osalta tutkin, miten Louhisaarta itseään ja suomalaisia kartanoyhteisöjä yleensä koskeva historiallinen tieto, kartanon esineistö, rakennukset ja fyysinen ympäristö sekä tähän ympäristöön digitaalisesti tehdyt muutokset ja lisäykset yhdessä rakentavat narratiivin muotoon asettuvan esityksen menneisyydestä. Tutkin myös, minkälainen tehtävä fiktiivisillä lisäyksillä voi tällaisissa menneisyyden esityksissä olla. Samoin tarkastelen, voiko näin rakentuva esitys tuottaa myös uutta historiallista tietoa, antaahan se mahdollisuuden ohittaa ne rajat, joita kieli asettaa tiedon esittämiseksi ja tuottamiseksi. Nojaan tässä Leora Auslanderin huomioon, ettei kieli tavoita kaikkia inhimillisen kokemuksen tasoja ja että siihen rajautuvat esitykset menneisyydestä jäävät väistämättä puutteellisiksi. Hän myös uskoo, että digitaaliset teknologiat tulevat tarjoamaan historiantutkijoille varteenotettavia keinoja ei-kielellisten ilmiöiden esittämiseen ja tutkimiseen.¹¹

Kolmannen tutkimusongelmani aiheena on aineelliseen ja aineettomaan kulttuuriperintöön liittyvän tiedon esittäminen yhdistetyn todellisuuden avulla. Esimerkkisovelluksena kysymyksen tarkastelussa on Sanan seppä, joka sijoittuu Turun tuomiokirkkoon ja esittelee fiktiivisen perheen tarinan kautta reformaatiota ja sen erilaisia merkityksiä aikalaisille. Myös tämä esitys on toteutettu tablettitietokoneen kameranäkymään ilmestyvien 3D-mallinnettujen henkilöhahmojen ja esineiden avulla. Tämän kysymyksen osalta tarkastelu kohdistuu siihen, miten yhdistettyyn todellisuuteen perustuva menneisyyden esitys kykenee hyödyntämään kielellistä ja ei-kielellistä tietoa tehdessään

11 Auslander 2005, 1015–1017, 1045.

menneisyydestä nykypäivään siirtynyttä aineellista ja aineetonta kulttuuriperintöä ymmärrettävämmäksi.

Neljännän tutkimusongelman aiheena on esitysten uskottavuus ja suhde aineelliseen todellisuuteen. Ongelman käsittelyssä käytän esimerkkinä Sanan seppä- ja Pyhän Hengen kirkko -sovelluksia. Kumpaakin sovellusta tarkastelen 1500- ja 1600-luvun kirkkojen sisätilojen rekonstruoimisen näkökulmasta. Kummassakin sovelluksessa menneisyyden kirkkotila on rekonstruoitu hyödyntäen olemassa olevia esineitä ja rakennusosia, niiden digitaalisia kopioita sekä tutkijoiden tulkintoihin pohjautuvia 3D-malleja. Jopa menneisyyden aineelliset jäänteet ovat osa nykyhetkeä eivätkä menneisyyttä, josta aika on kuluttamisen tai muun muokkaamisen kautta ne irrotanut. Toisinaan digitaaliset rekonstruktiot voivat antaa paremman kuvan menneisyydestä kuin alkuperäiset esineet. Niin fyysiset jäänteet, niiden digitaaliset kopiot kuin tutkimukseen perustuvat rekonstruktiotkin todistavat kaikki eri tavoin menneisyydestä. Autenttisuuden käsite on tarpeellinen tämän todistusvoiman arvioimiseksi ja analysoimiseksi. Yhdistettyyn todellisuuteen perustuvat esitykset poikkeavat kuitenkin siinä määrin niistä konteksteista, joissa käsitettä on aikaisemmin käytetty, että se on välttämätöntä määritellä uudelleen.¹²

Viides tutkimusongelmani keskittyy kysymyksiin yhdistetyn todellisuuden ja erityisesti lisätyn todellisuuden esitysten tilallisuudesta ja moniaistisuudesta. Miten tila, johon esitys on kytketty, vaikuttaa esityksen ja sen tuottaman kertomuksen sisältöön? Entä miten se, että esityksen sisältö on omaksuttavissa eri aisteja käyttäen, vaikuttaa siihen, minkälaista tietoa esityksen avulla on mahdollista esittää ja tuottaa? Entä mitkä ovat tällaisten menneisyyden aistiympäristöjen rekonstruktioiden rajoitukset? Mitä ne kertovat ja mitä ne eivät ilman kielen apua voi kertoa? Myös näiden kysymysten tarkastelussa käytän esimerkkinä Luostarinmäki-seikkailua.

Näiden tutkimusongelmien tarkastelun jälkeen pystyn esittämään vastauksen varsinaiseen pääkysymykseeni aineellisen todellisuuden, kerronnan ja historiallisen tiedon välisestä suhteesta yhdistettyyn todellisuuteen perustuvissa menneisyyden esityksissä. Ennen varsinaisen vastauksen antamista olen kuitenkin katsonut tarpeelliseksi esittää ne täsmennykset historiallisen tiedon ja menneisyyden itsensä määritelmiin, joihin tutkimusongelmieni lähempi tarkastelu on antanut aihetta mutta jotka ovat rajautuneet näiden tutkimuksen osa-alueiden tarkastelun ulkopuolelle. Näihin määritelmiin palaan luvussa 3.1.

1.4. Tutkimuksen rakenne

Väitöskirjani koostuu tästä johdanto- ja yhteenveto-osasta, kuudesta suomen- ja englanninkielisestä artikkelista sekä yhdestä yhdistettyyn todellisuuteen perustuvasta menneisyyden esityksestä, Sanan seppä -sovelluksesta. Artikkelit ovat:

¹² Perinteisemmistä tavoista määritellä autenttisuus ks. esim. Lindholm 2008, 2–3 sekä Reisinger & Steiner 2005.

Artikkeli 1: Viinikkala, Lauri; Korkalainen, Timo; Arimaa, Juha-Pekka; Lehtonen, Teijo; Helle, Seppo; Mäkilä, Tuomas; Pönni, Veijo & Heimo, Olli I. (2013): Mixed Reality and the Holy Ghost Church in Turku. *Beyond Control – The Collaborative Museum and its Challenges. International Conference on Design and Digital Heritage Stockholm, Sweden 2013, Proceedings*. Edited by Halina Gottlieb. Interactive Institute Swedish ICT, Stockholm. 121–130.

Artikkeli 2: Viinikkala, Lauri; Heimo, Olli I.; Korkalainen, Timo; Mäkilä, Tuomas; Helle, Seppo; Pönni, Veijo; Arimaa, Juha-Pekka; Saukko, Frans; Pääskylä, Juh; Jokela, Sami; Lehtonen, Teijo & Leskinen, Olli-Pekka (2014): The Luostarinmäki Adventure - An Augmented Reality Game in an Open Air Museum. *NODEM 2014 Conference proceedings: Engaging Spaces Interpretation, Design and Digital Strategies*. Edited by Halina Gottlieb & Marcin Szelag. Interactive Institute Swedish ICT, Stockholm. 232–243.

Artikkeli 3: Viinikkala, Lauri (2016): Yhdistetty todellisuus ja menneisyyden esittäminen. Historiallisen tiedon ja narratiivin suhde Louhisaaren tarinat -sovelluksessa. *Digitaalinen humanismi ja historiatieteet. Historia Mirabilis 12*. Turun Historiallinen Yhdistys, Turku. 229–256.

Artikkeli 4: Viinikkala, Lauri; Yli-Seppälä, Laura; Heimo, Olli I.; Helle, Seppo; Härkänen, Lauri; Jokela, Sami; Järvenpää, Lauri; Korkalainen, Timo; Latvala, Jussi; Pääskylä, Juh; Seppälä, Kaapo; Mäkilä, Tuomas & Lehtonen, Teijo (2017): Reforming the Representation of the Reformation. Mixed Reality narratives in communicating tangible and intangible heritage of the protestant reformation in Finland. *DIHA & NODEM Special Session at the 22nd International Conference on Virtual Systems and Multimedia VSMM 2016*, Kuala Lumpur, Malesia, October 2016. IEEE Xplore.

Artikkeli 5: Viinikkala, Lauri (2017): Digital but Authentic? Defining Authenticity of Two Church Interiors Reconstructed with Mixed Reality Technology. *Finskt Museum 2016*. 31–49.

Artikkeli 6: Viinikkala, Lauri & Yli-Seppälä, Laura (2018): Lisätty todellisuus ja museon moniulotteinen muisti. Esimerkkinä Luostarinmäki-seikkailu. *Kaupungin varjoissa, arkistojen valossa. Bibliotheca Sigillumiana 5*. Toimittaneet Topi Artukka, Jarkko Keskinen ja Taina Saarenpää. Sigillum, Turku. 31–43.

Artikkelien aiheet rakentuvat väitöskirjani viiden tutkimuskysymyksen mukaisesti siten, että ensimmäiset kaksi artikkelia etsivät vastausta ensimmäiseen ongelmaan. Loput neljä artikkelia käsittelevät järjestyksessä kukin yhtä tutkimusongelmaa:

- Artikkelit 1 ja 2: Yhdistetyn todellisuuden sovellusten tekninen perusta
- Artikkeli 3: Yhdistetyn todellisuuden tavat tuottaa historiallisia kertomuksia

- Artikkelit 4: Yhdistetyn todellisuuden suhde aineelliseen ja aineettomaan kulttuuriperintöön
- Artikkelit 5: Yhdistetty todellisuus ja autenttisuuden käsite
- Artikkelit 6: Yhdistetty todellisuus, tilallisuus ja moniaistisuus

Tämä yhteenveto-osa puolestaan koostuu toisaalta tutkimuksen taustoja, tutkimuskysymyksiä, aineistoja ja koko tutkimusasetelmaa esittelevästä johdannonomaisesta osiosta sekä artikkelien tuloksia yhteen nivovasta johtopäätösosiesta. Näiden kahden osion välille ei kuitenkaan ole mahdollista osoittaa selvää rajaa, vaan kysymys on pikemminkin vähittäisestä liukumasta taustoista kohti tuloksia. Viimeistään keskeisten käsitteiden ja ilmiöiden esittelyssä mukaan tulee huomattava määrä artikkeleista esiin nousevia johtopäätöksiä.

Katson tällaisen rakenteen perustelluksi työni luonteen vuoksi. Koska tutkimukseni kohdistuu historiantutkimuksen metodologiaan ja tietoteoriaan, myös osa sen tuloksista on uusia käsitteitä tai täsmennyksiä käytettyihin käsitteisiin. On mielekästä käsitellä kukin käsite ja sen muovautuminen tutkimuksen kuluessa yhtenä kokonaisuutena sen sijaan että pilkkoi käsitteiden tarkastelun taustoittavaan ja tutkimustulokset esittelevään osaan, joissa kummassakin kaikkia käsitteitä tarkasteltaisiin joukkona, mutta vain toisesta näkökulmasta. Tällainen ratkaisu on sitäkin perustellumpi, että vasta käsitteiden täsmennyksen jälkeen voin siirtyä käsittelemään ja nivomaan yhteen muita kuin käsitteitä koskevia johtopäätöksiäni sekä muodostamaan synteisiä tutkimukseni tuloksista.

Rakenteellisesti kenties epätavanomaisin osa tätä väitöskirjaa on Sanan seppä -sovellus. Olen katsonut aiheelliseksi ottaa myös sen osaksi tutkimustani kuuden artikkelin ohella lähinnä kahdesta syystä. Ensimmäinen peruste on periaatteellinen. Sanan seppän avulla voin estää tätä väitöskirjaa muodostumasta pelkästään kielelliseksi esitykseksi kielellisten esitysten rajoittuneisuudesta. Haluan sen mukaanoton kautta myös tulosteni esittelyssä ottaa ensimmäisen askeleen siihen kielestä irtautumisen suuntaan, jonka mahdollisuuksien puolesta tässä työssä argumentoin. Toinen peruste on käytännöllisempi. Uskon, että sovellus todella pystyy kertomaan myös yhdistetyn todellisuuden käytökelpoisuudesta (eikä pelkästään menneisyydestä sekä menneisyyden ja nykyisyyden välisestä suhteesta) jotain sellaista, mitä kieli ei pysty välittämään. Sanan seppä havainnollistaa tutkimustuloksiani paremmin kuin mikään määrä sanoja tekisi mahdolliseksi.

Sanan seppä osoittaa, minkälaisia menneisyyden esityksiä yhdistetyn todellisuuden avulla parhaimmillaan on mahdollista toteuttaa. Kuitenkin katson aiheelliseksi korostaa, ettei Sanan seppä ole kaikilta osiltaan sellainen ideaalinen, historiallisten tietojensa osalta akateemisen arvioinnin mahdollistava ja myös sen kestävä menneisyyden esitys, jollaisen mallia tässä työssä pyrin hahmottelemaan. Sanan seppä osoittaa, että tällainen ideaalisovellus on mahdollinen. Teknisiä ja tiedollisia esteitä sellaisen tuottamiseen ei periaatteessa ole, mutta Sanan seppä itse ei vielä ole sellainen. Tähän puolestaan on kolme syytä.

Ensinnäkin joitakin sovelluksen tuottamista koskevien ja historiallisten taustatietojen esittämistä välineitä jätettiin pois yleisölle julkaistusta versiosta. Esimerkkinä voi mainita

lähdetietonäkymän, jossa esitystä voi katsoa siten, että taustatietoja sisältävät elementit korostuvat erivärisinä ja taustatiedot ovat näin suoraan katsottavissa samaan tapaan kuin lähdeviitteet kirjallisessa esityksessä. Tutkimushankkeen tavoitteet täyttyivät, kun tällaiset työkalut osoitettiin mahdollisiksi toteuttaa. Hankkeen aikataulullisista syistä julkaistu sovellus varustettiin huomattavasti kevyemmällä lähde- ja taustatietojärjestelmällä.¹³

Toiseksi sovelluksen pitkäaikaista säilymistä tai arkistointia ei ole varmistettu tavalla, jota varsinaiselta historiantutkimukselta tulisi edellyttää. Tekstuaalinen tausta-aineisto, kuten käsikirjoitus ja sovelluksen taustatiedot ovat liitteinä mukana tässä väitöskirjassa. Samoin ne on tallennettu verkkoarkistoon.¹⁴ Sen sijaan itse sovelluksen pysyvä arkistointi nykyisessä muodossaan on käytännössä mahdotonta sen modulaarisen rakenteen vuoksi. Sovellus on monien syntyjään digitaalisten objektien tavoin pikemminkin orgaaninen, erilaisten rajapintojen kautta toisiinsa linkittyneiden alustojen ja palveluiden verkko kuin monoliittinen kokonaisuus. Monet sen osat ovat riippuvaisia kaupallisten toimijoiden tuottamista palveluista, jotka tarvittaessa voidaan helposti korvata toisilla. Näin on varmistettu, ettei esimerkiksi tietyn palvelun toiminnan lopettaminen automaattisesti tee koko sovellusta käyttökelvottomaksi. Tästä on kuitenkin seurauksena, että sovelluksen koodin julkaiseminen ei sellaisenaan takaa sovelluksen säilymistä mielekkäässä muodossa. Muutokset sovelluksen kokonaisrakenteessa tekevät joka tapauksessa mahdottomaksi sen palauttamisen pelkän koodin avulla. Koodin julkaiseminen olisi tuottanut vain ikuisen säilymisen illusion, joka samalla omalta osaltaan olisi kätenyt näkyvistä monien digitaalisten muodostelmien sisäsyntyisen haurauden. Niinpä on parempi, että myös tämä yhdistetyn todellisuuden esitysten tuottamisen yhteydessä tehtäviin valintoihin liittyvä ongelma nostetaan avoimesti esiin. Näin tällaisiin seikkoihin osataan jatkossa kiinnittää huomiota alusta pitäen.

Kolmas syy Sanan sepän puutteellisuuteen menneisyyden esityksenä on, ettei reformaation historiaa koskevaa tutkimusta ollut toteuttamassa aihepiirin asiantuntija, vaan minä yhdessä toisen muihin aiheisiin erikoistuneen historiantutkijan kanssa. Näin tekemäämme työtä voi kutsua historialliseksi taustatutkimukseksi, mutta ei niinkään historiantutkimukseksi. Lopputuloksena on uusimman reformaation vaikutuksia koskevan historiantutkimuksen pohjalta toteutettu populaari esitys, jonka käsikirjoituksen aihepiirin asiantuntijat toki tarkastivat ja hyväksyivät.¹⁵ Uutta historiallista tietoa sovellus tuotti vain siinä määrin kuin se käänsi aikaisempaa kielellistä tietoa ei-kielelliseksi ja siten tuotti uuden moniaistisen tulkinnan menneisyydestä.

13 Sanan seppä -sovelluksen sivut Turun tuomiokirkon kotisivuilla, <http://www.turuntuomiokirkko.fi/sanan-seppa>, viitattu 4.11.2018; Reformaation merkkivuoden Sanan seppä -blogitekstit, <http://www.reformaatio2017.fi/category/sanan-seppa/>, viitattu 10.11.2018

14 <https://web.archive.org/web/20180203154722/http://www.turuntuomiokirkko.fi/sanan-seppa> ja <https://web.archive.org/web/20171122112325/http://www.reformaatio2017.fi/category/sanan-seppa/>, viitattu 10.11.2018

15 Sanan sepän käsikirjoitus Kirsi Salosen ja Meri Heinosen kommentoimana. Tekijän hallussa.

2. Aineisto, metodit, käsitteet ja aikaisempi tutkimus

2.1. Aineisto ja metodi

2.1.1. Futuristic History- ja MIRACLE-hankkeet

Tarkastelen väitöskirjassani joukkoa yhdistettyyn todellisuuteen perustuvia menneisyyden esityksiä, jotka kaikki ovat Turun yliopistossa osana Futuristic History- ja MIRACLE-hankkeita toteutettuja sovelluksia. Kumpikin hanke on tutkinut yhdistettyä todellisuutta erityisesti menneisyyden esittämisen apuvälineenä. Hankkeiden pääasiallisena rahoittajana toimi Tekes ja siten niiden ensisijaisena tavoitteena oli parantaa yhdistetyn todellisuuden teknologian kaupallisia hyödyntämismahdollisuuksia. Samalla ne kuitenkin avasivat yllättäviäkin näkökulmia historialliseen tietoon ja historian tutkimukseen.

Vuosina 2013–2014 toteutetussa Futuristic History – User-Centric Mixed Reality Applications for Presenting, Recreating and Restoring Historical Events and Places -hankkeessa mukana olivat Turun yliopiston Suomen historian oppiaine, Business and Innovation Development Unit (BID, myöhemmin Technology Research Center, TRC ja vuoden 2017 alusta Tulevaisuuden teknologioiden laitos) sekä VTT, ja sen tavoitteena oli kehittää sekä yhdistetyn todellisuuden teknologiaa että teknologian hyödyntämiseen sopivia liiketoimintamalleja museoille ja kulttuurimatkailualalle.

Hankkeen lähtökohtana oli näkemys yhdistetystä todellisuudesta lupaavana kehityskohteena, jossa teknologian toimintavarmuutta parantamalla ja käyttökokemuksia paremmin huomioimalla olisi mahdollisuus huomattavasti lisätä teknologian soveltamismahdollisuuksia. Hankkeen tutkimus perustui koesovellusten tuottamiseen ja näiden kehitystyössä karttuneiden kokemusten analysointiin. Osasta koesovelluksia kerättiin palautetta myös käyttäjätiestien avulla.¹⁶

Hankkeen tuloksia on julkaistu useissa erillisissä artikkeleissa ja konferensseissa,¹⁷ ja koesovelluksista yksi, Pyhän Hengen kirkko on niin ikään julkaistu iOS- ja Android-alustoille.¹⁸ Loput hankkeen aikana tuotetut sovellukset ovat julkaisemattomia tutkimussovelluksia, joiden tuottamisen yhteydessä tehtyjä havaintoja on kuitenkin hyödynnetty hankkeen julkaisuissa.

Omat tehtäväni Futuristic History -hankkeen projektitutkijana keskittyivät koesovellusten historiallisen taustatutkimuksen toteuttamiseen sekä hankkeen muiden tutkijoiden perehdyttämiseen historian ja museoalan tutkijoiden tapaan tarkastella

¹⁶ Futuristic History -hankkeen sivut, <http://ar.utu.fi/research/futuristic-history/>, viitattu 25.5.2018

¹⁷ Heimo & al. 2014; Mäkilä & al. 2013; Mäkilä & al. 2015; Uotila & al. 2013; Viinikkala & al. 2013; Viinikkala & al. 2014.

¹⁸ Pyhän Hengen kirkko -sovelluksen esittely, <http://ar.utu.fi/project/holy-ghost-church/>, viitattu 25.5.2018.

menneisyyttä. Kuitenkin jo tämän hankkeen aikana alkoivat mielessäni kyteä ne ajatukset ja muotoutua ne kysymykset, jotka osaltaan olivat muokkaamassa jatkohankkeen kysymyksenasetteluja ja jotka lopulta johtivat myös tämän väitöskirjan syntymiseen.

Vuosille 2015–2017 ajoittuneessa MIRACLE (Mixed Reality Applications for Culture and Learning Experiences) -hankkeessa tutkimuskenttä laajentui yhdistetyn todellisuuden käyttöön kulttuurimatkailussa ylipäänsä, ja siinä ovat mukana edellisen hankkeen tutkimuslaitosten lisäksi Tampereen ja Helsingin yliopistot sekä 20 yhteistyökumppaniorganisaatiota, kuten museota ja teknologian hyödyntämismahdollisuuksista kiinnostuneita yrityksiä.

MIRACLE-hanke jatkoi tutkimusta Futuristic Historyn viitoittamalla tiellä ja etsi ratkaisuja moniin edellisessä hankkeessa avoimiksi jääneisiin kysymyksiin. Hankekokoisuuden keskeisimpiä tavoitteita oli parantaa jo olemassa olevien – ja osittain edeltävässä hankkeessa kehitettyjen – teknisten ratkaisujen kustannustehokkuutta siten, että ne tulisivat entistä useampien museoiden, kulttuuriperintö- ja kulttuurimatkailualan toimijoiden sekä erilaisten oppilaitosten saavutettaviksi. Aikaisemmin vastaavat teknologian sovellutukset olivat olleet lähinnä kalliita yksittäistoteutuksia. MIRACLE:ssa tavoitteena oli kehittää toistettavuuteen perustuvia ratkaisuja, jotka vähentäisivät yhdistettyyn todellisuuteen perustuvien esitysten tuotantokustannuksia.¹⁹ Esimerkiksi erilaiset 3D-hahmo-, ja -objekti- sekä liikeratakirjastot samoin kuin *motion capture* -teknologia osoittautuivat hyödyllisiksi esitysten sisällöntuotantoon tarvittavan mallinnus- ja animointityön rationalisoinnissa ja siten tuotantokustannusten vähentämisessä. Samoin monipuolisen ja monenlaisille esityksille soveltuvan alustaratkaisun kehittäminen sekä erilaisten valmiiden alustojen tarkastelu tarjosi ratkaisumahdollisuuksia jokaiselle uudelle esitykselle tehtävien toistuvien pohjatöiden ongelmaan.²⁰

MIRACLE:ssa tutkimuskysymykset laajentuivat kuitenkin pelkkien teknologisten ja taloudellis-kaupallisten näkökulmien ulkopuolelle. Myös itseäni historian tutkijana kiinnostaneet kysymykset yhdistetyn todellisuuden historiallisen tiedon esittämiselle ja tuottamiselle tarjoamista mahdollisuuksista tulivat osaksi hankkeen tutkimuksellisia tavoitteita. Näiden kysymysten tarkastelu jäi pääosin omalle vastuulleni. Kuitenkin se, että ne jo alusta pitäen otettiin huomioon, tarjosi mahdollisuuden esimerkiksi paradatan eli esityksen historiallisten ja muiden taustatietojen erilaisten esittämistapojen tutkimiseen hankkeen aikana tuotetuissa koesovelluksissa – myös MIRACLE:n tutkimus kun perustui samaan metodiin kuin Futuristic Historyn, varten otettavien ratkaisumahdollisuuksien arviointiin koesovellusten avulla.

Hankkeen aikana toteutetusta 12 koesovelluksesta julkaistiin kolme, Sanan seppä, Casagrandentalo sekä IhmeSeinä (MiracleWall), jota varten kehittämänsä ratkaisun VTT myös kaupallisti laajemmille markkinoille nimellä SelfieWall.²¹ Myös muut sovellukset olivat yleisön nähtävissä, kokeiltavissa ja testattavissa museoissa,

19 MIRACLE. Mixed Reality Applications for Culture and Learning Experiences -hankkeen sivut, <http://ar.utu.fi/research/miracle/>, viitattu 25.5.2018.

20 MIRACLE Handbook 2017, 24–25, 28–33, 36, 38–39.

21 MIRACLE Handbook 2017, 58–60, 65–66, 77–78.

kulttuuriperintökohteissa ja oppilaitoksissa. Hankkeen keskeiset käytännön havainnot julkaistiin museoille, muille kulttuurimatkoille, historiantutkijoille ja yhdistettyyn todellisuuteen tai sen osa-alueisiin erikoistuneille yrityksille suunnatussa MIRACLE Handbook -opaskirjassa. Kirjaan on koottu käytännön neuvoja asioista, joita yhdistetyn todellisuuden esityksiä toteuttavien osapuolten kannattaa ottaa huomioon jo suunnitteluvaiheessa. Sen tavoitteena on myös helpottaa eri aloja edustavien asiantuntijoiden välistä kommunikaatiota ristiinvalaisemalla niin humanistisen, kaupallisen kuin tekniikan alan näkökulmia yhdistetyn todellisuuden esitysten tuotantoon. Lisäksi julkaisuun on koottu esityksiä tuottaville yrityksille luettelo käyttökelpoisimmista tällä hetkellä tarjolla olevista – myös hankkeen aikana kehitetyistä – työkaluista, kuten erilaisista ohjelmistoista ja alustoista, jotka helpottavat yhdistetyn todellisuuden esitysten tuottamista.²² Siinä missä MIRACLE Handbookissa on julkaistu hankkeen käytännölliset havainnot ja neuvot, sen muita tuloksia on esitelty artikkeleissa ja muissa tieteellisissä julkaisuissa.²³ Suurin osa hankkeen annista historiantutkimukselle, ja miksei myös museologialle, sisältyy tähän väitöskirjaan.

2.1.2. Empiria ja teoria

Väitöskirjani poikkeaa totunnaisista historian väitöskirjoista paitsi aiheensa, rakenteensa ja kysymyksenasetteluidensa, myös aineistojensa ja metodologiansa puolesta. Näiden eri tekijöiden välillä on toki suora yhteys. Aihe ja tutkimuskysymykset kannustavat tiettyntyyppisten metodien ja aineistojen hyödyntämiseen, jotka puolestaan ohjaavat tiettyyn suuntaan lopputuloksen rakenteen suhteen. Suoraa ja pakottavaa kausaalisuhdetta näiden väliltä on kuitenkin turha etsiä. Samaa aihetta olisi luonnollisesti voinut tutkia myös aivan toisenlaisin kysymyksenasetteluin ja vastauksia kysymyksiin olisi voinut etsiä toisinkin tavoin kuin nyt olen päätenyt tekemään. Toisenlaisten metodien valitseminen olisi varmasti nostanut esiin toisenlaisia näkökulmia ja toisenlaisia havaintoja, samalla kun osa nyt tekemistäni päätelmistä olisi jäänyt saavuttamatta.

Näiden toteutumatta jääneiden mahdollisten tutkimusnäkökulmien antia minun on toki hyvin vaikea arvioida. Siinä mielessä tehtävä muistuttaa historiantutkijan usein kohtaamaa haastetta tarkastella analyttisesti aikalaisten pelkojen ja toiveiden horisonteissa häämötelleitä mahdollisia tulevaisuuksia, joista vain yksi on kulloinkin toteutunut. En siis voi väittää, että valitsemani tie on väistämättä johtanut hyödyllisimpiin tuloksiin, koska en voi olla varma tuloksista, joita toisten mahdollisten tutkimuksellisten polkujen kulkeminen olisi tuottanut. Yksi etu minulla tämän pulmani kanssa kuitenkin on menneisyyden ihmisten mahdollisten tulevaisuuksien kanssa painiskeleeviin kollegoihini nähden. Minä sentään kohtalaisella varmuudella ja täsmällisyydellä (kuitenkin jo muistini ja muistiinpanojeni varassa) pystyn kuvaamaan sen vaihtoehdon joka lopulta

22 MIRACLE Handbook 2017.

23 Heimo & al. 2016; Heimo & al. 2017; Seppälä & al. 2016; Viinikkala 2016; Viinikkala & al. 2017; Viinikkala 2017.

toteutui, historiantutkijalle tämäkin kun menneisyydestä puhuttaessa usein osoittautuu mahdottomaksi tai peräti mielettömäksi vaihtoehdoksi.

Tästä etulyöntiasemastani johtuen katson voivani osoittaa, että ainakin tämä valitsemani tie on johtanut haluamaani suuntaan ja tuottanut tuloksia, joista on hyötyä monille menneisyyden esittämisen käytännöllisten ja teoreettisten ongelmien parissa askaroiville. Kuitenkin kehotan lukijaa suhtautumaan seuraavaan esitykseen lähimenneisyydessä valitsemistani metodeista ja tutkimusasetelmista sekä valintoja seuranneesta tutkimusprosessista samalla varauksella kuin kaikkiin retrospektiivisiin menneisyyden esityksiin, jotka väittävät vääristelemättä kertovansa, kuinka kaikki todella tapahtui.

Näin kaikki siis todella tapahtui. Vuonna 2012 Turun yliopiston BID-yksikön tutkijat pysyivät minut museo- ja historiantutkimustaustani vuoksi mukaan suunnitteilla olleeseen Futuristic History -hankkeeseen, joka Tekesin rahoituksella pääsi käynnistymään seuraavan vuoden alussa. Hanke lähti liikkeelle nimenomaan teknologian tutkimus- ja kehityshankkeena, jonka tavoitteena oli tehdä yhdistetyn todellisuuden teknologiasta paremmin menneisyyden esittämiseen sekä museoiden budjetteihin soveltuvaa. Tässä vaiheessa historiantutkijalta kaivattiin lähinnä taustatutkimusta niistä aihepiireistä, jotka sittemmin valikoituivat toteutettavien koesovellusten aiheiksi.

Taustatutkimusta tehdessäni aloin kiinnostua enemmän ja enemmän itse teknologiasta menneisyyden esittämisen tapana sekä niistä seurauksista, joita tämänkaltaisen teknologian hyödyntämisellä saattaisi olla historiallisen tiedon esittämiselle ja tuottamiselle. Futuristic Historyssä kuluneiden kahden vuoden aikana kiinnostukseni oli kasvanut siinä määrin, että olin päättänyt luopua entisestä väitöskirja-aiheestani, 1700-luvun pitäjänhallinnosta, ja siirtyä pohtimaan yhdistetyn todellisuuden metodologisia mahdollisuuksia historiantutkimukselle. Kun sitten hankkeen lähestyessä loppuaan tutkimusryhmä alkoi suunnitella jatkohanketta, se päätti ottaa myös nämä historiantutkimuksen metodologiset näkökulmat mukaan uudessa hankkeessa tarkasteltavien kysymysten joukkoon.

Nyt minulla oli mahdollisuus osallistua hankkeen käytännön toteutuksen suunnitteluun siten, että sen aikana tuotettavat koesovellukset tulisivat suoraan tarjoamaan vastauksia myös omassa väitöstutkimuksessani esittämiini kysymyksiin. Kahden hankkeen tuloksena syntyneiden sovellusten välillä on oman tutkimukseni näkökulmasta se ero, että ensimmäisen hankkeen koesovelluksia ja niiden kehittämistyötä ei niitä toteutettaessa tarkoitettu tämänkaltaisen väitöskirjan aineistoksi, kun taas jälkimmäisessä hankkeessa asianlaita oli juuri näin. Tästä huolimatta olen katsonut voivani käyttää kummankin hankkeen sovelluksia ja kokemuksia keskenään tasaveroisessa asemassa tutkimusaineistonani. Ne muodostavat yhdessä myös tutkimukseni pääasiallisen aineiston.

Seurauksena tästä aineistovalinnasta on jälleen yksi seikka, joka erottaa väitöskirjaani useimmista muista historianalan väitöskirjoista. Olen itse osallistunut käytännössä koko lähdeaineistoni tuottamiseen. Osa aineistostani jopa koostuu omasta työskentelystäni samoin kuin osa tutkimuksestani muodostuu työskentelyni reflektoinnista. Johonkin menneisyyden tapahtumaan tai ilmiöön keskittyvässä tutkimuksessa tämä muodostaisi vähintään merkittävän lähdekriittisen ongelman, mutta kun kysymyksenasetteluni on

luonteeltaan teoreettis-metodologinen, on tämänkaltaisen lähdeaineiston tuottamis- ja hyödyntämismahdollisuus päinvastoin muodostunut nähdäkseni tutkimukseni erityiseksi vahvuudeksi.

Mikäli olisin joutunut tyytymään vain muualla tuotettujen sovellusten tarkasteluun, olisivat aineistostani rajautuneet pois kaikki ne menneisyyden esitysten tuottamiseen liittyvät käytännön kokemukset, jotka ovat osoittautuneet tutkimukseni kannalta vähintään yhtä merkityksellisiksi kuin itse lopputulokset. Varjopuolena taas on, että siinä missä koesovellukset ja erityisesti julkaistut sovellukset ovat periaatteessa kenen tahansa tarkastettavissa, ovat käytännön kokemukseni taltioituneina vain omaan muistiini, ja muistitietoonhan – jopa omaansa – historian tutkijan tulisi aina suhtautua hienoisella epäilyksellä. Kaikista näistä varauksista huolimatta uskon, että valintani tarkastella tutkimuskysymyksiäni itse tuottamani aineiston avulla on perusteltu.

Aineistoni ei kuitenkaan ole pelkästään tutkimusaineistoa, vaan etenkin MIRACLE- mutta toki myös Futuristic History -hankkeen osalta sovellukset ja niiden tuottaminen ovat olleet osa itse tutkimusprosessia. Siten ne vertautuvat myös itse kirjoitustyöhön yhtenä tutkimustulosten muotoutumisen vaiheena niin tavanomaisissa historianalan tutkimuksissa kuin omassani, jossa kirjoitustyöllä, syntyneiden tulosten pukemisella kielelliseen asuun, on siltäkin erittäin keskeinen rooli. Nämä tutkimuksen kaksi puolta, koesovellusten tuottamisen empiirinen puoli ja kielellisen asun saanut metodologis-teoreettinen puoli, ovat kiinteässä vuorovaikutuksessa kautta koko työni. Toista ei voi olla ilman toista. Siten tutkimushankkeiden monitieteisyys näyttää ainakin jossain määrin heijastuvan myös omaan tutkimukseeni, ovathan kuvaamani kaltaiset empiiriset koeasettelmat humanistisessa tutkimuksessa jokseenkin harvinaisia.

Samoin kuin itse tutkimustyö jakautuu empiiriseen ja kielelliseen osa-alueeseen, jakautuvat myös tämän väitöskirjan artikkelit kahteen eri ryhmään. Futuristic History -hankkeen aikana julkaistut tutkimukseni kaksi ensimmäistä artikkelia kuvaavat hankkeen aikana tehtyä sovellusten kehitys- ja tutkimustyötä. Siten niiden osalta varsinainen tutkimustyö on tehty jo ennen kirjoitusvaihetta, jonka tehtävänä puolestaan on ollut pukea jo tehty empiirinen työ kielelliseen asuun. MIRACLE-hankkeen aikana julkaistut artikkelit puolestaan pohjautuvat molempien hankkeiden tekniselle kehitystyölle ja empiiriselle havainnoinnille, mutta niissä pääosassa on kielellisen hahmon ottanut teoreettinen pohdinta.

Futuristic History- ja MIRACLE-hankkeiden tutkimus on toteutettu usean eri alan asiantuntijoiden yhteistyöllä. Näin eri alojen näkökulmat ovat asettuneet toistensa kanssa hedelmälliseksi osoittautuneeseen keskusteluun, jonka lopputulokset ovat lisänneet kaikkien hankkeisiin osallistuneiden alojen tietämystä. Saman periaatteen mukaisesti tämän väitöskirjan artikkeleista kolme on yhteisartikkeleita kummankin hankkeen eri aloja edustaneiden tutkijoiden kanssa ja neljännenkin olen kirjoittanut yhdessä toisen aihepiiriin perehtyneen oman alani tutkijan – sattumoisin vaimoni – kanssa.

Historiantutkimuksen tai humanististen tieteiden parissa ylipäänsä – poikkeuksena kenties taloushistoria – eivät yhteisjulkaisut muiden tutkijoiden kanssa ole ainakaan vielä erityisen tavanomaisia. Toisinaan niiden on uskottu jopa johtavan tutkimustulosten

omaleimaisuutta ja uutuusarvoa vähentäviin kompromisseihin. Esimerkiksi Heikki Ylikangas on katsonut tutkimustulosten aina olevan viime kädessä yksittäisten tutkijayksilöiden henkilökohtaisen luovuuden tulosta. Siten hänen mukaansa yhteisartikkelit heikentävät yksittäisten tutkijoiden omaa näkemystä menneisyyttä ohjaavista valinnoista ja soveltuvat ainoastaan turvapaikaksi niille tutkijoille, jotka haluavat välttää internetin keskustelupalstojen vihapuheen kohteeksi joutumista.²⁴ Itse en voi jakaa tätä näkemystä, vaan katson tämännäköisen tutkimus- ja kirjoitustavan olevan erittäin antoisa, varsinkin kun on kysymys monia tieteenaloja yhdistävästä aihepiiristä. Esimerkiksi Kimmo Elo on korostanut, että lähes kaikkea digitaalista historiantutkimusta yhdistää moni- ja poikkitieteellinen yhteistyö eri tutkijoiden ja ympäröivän yhteiskunnan välillä.²⁵

Uudet tulkinnat ja tutkimustulokset eivät suinkaan synny yksittäisen tutkijamielen muulta ihmisyyteeltä sulkeutuneessa todellisuudessa, vaan keskusteluissa ja erilaisten näkemysten jatkuvassa vuorovaikutuksessa. Näin eri henkilöiden näkemykset rikastuttavat lopputulosta jo alusta pitäen. Samoin osaa siitä tieteellisestä keskustelusta, joka yleensä vasta alkaa artikkelin julkaisemisesta, on kirjoittajajoukon kesken käyty pitkään jo siinä vaiheessa, kun lopputuotos on julkaistu. Monesti niillä sanoilla, jotka eivät koskaan päädy tekstiksi, vaan jotka jäävät vain hennoiksi muistumiksi ääniaaltojen värähtelyistä tärykalvoilla, saattaa olla huomattavasti suurempi merkitys lopullisen tekstuaalisen esityksen muotoutumiselle kuin niillä lukuisilla toisten tutkijoiden teksteillä, joihin omaa esitystään muovattaessaan joutuu perehtymään. Paradoksaalisesti vain jälkimmäisiin voi liittää lähdeviitteet. Siksi on mielekästä, että ainakin osa tästä vuorovaikutuksesta ja siihen osallistuneista mielistä tulee näkyväksi myös julkaisujen kirjoittajalistassa.

Tämä tutkimus on syntynyt yhtenä mutta vain yhtenä lopputuloksena edellä kuvattua tutkimusprosessista, joka siis kokonaisuudessaan on tuottanut myös muiden alojen julkaisuja, opaskirjan ja työkaluja yhdistetyn todellisuuden esitysten tuottajille, koeasteelle jääneitä ja julkaistuja sovelluksia, kaupallisia tuotteita ja yhden, hankkeiden tutkijoiden voimin perustetun start up -yrityksen. Siinä missä kahden hankkeen lopputulosten kirjo on moninainen, on sitä myös tähän tutkimukseeni vaikuttaneiden osatekijöiden valikoima. Työssäni olen saanut hyödyntää niin empiriaa kuin teoriaa, kieltä ja materiaa, yhtä lailla omaa pohdiskelua kuin toisten asiantuntijoiden sekä suuren yleisön ja sovellusten käyttäjien ajatuksia. Nämä kaikki ovat tukeneet varsinaista tavoitettani, menneisyyden esitysten rakentamisen kertomuksen, aineellisen todellisuuden ja menneisyyden välisen suhteen tarkastelua.

Jo suhteellisen suppean, kahden hankkeen tuloksena syntyneen aineiston perusteella olen voinut luonnostella yleisiä ääriviivoja yhdistetyn todellisuuden teknologian tarjoamista mahdollisuuksista historiallisen tiedon esittämisessä ja tuottamisessa. Kuitenkin on syytä korostaa, että tämänkaltaisen tutkimusasetelman kautta syntyneet tulokset ovat nimenomaan yleislinjoja, joiden tarkoitus ennen kaikkea on avata keskustelua. Jatkossa kuvaa on varmasti tarkennettava laajemman aineiston valossa.

24 Ylikangas 2015, 200–201.

25 Elo 2016, 13, 23–24.

2.1.3. Sovellukset

Tutkimuksessani olen käyttänyt esimerkkeinä viittä yhdistetyn todellisuuden sovellusta: Turun Pyhän Hengen kirkon mallia (2013, julkaisu 2014), Louhisaaren tarinoita (2014), Luostarinmäki-seikkailua (2014, parannus 2015), Sanan seppää (2016),²⁶ samoin kuin Turun Casagrandentalon historiaa esittelevää sovellusta (2017). Näistä Pyhän Hengen kirkon 3D-malli edustaa virtuaalitodellisuutta ja muut erilaisia tapoja hyödyntää lisättyä todellisuutta. Casagrandentaloa esittelevä sovellus puolestaan on näistä ainoa, jota en ole käsitellyt artikkeleissa, valmistuihan se vasta vuoden 2017 alussa. Sovellus kuitenkin tarjoaa lisää näkökulmia yhdistetyn todellisuuden esityksiin, joten olen katsonut mielekkääksi käsitellä sen kautta esille nousevia lisähuomioita tässä yhteenveto-osassa yhdessä muiden sovellusten kanssa.

Kaikki sovellukset ovat valmistuneet vuosien 2013 ja 2017 välillä, mutta tekninen kehitys on näiden neljän vuoden aikana ollut suhteellisen nopeaa. Niinpä esimerkiksi Sanan seppä on huomattavasti sitä vain kaksi vuotta vanhempaa ja melko samankaltaista Louhisaaren tarinat -sovellusta kehittyneempi. Vaikka tekniset seikat eivät ole tämän tutkimuksen keskiössä, on lukijan syytä pitää mielessään sovellusten ikäjärjestys seurattaessaan esitystäni eri esimerkkisovellusten ominaisuuksista.

Kaikilla esimerkkeinä käyttämilläni sovelluksilla on hieman toisistaan poikkeava suhde historialliseen tietoon ja menneisyyteen. Turun Pyhän Hengen kirkon malli esittelee 1500-luvun lopulla rakennetun ja lopullisesti jo 1600-luvun puolessavälissä uusien rakennushankkeiden tieltä puretun Pyhän Hengen kirkon sisätiloja. Kirkosta toteutettu 3D-rekonstruktio on puhtaasti virtuaalinen, joten sitä voi katsella missä tahansa. Vaikut-tavin elämys kuitenkin syntyy, kun sitä katsotaan kirkon kuorin alkuperäisellä paikalla, nykyisen rakennuksen kellarissa sijaitsevassa Pyhän Hengen kappelissa, jossa osa kirkon perustuksista on yhä näkyvissä. Mallista on kaksi eri versiota, toinen virtuaalilaseille ja toinen tablettitietokoneelle toteutettuna sovelluksena. Päättään tai vastaavasti tablettiaan kääntämällä käyttäjä näkee kirkon kuorin kohoavan ympärillään. Alttarin ääressä seisoo pappi, joka kertoo kävijälle lyhyesti kirkon tarinan. Kuorin takana, nykyisen kappelin seinän toisella puolella näkyy koko laaja kirkkosali sisustuksineen. Sovellus antaa mahdollisuuden tutustua myös kirkkosaliin, vaikka sen alkuperäiselle paikalle ei fyysisesti voikaan astua. Sovelluksen taustalla kaikuu 1500-luvun suomenkielinen kirkkolaulu.²⁷

Vaikkei rekonstruktio koskaan voikaan olla historian hämäristä henkiin herätetty ehdoton totuus, tavoitteena oli saada tulkinta vastaamaan menneisyyden aineellista todellisuutta mahdollisimman tarkasti. Koska Pyhän hengen kirkosta on olemassa vähän kirjallista tai arkeologista lähdeaineistoa, piti rekonstruointityössä hyödyntää tietoa muista aikakauden kirkkorakennuksista, niiden arkkitehtuurista, sisustuksesta ja kirkollisista

26 Louhisaaren tarinat -sovelluksen esittely <http://ar.utu.fi/project/louhisaari/>, viitattu 25.5.2018; Luostarinmäki-seikkailu -sovelluksen esittely, <http://ar.utu.fi/project/luostarinmaki-adventure/>, viitattu 25.5.2018; Pyhän Hengen kirkko -sovelluksen esittely, <http://ar.utu.fi/project/holy-ghost-church/>, viitattu 25.5.2018; Sanan seppä -sovelluksen esittely, <http://ar.utu.fi/project/wordsmith/>, viitattu 25.5.2018; <http://www.turuntuomiokirkko.fi/sanan-seppa>, viitattu 25.5.2018.

27 Viinikkala & al. 2013,122; Viinikkala, 2014,101–103.

käytännöistä. Erityisen epävarmoista osista kuten kirkon sisäkatosta esitettiin sovelluksessa vaihtoehtoisia tulkintoja, jotta myös sovelluksen käyttäjää voitiin muistuttaa siitä, ettei tablettitietokoneen näyttöruutu ole muuttunut ikkunaksi menneisyyteen. Menneisyydestä voidaan muodostaa vain enemmän tai vähemmän todennäköinen kuva säilyneen lähdeaineiston perusteella. Suoraa yhteyttä nykyhetken ja neljäsataa vuotta sitten tuhoutuneen kirkkorakennuksen välillä ei ole.²⁸

Turun Casagrudentalon menneisyyttä esittelevä sovellus on lähtökohdiltaan hyvin samantyyppinen kuin Pyhän Hengen kirkkoa esittelevä. Siinä käyttäjä saa nähtäväkseen 3D-rekonstruktioita Casagrudentalon tontilla eri aikoina sijainneista rakennuksista. Tontti on sama, jolla myös Pyhän Hengen kirkko on aikoinaan sijainnut, ja niinpä myös kirkkoa ulkopuolelta esittävä malli sisältyy sovellukseen. Koska osia aikaisemmista rakennuksista on säilynyt nykyisen Casagrudentalon rakenteissa, sovellus on toteutettu lisätyn todellisuuden avulla. Siten 3D-rekonstruktioit asetuvat päällekkäin nykyisen rakennuksen kanssa tablettitietokoneen tai älypuhelimien kameranäkymässä, ja käyttäjä voi verrata nykyhetkeä ja menneisyyden eri aikatasoja keskenään. Myös tämä sovellus on vaatinut samantyyppistä taustatutkimusta kuin Pyhän Hengen kirkon malli, joskin esimerkiksi 1760-luvulla paikalla sijainneesta rakennuksesta on säilynyt jokseenkin kattavaa kirjallista lähdeaineistoa.²⁹

Sanan seppä puolestaan on Turun tuomiokirkon sisätiloihin sijoittuva, lisätyn todellisuuden avulla toteutettu esitys fiktiivisen perheen vaiheista reformaatioajalla. Sanan sepässä digitaaliset lisäykset olemassa olevaan kirkkotilaan ovat lähinnä henkilöhahmoja sekä sisustuksen joidenkin yksityiskohtien rekonstruktioita. Koko kirkkotilaa ei ole pyritty rekonstruoimaan 1500-luvun asussaan. Toisin kuin Pyhän Hengen kirkon malli tai Casagrudentalo-sovellus, Sanan seppä on tarinallinen esitys. Kahdeksan eri puolille kirkkoa sijoittuvaa kohtausta muodostavat lineaarisen tarinan, joka seuraa yhden suvun vaiheita vuodesta 1514 aina 1600-luvun puoleenväliin saakka. Fiktiivisten henkilöhahmojen lisäksi tarinassa esiintyy joukko 3D-mallinoksina rekonstruoituja historiallisia henkilöitä. Tarinaan sisältyvät fiktiiviset ja historiallisesta tiedosta irralliset elementit tekevät esityksen ja menneisyyden välisen suhteen mutkikkaammaksi kuin kahdessa ensin mainitussa sovelluksessa. Sovelluksen tavoitteena on kuitenkin tehdä reformaation historiaa ymmärrettävämmäksi yhdistämällä aineellista ja aineetonta kulttuuriperintöä, digitaalisia tehosteita sekä historiallista tietoa viihdyttävään ja ammattikirjailijan toteuttamaan käsikirjoitukseen.³⁰ Tämän sovelluksen yhteydessä on myös kerrottu taustatietoja käytetyistä aineistoista, tarinaa rakennettaessa tehdyistä tulkinnallisista valinnoista sekä ylipäänsä sovelluksen rakentamisen prosessista.³¹ Futuristic History- ja MIRACLE-hankkeiden sovelluksista pisimmälle vietynä kokonaisuutena se on myös osa tätä väitöstutkimusta.

28 Viinikkala & al. 2013, 123; Viinikkala 2014, 101–103.

29 MIRACLE Handbook 2017, 65–66.

30 MIRACLE Handbook 2017, 58–60; Viinikkala & al. 2017.

31 Sanan seppä -sovelluksen sivut Turun tuomiokirkon kotisivuilla, <http://www.turuntuomiokirkko.fi/sanan-seppa>, viitattu 25.5.2018

Louhisaaren tarinat muistuttaa rakenteeltaan huomattavasti kaksi vuotta myöhemmin valmistunutta Sanan seppää. Sovellus sijoittuu 1820- ja 1830-luvuille, aikaan jolloin kreivi Carl Erik Mannerheim perheineen asui vakituisesti Louhisaaren kartanossa. Kuten Sanan seppä, sovellus perustuu lyhyisiin, 2–5 minuutin pituisiin, eri puolille kartanon puistoa sijoitettuihin, elokuvamaisiin kohtauksiin, joissa käyttäjä pääsee seuraamaan kartanon herrasväen, palveluskunnan ja palkollisten välisiä keskusteluja piha-alueella, puutarhassa ja niitä ympäröivässä puistossa. Pääosa kartanon puistoon tuoduista digitaalisista lisäyksistä on 3D-mallinettuja henkilöahmoja sekä joidenkin rakenteiden, kuten kunniapihaa aikoinaan ympäröineen muurin rekonstruktioita. Sanan sepästä poiketen kohtaukset eivät muodosta yhtenäistä tarinaa, vaan ne voi käytännössä katsoa haluamassaan järjestyksessä. Keskusteluja ja tapahtumia seuraamalla käyttäjä saa tietoa esimerkiksi kartanon puistosta, puutarhanhoidosta, Mannerheimin suvun elämästä, palvelijoiden työstä ja maiseman muuttumisesta.

Edelleen kuten Sanan sepässä, myös Louhisaaren tarinoissa esiintyy sekä historiallisia henkilöitä, että fiktiivisiä hahmoja. Toisin kuin Mannerheimeistä, palveluskunnan jäsenistä on säilynyt vain rajallinen määrä tietoa. Siksi esitystä varten luotiin kuvitteellisia henkilöahmoja, joiden elämä ja edesottamukset perustuvat tietoon useista todellisista ihmisistä monissa todellisissa kartanoyhteisöissä. Näin välttyttiin todellisten henkilöiden nimen ja identiteetin lainaamiselta muuten kuvitteellisille henkilöahmoille.³²

Kuten kaksi edellistä sovellusta, myös Luostarinmäki-seikkailu keskittyy suhteellisen muuttamattomana pidettyyn ympäristöön lisättyjen fiktiivisten henkilöahmojen ympärille. Sovellus on 1850-luvulle sijoittuva seikkailupeli. Se on toteutettu lisätyn todellisuuden avulla Turun Luostarinmäen käsityöläismuseon alueelle. Tarinassa pelaajan hahmo saapuu maaseudulta auttamaan pikkuserkkunsa häävalmisteluissa, mutta päätyy osaksi salapoliisitarinaa, jossa ratkotaan varastetun vihkisormuksen arvoitusta. Pelaaja tapaa eri puolilla museoaluetta digitaalisia henkilöahmoja, joiden kanssa voi käydä keskusteluja ja jotka antavat pelaajalle erilaisia tehtäviä ja vihjeitä. Keskustelut ja tehtävät kuljettavat pelin juonta eteenpäin. Pelaajan tekemät valinnat vaikuttavat tarinan kulkuun ja sen loppuratkaisuun. Sovelluksen tarkoituksena on kertoa menneisyyden elämästä kaupungissa pelin kohderyhmiksi valikoituneille nuorille ja nuorille aikuisille. Toisin kuin muissa sovelluksissa, Luostarinmäki-seikkailussa historiallinen tieto on tarjolla epäsuorasti, pelaamisen sivussa omaksuttavana ja itse kokien opittavana. Tarinan käsikirjoituksesta vastasivat historian ja museologian opiskelijat yhteistyössä historian-tutkijoiden ja museon henkilökunnan kanssa.³³

Sovelluksista Pyhän Hengen kirkon malli, Sanan seppä ja Casagrandentalo on julkaistu tablettitietokoneilla käytettävänä ilmaissovelluksina Google Play- ja App Store-sovelluskaupoissa. Muut kaksi sovellusta ovat toistaiseksi olemassa ainoastaan Turun yliopiston Tulevaisuuden teknologioiden laitoksen hallussa olevina kehitysversioina. Tarkemmat kuvaukset sovelluksista ja niiden kehittämisprosesseista on julkaistu hankkeen aikana julkaistuissa artikkeleissa, joista osa sisältyy tähän väitöskirjaan, sekä MIRACLE

32 Viinikkala 2016.

33 MIRACLE Handbook 2017, 52–57; Viinikkala & al. 2014.

Handbookissa.³⁴ On huomattava, että näissä julkaisuissa dokumentaation taso vaihtelee huomattavasti. Esimerkiksi Luostarinmäki-seikkailun ja Sanan sepän eri piirteitä ja tuottamista on käsitelty hyvin kattavasti, kun taas Casagrandentalo -sovellus on esitelty jokseenkin pintapuolisesti. Nähdäkseni nämä julkaisut kokonaisuutena tarjoavat riittävät taustatiedot oman argumentaationi tueksi.

2.2. Keskeiset käsitteet ja ilmiöt

2.2.1. Yhdistetty todellisuus

Yhdistetyllä todellisuudella (*mixed reality*, *merged reality*, *hybrid reality*, suomeksi myös sekoitettu todellisuus) tarkoitetaan joukkoa teknologioita, joiden avulla on mahdollista liittää toisiinsa aineellista ja digitaalista todellisuutta ainakin jossain määrin immersivisesti koettaviksi yhdistelmiksi. Yleisimmin termin määrittelyssä hyödynnetään Paul Milgramin ja Fumio Kishinon jo vuonna 1994 esittelemää todellisuus – virtuaalisuus -jatkumon mallia. Jatkumossa ääripäinä ovat todelliset ympäristöt ja täysin virtuaaliset ympäristöt. Näiden väliin jää lisätty todellisuus (*augmented reality*, suomeksi myös lisäke-, täydennetty, laajennettu, tehostettu tai vahvistettu todellisuus) sekä lisätty virtuaalisuus (*augmented virtuality*), jotka yhdessä muodostavat yhdistetyn todellisuuden. Milgramin ja Kishinon mallin mukaan yhdistettyä todellisuutta on kaikki, mikä jää todellisuuden ja täysin keinotekoisien ympäristön väliin. Milgramista ja Kishinosta poiketen olen itse päättänyt käyttämään todellisuuden asemesta termiä aineellinen todellisuus, sillä todellisuus saattaa viitata myös moniin aineettomiin ilmiöihin. Lisäksi, kuten he itse ottivat esille, täysin keinotekoinen ympäristö on niin ikään huomattavasti vaikeampi määrittellä, kuin aluksi saattaa vaikuttaa. He katsoivat, että objektin aineellinen olemassaolo ratkaisee, voidaanko sen digitaalinen versioita pitää täysin virtuaalisena. Niinpä esimerkiksi digitaalinen kopio todellisesta esineestä ei olisi täysin virtuaalinen, mutta 3D-mallinnos, joka ei viittaisi mihinkään todellisen maailman objektiin, puolestaan olisi sitä.³⁵

Tämä täysin keinotekoisien ympäristön tai objektin määritelmä on erityisen ongelmallinen, kun pohditaan menneisyyden esityksiä. Ovatko esimerkiksi 3D-mallinnetut rekonstruktioit menneisyydessä olemassa olleista esineistä tai rakennuksista täysin virtuaalisia? Entäpä kuvat tai fotogrammetriset mallit objekteista, jotka ovat lakanneet olemasta, kuten digitaalinen dokumentaatioaineisto puretuista rakennuksista tai vaikkapa sodissa tuhoutuneista esineistä? Näiden määritelmällisten ongelmien vuoksi olen katsonut parhaaksi hyödyntää Futuristic History- ja MIRACLE-hankkeissa käytettyä Milgramin ja Kishinon mallin sovellutusta, jossa myös kaikki nykyiseen tai menneeseen

34 Heimo & al. 2016; Heimo & al. 2017; MIRACLE Handbook 2017, 52–60, 65–66; Mäkilä & al. 2015; Seppälä & al. 2016; Uotila & al. 2013; Viinikkala 2014; Viinikkala 2016; Viinikkala 2017; Viinikkala & al. 2013; Viinikkala & al. 2014; Viinikkala & al. 2017; Viinikkala & Yli-Seppälä 2018.

35 Milgram & Kishino 1994.

aineelliseen todellisuuteen viittaavat esitykset voidaan lukea yhdistetyn todellisuuden piiriin kuuluviksi. Yhdistetty todellisuus katsotaan tällöin yläkäsitteeksi, joka pitää sisällään niin lisätyn todellisuuden, lisätyn virtuaalisuuden kuin aineelliseen todellisuuteen viittaavan virtuaalitodellisuuden siten, että sen ulkopuolelle jää vain aineellinen todellisuus sekä sellainen virtuaalitodellisuus, jolla ei ole yhtymäkohtia aineelliseen todellisuuteen eli esimerkiksi erilaiset fantasiamaailmat.³⁶

Entä mitä tarkoittavat virtuaalitodellisuus, lisätty todellisuus ja lisätty virtuaalisuus? Virtuaalitodellisuus merkitsee erilaisiin tietokoneavusteisiin aistisimulaatioihin perustuvia keinotekoisia ympäristöjä. Yksinkertaisimmillaan se voi olla Google Street View -palvelun kaltainen tietokoneen näyttöruudulta katseltava maisema. Monimutkaisempia ovat erilaisille näkö-, kuulo- ja tuntoaistin simuloimisen sekä liikkumisen mahdollistaville virtuaalitodellisuuslaitteistoille tarkoitetut virtuaaliympäristöt, joissa käyttäjä voi kirjaimellisesti tuntea olevansa toisessa paikassa ja ajassa. Lisätyllä todellisuudella tarkoitetaan näkyvän todellisuuden päälle esimerkiksi tabletin tai älypuhelimien näytöllä tai erityisten lisätyn todellisuuden lasien näkymässä reaaliajassa lisättyjä digitaalisia tehosteita, jotka voivat olla interaktiivisia. Lisätty virtuaalisuus puolestaan on aineellisen todellisuuden elementtien tuomista muuten virtuaaliseen ympäristöön. Usein, kuten myös tässä tutkimuksessa, näistä molemmista tilanteista puhutaan lisätynä todellisuutena. Yhdistetyn todellisuuden käsite pitää sisällään myös tilanteet, joissa näkyvä todellisuus korvataan kokonaan digitaalisella virtuaalitodellisuudella eikä näkyvän ja keinotekoisien todellisuuden välille muodostu vuorovaikutussuhdetta, mutta viittaussuhde nykyiseen tai oletettuun menneeseen aineelliseen todellisuuteen säilyy.³⁷

Yhdistettyä todellisuutta ja sen eri osa-alueita on tutkittu paljon. Käytännössä tutkimus voidaan jakaa kahteen eri kategoriaan sen mukaan, onko kysymys teknologian kehittämiseen pyrkivästä tutkimustyöstä vai teknologian soveltamiseen ja sen tuottamiin erilaisiin mahdollisuuksiin kohdistuvasta tutkimuksesta. Suuri osa erityisesti ensimmäiseen ryhmään lukeutuvasta tutkimustyöstä tapahtuu ja on pitkään tapahtunut akateemisen maailman ulkopuolella teknologiaan keskittyneiden yritysten tuotekehityksessä. Myös huomattava osa jälkimmäisen kategorian tutkimustyöstä noudattelee samaa kaavaa. Tekniikan hyödyntämismahdollisuudet syntyvät ja paljastuvat myös yliopistojen ulkopuolella, käytännön sovellutusten kautta.³⁸

Myös tutkimus siitä, miten erilaiset yhdistetyn todellisuuden muodot muuttavat ihmisten tapaa ajatella ja olla olemassa, on ollut runsasta. Erityisen voimakasta oli keskustelu virtuaalitodellisuudesta jo 1990-luvulla. Teknologia oli tuolloin tulossa suuren yleisön tietoisuuteen ja herätti kysymyksiä niin virtuaalisten maailmojen sovellusmahdollisuuksista kuin virtuaalitodellisuuden metafysisestä suhteesta aineelliseen

36 MIRACLE Handbook 2017, 6–7; Mäkilä & al. 2013, 165–166.

37 Azuma 1997, 355–385; Milgram, & Kishino 1994; Peddie 2017, 29–46. Kattavampi esitys teknologian taustalla olevasta tekniikasta ja sen käytännön sovellutuksista, ks. Carmigniani & Furht 2011 sekä Peddie 2017, 165–289.

38 Hyvän yleiskuvan saamiseksi teknologian kehityksen vaiheista ks. esim. Cabiria 2012, 229–230; Kattavampi esitys lisätyn todellisuuden historiallisista taustoista, ks. Peddie 2017, 59–86.

todellisuuteen.³⁹ Sittemmin keskusteluun on sisällynyt esimerkiksi sellaisia aiheita kuin yhdistetyn todellisuuden hyödyntäminen yhdessä tilallisten muistitekniikoiden kanssa tiedonjäsentelyn helpottamiseksi ja irrottamiseksi tekstuaalis-lineaarista tiedon mallista⁴⁰, lisätyn todellisuuden käyttö tilaan kytketyn taiteen esittämiskeinona⁴¹ sekä uusien teknologioiden soveltuminen kerronnan apuvälineeksi⁴². Myös lisätyn todellisuuden hyödyntäminen erilaisissa oppimisympäristöissä ja oppimiskokemusten parantamisessa on ollut suosittu tutkimusaihe.⁴³

Menneisyyden esittämisen suhteen teknologian tutkimus on rajoittunut pääasiassa erilaisten käytännön sovellutusten rakentamiseen. Yhdistettyä todellisuutta on hyödynnetty esimerkiksi luomalla virtuaalisia 3D-rekonstruktioita menneisyyden rakennuksista, nykymaiseman päälle asettuvia laajempia maisemarekonstruktioita tai todellisiin ympäristöihin sijoitettujen virtuaalihahmojen esittämiä tapahtumadramatisointeja ja vuorovaikutuksellisia pelejä.⁴⁴ Teoreettisempi tutkimus on pääasiassa rajautunut yhdistettyä todellisuutta hyödyntävien menneisyyden esitysten pedagogisiin, kokemuksellisiin, vuorovaikutuksellisiin ja museoyleisöä osallistaviin näkökulmiin.⁴⁵ Esimerkiksi Erik Champion ja Bharat Dave ovat tutkineet fyysisen tilan ja virtuaalisesti rekonstruoidun menneisyyden tilan välistä suhdetta. Myös tämä analyysi keskittyy enemmän tilan kokemuksellisiin aspekteihin kuin niinkään tilan rekonstruointiin liittyviin tietoteoreettisiin kysymyksiin.⁴⁶ Samoin pelitutkimuksessa on pitkään tarkasteltu menneisyyteen sijoitettavia pelejä historiallisina simulaatioina, joissa niissäkin huomio kohdistuu yksittäisten pelaajien historiallisen ymmärryksen rakentumiseen.⁴⁷ Historiallisiin peleihin kohdistuva tutkimus on ollut siinä määrin kattavaa, että olen katsonut perustelluksi rajoittaa Luostarinmäki-seikkailun pelillisten ominaisuuksien tarkastelua omassa työssäni.

Tutkimukseni on luonnollisesti myös osa digitaaliseksi humanismiksi tai digitaalisiksi ihmistieteiksi (*digital humanities*) kutsuttua tutkimuskenttää. Kuten alan tutkijat itsekkin ovat huomauttaneet, on digitaalisten ihmistieteiden aluetta vaikea määrittellä yksiselitteisesti. Siihen voi määrittelijästä riippuen kuulua eri tieteenaloja kielitieteistä kulttuurientutkimukseen ja yhteiskuntatieteisiin sekä siinä määrin runsas erilaisten tutkimustapojen ja -aiheiden kirjo, että näiden välistä yhteistä nimittäjää on hankala

39 Heim 1995; Huhtamo 1995.

40 Smith & Gerard 2014.

41 Rieser 2014.

42 McErlean 2018.

43 Cabiria 2012; Salmi & al. 2010; Salmi & al. 2016.

44 Cabiria, 2012, 243; CHESS-hankkeen sivut, <http://www.chessexperience.eu/>, viitattu 25.5.2018; Díaz-Kommonen, 2017; Häyrynen, 2004; Marcus, Stoddard & Woodward, 2012, 127–128; Murteira & al. 2017; Petäjäveden kirkon virtuaalinen rekonstruktio, <http://opendimension.org/reconstructions/petajavesi/>, viitattu 25.5.2018; Systems of Representation -hankkeen sivut, <http://sysrep.aalto.fi/>, viitattu 25.5.2018; Viinikkala & al. 2014. Hyvä yleiskuva yhdistetyn todellisuuden käytöstä museoissa ja kulttuuriperintökohteissa, ks. MIRACLE Handbook 2017, 10–16.

45 Cabiria 2012; Ljungar-Chapelon 2017; Poole 2018.

46 Champion & Dave, 2010.

47 Ks. esim. Elliott & Kapell 2013 sekä Peterson, Miller & Fedorko 2013.

löytää.⁴⁸ Usein ala on määritelty tietokoneavusteiseksi tutkimukseksi, joka kohdistuu ihmistieteille ominaisiin tutkimuskysymyksiin.⁴⁹ Toiset määritelmät lähtevät liikkeelle siitä, että digitaalisuus voi olla myös digitaalisten ihmistieteiden tutkimuksen kohde, eikä välttämättä (vain) sen väline.⁵⁰ Tutkimuskentän laajuudesta johtuen vain pieni osa digitaalisten ihmistieteiden alalla tehdystä tutkimuksesta on oman tutkimukseni kannalta relevanttia. Tällaisiin tutkimuksiin lukeutuvat lähinnä edellä mainitut menneisyyden digitaalista rekonstruointia sekä menneisyyttä koskevan ymmärryksen vuorovai-
kutteista rakentumista käsittelevät tutkimukset.

Yhdistetyn todellisuuden ja historiallisen tiedon välistä suhdetta ei aiemmassa tutkimuksessa ole analysoitu riittävän syvällisesti. Niinpä omassa työssäni hyödyllisemmäksi kuin digitaalisuuteen ylipäänsä tai esitysten taustalla olevaan tekniikkaan keskittyvät tutkimukset ovat osoittautuneet niiden tutkijoiden työt, jotka tavalla tai toisella ovat käsitelleet historiallista tietoa ja menneisyyden esitysten irtautumista kielen ylivallasta kohti muita kerronnan keinoja.

2.2.2. Kerronta

Vaikka työssäni hyödyntämieni esimerkkisovellusten suhteet historialliseen tietoon poikkeavat toisistaan jonkin verran, tarkastelen kaikkien niiden tuottamia esityksiä historiallisina kertomuksina. Suomalaiseen narratologian tutkimukseen vakiintunutta käytäntöä seuraten käytän termejä kerronta ja narratiivi toistensa synonyymeinä.⁵¹ Vaikka kaikki tarkastelemani esitykset hyödyntävät menneisyydestä todistavaa aineellista todellisuutta ja ei-kielellistä esitystapaa (kielellisen ohella), ne kuitenkin perustuvat nykyajassa tehdyille tulkinnoille menneisyydestä ja ovat siten itsekkin nykyajan tuottamia kertomuksia, narratiiveja eli toistensa kanssa merkityksellisessä suhteessa olevien tapahtumasarjojen representaatioita ajasta, joka on palauttamattomasti poissa. Tukeudun tässä Alun Munslowin määritelmään, joka muistuttaa huomattavan paljon Brian Richardsonin luonnehdintaa narratiivista. Richardson korostaa, että tapahtumasarjojen välillä on oltava juuri kausaalinen suhde, kun taas Munslow katsoo että mikä tahansa merkityksellinen suhde tapahtumasarjojen välillä riittää tekemään niiden representaatiosta kertomuksen.⁵²

Historiankirjoituksen ja kertomuksen välisestä suhteesta on pitkään käyty keskustelua sekä historian tutkijoiden että narratologien piirissä.⁵³ Eri tutkijoiden näkemyksiin ovat vaikuttaneet voimakkaasti eri tavat määritellä toisaalta kertomus ja toisaalta

48 Elo 2016, 12, 16–21; Kirschenbaum 2012; Klein & Gold 2016; Nyberg & Parland-von Essen 2016; Svensson 2010.

49 Fitzpatrick 2012.

50 Haverinen & Suominen 2015.

51 Ks. esim. Tammi 2009.

52 Munslow 2007, 138; Richardson 2000, 170.

53 Kattavan esityksen tämän sekä historian että narratologian tutkijoiden keskuudessa käydyin keskustelun aikaisemmista vaiheista tarjoaa Mari Hatavara väitöskirjassaan, ks. Hatavara 2007, 19–26. Keskustelun varhaisimmista vaiheista tarkemmin ks. Ginzburg 1996, 108–122. Museologien aiheesta käymästä keskustelusta ks. Hooper-Greenhill 2004, 24.

historiankirjoituksen sisältö. Esimerkiksi historiateoreetikko Alun Munslow on Hayden Whiten sekä Frank Ankersmitin teorioihin ja Gérard Genetten sekä Seymor Chatmanin kertomuksen malleihin nojaten esittänyt, että kaikki menneisyyden esitykset ovat väistämättä kertomuksia. Historiantutkijalla ei ole suoraa yhteyttä menneisyyteen, vaan hänen mielensä tuottaa siitä representaation lähdeaineiston ja sen tulkitsemisprosessin kautta. Muuntaessaan tämän representaation yleisölle suunnatuksi menneisyyden esitykseksi historiantutkija rakentaa sen joka tapauksessa kertomuksen muotoon olipa kysymys sitten tekstuaalisesta, visuaalisesta tai mistä tahansa muusta esitystavasta. Munslowin mukaan menneisyys on mahdollista tavoittaa vain representaationa ja vain kertomuksen välittämänä.⁵⁴ Jorma Kalela on puolestaan kiistänyt, että historiantutkimuksen lopputuloksena syntyisi aina automaattisesti kertomus tai ainakin, että kertomuksen ennalta annettu malli sanelisi, millaisen muodon historiantutkijan esitys tutkimuksensa tuloksista lopulta saa. Kuitenkin myös Kalela on todennut, että kaikki historiantutkijoiden esitykset saattavat täyttää joidenkin kertomuksen määritelmien ehdot.⁵⁵

Keskustelu kriteereistä, joiden nojalla jokin esitys voidaan todeta kertomukseksi, on ollut narratologian tutkijoiden keskuudessa vilkasta.⁵⁶ Vanhimpia, tunnetuimpia ja laajimpia on Gerald Princen määritelmä kertomuksista ajalliseen sarjaan asettuvina kuviteltujen tai todellisten tapahtumien ja tilanteiden representaatioina.⁵⁷ Tämä määritelmä on saanut laajan joukon seuraajia, jotka Brian Richardson on jakanut neljään kategoriaan: ajallista suhdetta korostaviin, kausaalista suhdetta korostaviin, mitä tahansa muutoksen kuvausta kertomuksena pitäviin sekä niihin, jotka tulkitsevat kertomuksen lukutavaksi esityksen ominaisuuden asemesta.⁵⁸ David Herman puolestaan on katsonut, että kertomus sijoittuu aina tiettyyn kerronnan kontekstiin, osoittaa kuvaamiensa tapahtumien ajallisuuden, kuvaa häiriötä tarinamaailmassa, jossa on ihmisiä tai ihmisenkaltaisia toimijoita sekä välittää näiden toimijoiden kokemuksia tapahtumista.⁵⁹ Pekka Tammi sen sijaan on huomauttanut, että näin yksityiskohtaiset määritelmät rajaavat jomonia perinteisesti kertomuksiksi katsottuja esityksiä ulkopuolelle, mikä tekee niihin nojautumisesta ongelmallista.⁶⁰ Huomattava on kuitenkin myös Hermanin ratkaisu tähän ongelmaan. Hän on nostanut esille kriteerien asteittaisuuden. Kertomuksena on mahdollista tarkastella myös sellaisia esityksiä, jotka eivät täytä kaikkia näitä ehtoja tai jotka täyttävät joitakin niistä vain osittain.⁶¹

54 Munslow 2003, 137–139; Munslow 2007, 16–28. Toisin kuin White, Munslow korostaa, että narratiivisuudestaan huolimatta historian ja kaunokirjallisuuden välillä on selvä ero, eikä historia siten ole täysin erillään menneisyydestä. Ks. White 1978, 85–87. Jo Ankersmit on tehnyt eron historian ja kaunokirjallisuuden välillä korostamalla historiallisen narratiivin vahvaa yhteyttä sisältönsä. Ankersmit, 2002, 39–48. Tätä ajatusta Munslow on kehittänyt edelleen. Ks. myös Ricoeur 1988, 153–154.

55 Kalela 2009, 310.

56 Tarkemmin tästä ks. esim. Tammi 2009, 140–146.

57 Prince, 1982, 1–4.

58 Richardson 2000, 169.

59 Herman 2009, 14.

60 Tammi 2009, 146–153, 158–160.

61 Herman 2009, 15.

Vaikka osasta tarkastelemiani sovelluksia puuttuvat ihmiset tai ihmisenkaltaiset toimijat kokonaan ja vaikka kaikki ne eivät millään muotoa pyrikään välittämään menneisyyden ihmisten kokemusmaailmaa nyky-yleisölle, katson kertomuksen käsitteen hyödylliseksi niiden tarkastelussa. Erityisen käyttökelpoinen on Munslowin tarkastelutapa, joka jakaa kertomuksen sisältöön eli tarinaan ja kerronnan tapaan. Tarkastelemissani sovelluksissa tarina, se mitä pyritään kertomaan, ei olemuksellisesti poikkea muista menneisyyden esittämisen tavoista. Huomattavimmat erot liittyvät juuri kerronnan tapaan, yhdistettyyn todellisuuteen kerronnan keinona, joka hyödyntää aineellisten, kielellisten ja digitaalisten elementtien yhdistelmää välittäessään tietoa menneisyydestä.

Erityisesti monet digitaalisia ihmistieteitä edustavat tutkijat ovat huomauttaneet, että digitaaliset esitystavat mahdollistavat myös aiempaa, kertovan asiantuntijan tai asiantuntijaorganisaation ja vastaanottavan yleisön välistä hierarkkista suhdetta vuorovaikutteisemmän viestinnän mallin. Siinä myös menneisyyttä koskeva ymmärrys rakentuu eri osapuolten välisen vuorovaikutuksen kautta.⁶² Toki perinteisessäkin kerronnan mallissa on otettu huomioon, että kertomus muodostuu lopullisesti vasta yleisön mielessä. Kuulija muovaa mielessään kertojan esittämästä kertomuksesta uuden kertomuksen, joka voi huomattavasti poiketa siitä, joka kertojalla oli mielessään kerronnan aikana.⁶³ Siten kertomus tarkoittaa sekä kertojan laatimaa esitystä että kuulijan siitä mielessään muodostamaa mentaalista rakennelmaa. Kuulija ei kuitenkaan välttämättä itse ole tietoinen tästä oman mielensä aktiivisesta roolista. Digitaalinen kerronta voi tehdä tämän kognitiivisen prosessin näkyvämmäksi esimerkiksi tarjoamalla yleisölle valmiin kertomuksen asemesta erilaisia aineksia, jotka näiden on itse koottava kertomuksen muotoon – joko yksin tai vuorovaikutuksessa toisten kanssa. Menneisyyden esittämisen osalta tällainen kerronnan muoto on omiaan korostamaan historiallisen tiedon tulkinnanvaraista luonnetta.

2.2.3. Autenttisuus

Myös autenttisuuden käsitteestä ja sen erilaisista käyttötavoista on keskusteltu pitkään. Käsitteen on katsottu juontavan juurensa rehellisyyden ideaalista, joka puolestaan on 1500-luvulta alkaen ollut keskeinen ihmisen arvon mittari ja arviointikriteeri. Ihminen, joka todella on, mitä väittää olevansa – tai kääntäen, ei väitä olevansa mitään, mitä todella ei olisi – on hyveellinen.⁶⁴ Juuri tässä merkityksessä käsite on myös alkujaan tullut museologiseen käyttöön, kuvaamaan objekteja, joiden ikä ja alkuperä todella ovat, mitä niiden on väitetty olevan.⁶⁵ Tätä kautta käsite on myös varhain saanut taloudelliset merkityssisältönsä. Antiikkikauppiat ja taidegalleriat ovat nimenneet sen ratkaisevaksi

62 Marttila 2018, 205–206; Salgado 2009, 78–83; Westin, Foka & Chapman 2018.

63 Aarnipuu 2008, 35–38, 146, 162–163; Ricoeur 1990, 54–77.

64 Lindholm 2008, 3.

65 Trilling 1972, 92–100.

kriteeriksi pyrkiessään määrittämään niin antiikkiesineiden kuin taideteostenkin kaupallista arvoa ja erottamaan väärennökset aidoista esineistä.⁶⁶

Vähitellen käsite on saanut mitä erilaisimpia käyttötapoja. Sitä hyödyntävillä eri tieteenaloilla on ollut keskenään hyvin erilaiset käsitykset siitä, mitä autenttisuudella oikeastaan tarkoitetaan ja mikä olisi paras tapa määritellä sitä. Kuvaavaa on, että useimmiten autenttisuuden käsitettä näkyy käytettävän ilman määritelmiä, ikään kuin annettuna itsestäänselvyytenä. Toisaalta määrittelemättömyys ja toisaalta liiaksi toisistaan poikkeavat määritelmät ovat saaneet jotkut tutkijat kokonaan kyseenalaistamaan käsitteen mielekkyyden ja käyttökelpoisuuden.⁶⁷ Toiset taas, itseni mukaan lukien, ovat katsoneet, että käsite on joko jaettava alakategorioihin tai ainakin määriteltävä hyvin tarkoin aina sitä käytettäessä, jotta se säilyttäisi käyttökelpoisuutensa.

Omasta näkökulmastani autenttisuus on näin käytettynä osoittautunut erittäin hyödylliseksi käsitteeksi aineellisen todellisuuden ja historiallisen tiedon välisen suhteen tarkastelussa. Käyttämäni jaottelut juontuvat eri tieteenalojen tavoista määritellä ja hyödyntää autenttisuuden käsitettä. Näitä tapoja olen kuitenkin soveltanut mielekkäimmäksi katsomallani tavalla suoran lainaamisen sijaan. Omaa tapani sen käyttöön voi tiettyssä mielessä pitää eräänlaisena eklektisenä synteessinä olemassa olevista tavoista ja tiettyssä mielessä taas yhtenä tutkimustuloksistani – varsinkin käsiteltäessä digitaalisia menneisyyden representaatioita.⁶⁸

Mistä siis olen poiminut käsitteen autenttisuus erilaiset määritelmät ja alakategoriat? Esimerkiksi Charles Lindholm on nostanut esille kulttuurien tutkimuksessa usein käytettävän jaon toisaalta historialliseen tai genealogiseen ja toisaalta identiteettiin tai vastaavuuteen perustuvaan autenttisuuteen. Historiallinen tai genealoginen autenttisuus (itse käytän muotoa historiallinen autenttisuus) merkitsee tällaisessa jaottelussa kohteen pitkää ikää. Kyse voi olla esimerkiksi vanhasta esineestä, sukupolvelta toiselle siirtyneestä traditiosta tai tiettyyn heimoon geneettisesti kuuluvasta ihmisyksilöstä. Identiteettiin tai vastaavuuteen perustuva autenttisuus (jatkossa puhun vastaavuudellisesta autenttisuudesta) puolestaan kuvaa tilannetta, jossa ihminen identifioituu johonkin ryhmään tai jokin ilmiö toiseen verrokki-ilmiöön. Tyypillisenä esimerkkinä käsitteiden välisestä erosta Lindholm mainitsee tilanteen, jossa on päätettävä, ratkaiseeko syntyperä (historiallinen autenttisuus) vai noudatetut traditiot sekä yhteenkuuluvuuden tunne (vastaavuudellinen autenttisuus) yksilön kuulumisen tiettyyn alkuperäiskansaansa.⁶⁹ Siinä missä ikä ja kulunut aika yksin ratkaisevat – sikäli kun ne pystytään varmentamaan – historiallisen autenttisuuden, vaatii vastaavuudellisen autenttisuuden toteaminen, että ensin on määriteltävä jotkin kriteerit tai jokin ideaalitila, jota tarkastelun kohteen on vastattava ollakseen vastaavuudellisesti autenttinen.

66 Brooks 2014, 3–5; Lindholm 2008, 16–18. Käsitteen historiasta laajemmin ks. Reisinger & Steiner 2005 sekä Trilling 1972.

67 Lowenthal 1994, 38–40; Reisinger & Steiner 2005, 80–81; Wang 1999, 349–350.

68 Viinikkala 2017, 45.

69 Lindholm 2008, 2–3, 25–27.

Historiallinen autenttisuus sopii sellaisenaan käytettäväksi myös oman tutkimukseni tarkoituksiin. Vastaavuudellinen autenttisuus on niin ikään erittäin käyttökelpoinen käsite, mikäli verrokiksi tai ideaalitulaksi, jota vasten autenttisuutta arvioidaan, valitaan jokin menneisyyden aikataso. Niinpä siis tutkimuksessani viitataan historiallisella autenttisuudella asiaan, objektiin tai ilmiöön, joka itsessään on vanha, sen ikäinen kuin se esittääkin olevansa. Vastaavuudellisella autenttisuudella puolestaan tarkoitan tilannetta, jossa tarkasteleman asian, objektin tai ilmiön nykytila vastaa saman tai vastaavan kohteen oletettua olotilaa menneisyydessä. Kummassakin tapauksessa autenttisuus siis perustuu historialliseen tietoon, joko tarkastelun kohteen korkeasta iästä, tai vastaavasti tietoon siitä, millainen on saattanut olla se menneisyys, jota kohteen pitäisi muistuttaa.⁷⁰

Jonkin keskiaikaisen linnan rauniot ovat hyvä esimerkki kohteesta, joka on historiallisesti autenttinen, mutta vastaavuudellisesti varsin epäautenttinen. Päinvastainen tilanne muodostuu, mikäli mahdollisimman tarkan arkeologis-historiallisen tutkimustyön pohjalta päätetään rakentaa rekonstruktio linnasta. Rekonstruktio on historiallisesti epäautenttinen mutta vastaavuudellisesti erittäin autenttinen – ainakin kunnes uusi tutkimus osoittaa rekonstruktion perustana olleet tulkinnat virheellisiksi. Lisäksi rekonstruktioiloinna voi kerrallaan vastata vain yhtä linnan rakennusvaiheista (ensimmäistä rakennusvaihetta, linnaa laajimmillaan jne.). Muiden vaiheiden osalta se on epäautenttinen niin vastaavuudellisesti kuin historiallisesti.

Antropologi Edward Bruner puolestaan on jakanut autenttisuuden käsitteen neljään alakategoriaan. Ensiksi, autenttisuus voi tarkoittaa yleisön odotuksia vastaavaa, uskotavaa ja hyvin perusteltua rekonstruktioita. Toiseksi, termi voi viitata jonkin menneisyyden elementin täydelliseen kopioon, joka on juuri sellainen kuin vastaava elementti on menneisyydessä ollut. Kolmanneksi, autenttinen voi viitata alkuperäiseen kopioon tai väärennöksen vastakohtana. Neljänneksi Bruner mainitsee autenttisuuden, joka syntyy jonkin auktoriteetin tunnustuksen kautta. Esimerkkinä hän mainitsee museokohteiden itse hyväksymät matkamuistotuotteet erotuksena sellaisista, joille kyseiset museot eivät ole antaneet hyväksyntäänsä.⁷¹

Oman aiheeni kannalta Brunerin kaksi ensimmäistä kategoriaa ovat mielenkiintoisimmat. Näistä ensimmäinen, jota Bruner kutsuu todentuntuisuuteen (*verisimilitude*) pohjautuvaksi autenttisuudeksi, nostaa esille yleisön kokemuksen autenttisuuden lähteenä. Toinen, aitouteen (*genuineness*) pohjautuva kategoria johtaa autenttisuuden suoraan menneisyydestä itsestään. Kiinnostavuudestaan huolimatta kumpikin kategoria on ongelmallinen. Koska menneisyys itse on palauttamattomasti poissa, ei jälkimmäisen kategorian autenttisuutta siten ole tosiasiaassa mahdollista verifioida.⁷² Toiseksi, Bruner ei erottele, keiden odotusten pohjalta todenmukaisuuteen perustuvaa autenttisuutta tulisi arvioida. Jaottelu muuttuu huomattavasti mielekkäämmäksi, mikäli molemmat näistä tulkitaan Lindholmin vastaavuudellisen autenttisuuden kategorian alakategorioksi

70 Viinikkala 2017, 44–45.

71 Bruner 1994, 399–400.

72 Menneisyyttä koskevan tiedon totuudenmukaisuuden verifoimisen mahdottomuudesta ks. Kuukkanen 2016, 57–60.

siten, että ensimmäinen merkitsee elämyksellistä autenttisuutta eli sitä, miten hyvin yleisö kokee kohteen vastaavan odotuksiaan, ja toinen puolestaan historialliseen tietoon ja perusteltuihin tulkintoihin pohjautuvaa vastaavuutta oletettavan menneisyyden kanssa. Näin olen itse tätä käsitteparia hyödyntänyt.⁷³

Ning Wang korostaa matkailun tutkimuksessa tarvetta erotella eksistentiaalin autenttisuus esineiden tai aineellisen todellisuuden autenttisuudesta, joista jälkimmäinen usein jaetaan objektiiviseen ja konstruktiiiviseen autenttisuuteen. Näistä eksistentiaalin tai kokemuksellinen autenttisuus kuvaa nimensä mukaisesti yksilön subjektiivista kokemusta oman olemassaolonsa aitoudesta, siitä että pystyy toteuttamaan itseään ja olemaan rehellinen itselleen. Aineellisen todellisuuden autenttisuuden jakautuminen objektiiviseen ja konstruktiiiviseen autenttisuuteen perustuu koulukuntajaolle objektivistien ja konstruktivistien välillä. Näin ollen nämä kaksi kategoriata ovat toisensa poisulkevia. Objektivistit uskovat objektiivisesti mitattavissa olevaan autenttisuuteen, kun taas konstruktivistien mukaan autenttisuus on sosiaalisesti rakentunutta ja siten suhteellista.⁷⁴ Objektivistien ja konstruktivistien mittelössä olen asettunut tukevasti konstruktivistien leiriin. Myös esimerkiksi UNESCO:n julkaisema, autenttisuutta käsittelevä Naran asiakirja painottaa voimakkaasti autenttisuuden kriteerien vaihtelevan eri kulttuurien sisällä ja etenkin niiden välillä.⁷⁵

Kuten Wang, myös museologinen tutkimus käyttää kokemuksellisen autenttisuuden käsitettä, mutta tällöin se merkitsee yksilön oman itsensä autenttisuuden kokemusten asemesta sitä, miten autenttiseksi yleisö kokee näkemänsä esineet ja ilmiöt. Itse käytän kokemuksellisen autenttisuuden käsitettä vain rajallisesti ja silloinkin vain tässä jälkimmäisessä merkityksessä. Tällöin kysymys on todentuntuisuuteen pohjautuvan autenttisuuden kategoriasta.

Historiallisten elokuvien ja pelien tutkimuksessa puolestaan on pitkään käytetty jakoa autenttisuuteen ja tarkkuuteen (*accuracy*). Tässä jaottelussa autenttisuus viittaa siihen, miten hyvin menneisyyden esitys vastaa yleisön odotuksia. Kysymys on siis käytännössä jälleen todentuntuisuuteen pohjautuvasta autenttisuudesta. Tarkkuus puolestaan merkitsee sitä, miten hyvin esitys vastaa tietojamme menneisyydestä eli se vastaa aitouteen pohjautuvan autenttisuuden käsitettä.⁷⁶ Kuten Tara Jane Coplestone on osoittanut, myös tämän käsitteen saamat merkitykset ja sisällöt vaihtelevat huomattavasti pelien tuottajien, pelaajien ja niitä arvioivien kulttuuriperintöalan ammattilaisten keskuudessa.⁷⁷ Tämän jaottelun mukaisesti sekä tarkkuus että autenttisuus jäävät liian epämääräisiksi käsitteiksi oman tutkimukseni kannalta, ellei niiden rinnalle ja vastapariksi nosteta historiallisen autenttisuuden käsitettä ja niitä itseään tulkitta vastaavuudellisen autenttisuuden alakategorioiksi. Selkeyden vuoksi olen katsonut mielekkäämmäksi

73 Viinikkala 2017, 41–42, 45.

74 Wang 1999, 351–361.

75 The Nara Document on Authenticity 1994.

76 Elliott 2010, 214–217.

77 Coplestone 2017.

soveltaa Brunerin todentuntuuteen ja aitouteen pohjautuvan autenttisuuden alakäsitteitä kuin hyödyntää jaottelua tarkkuuden ja autenttisuuden välillä.

Kaikkia näitä autenttisuuden käsitteitä ja alakäsitteitä yhdistää se, että ne pitävät autenttisuutta ominaisuutena, joka jollakin objektilla tai ilmiöllä joko on tai ei ole. Oman katsantokantani mukaan käsite on huomattavasti mielekkäämpi ja käyttökelpoisempi, mikäli se tulkitaan asteittaiseksi ominaisuudeksi. Syystä tai toisesta tämä näkökulma ei ole erityisen yleinen.⁷⁸ Lisäksi myös autenttisuuden eri alakategorioita on pystyttävä tarkastelemaan ja arvioimaan erikseen, kuten linnanraunioesimerkki edellä osoittaa.

78 Harvoista poikkeuksista ks. esim. Herb 1994,107.

3. Kaksi tiedon lajia, kaksi menneisyyttä, kaksi kertomusta, kaksi autenttisuutta

3.1. Aikamatkan unelma ja menneisyyden kahdet kasvot

Kuinka houkuttevalta kenen tahansa ja erityisesti historiantutkijan korvaan kuulostaisikaan mahdollisuus päästä näkemään ja kokemaan menneisyyttä sellaisena kuin se on ollut! Aikamatkan unelma on elänyt historiasta kiinnostuneen yleisön keskuudessa pitkään. Monet yhdistetyn todellisuuden sovellukset julistavat tarjoavansa tällaisen mahdollisuuden. Vielä lukuisampien sovellusten on uutisoitu palauttavan menneisyyden jälleen nykypäivään tai siirtävän jonkin historiallisen kohteen takaisin menneisyyteen.⁷⁹

Kysymys on toki kielikuvista – kukaan tuskin uskoo nykyteknologian todella kuljet-tavan ketään ajan halki – mutta vaarallisista sellaisista. Niihin sisältyy ajatus menneisyydestä, joka voidaan tietää varmasti ja yhtä varmasti palauttaa tarkasteltavaksi nykyhetkessä. Tulkinnoille ei niissä jää mitään roolia, ja historiantutkijasta on tullut mystinen menneisyyden tietäjä, joka aikaa läpäisevän katseensa erehtymättömällä varmuudella ohjaa menneisyyden toisintamista nykyhetkessä.

Myös arkeologit ja historiantutkijat ovat puhuneet virtuaalisista menneisyyden esityksistä aikamatkailuna. Esimerkiksi Cornelius Holtorfin mukaan aikamatkailu on mahdollista, mikäli ei puhuta aineellisesta vaan kokemuksellisesta todellisuudesta. Jos kokemus aikamatkasta on todellinen, on myös aikamatka todellinen. Koettavaksi tarjottavan menneisyyden esityksen on toki tässäkin tapauksessa oltava perusteltu. Nähdäkseni aikamatka-sanana käyttö näinkin määriteltynä sisältää vaarallisen ajatuksen menneisyyden tavoittamisen mahdollisuudesta, ja siksi sitä olisi vältettävä.⁸⁰ Ilman aikakonetta aikamatkailu on mahdotonta ja menneisyys edelleen kulloisenkin nykyisyyden ulottumattomissa.

Näin ollen herää kysymys, mitä menneisyydestä voi tietää ja miten. Tämä kysymys vie tutkimukseni kannalta kenties olennaisimman käsitteen, historiallisen tiedon äärelle. Liukuma tutkimuksen lähtökohtien esittelystä kohti lopputulosten analysointia on nyt saavuttanut pisteen, jossa viimeistään voin ryhtyä käsittelemään niitä johtopäätöksiä, joihin tämän väitöskirjan artikkelit antavat aihetta. Niistä ensimmäinen koskee historiallisen tiedon olemusta yhdistettyä todellisuutta hyödyntävissä menneisyyden esityksissä.

Historiantutkimuksen mahdollisuuksista saavuttaa menneisyyttä koskevaa tietoa on keskusteltu lähes yhtä pitkään kuin historiantutkimus on ollut olemassa akateemisena

79 Ks. esim. Helsingin Sanomat 13.2.2018. ”Kansallismuseon yleisö voi kokea vuoden 1863 säätyvaltiopäivien avajaiset virtuaalitodellisuuden keinoin.” <https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000005564670.html>, viitattu 11.3.2018 sekä Yle-uutiset 17.10.2016. ”Museoilta vaaditaan nykyään elämyksiä – uusissa näyttelyissä on enemmän tunteita, vähemmän tietoa.” <http://yle.fi/uutiset/3-9231919>, viitattu 11.3.2018.

80 Holtorf 2017, 9–12.

tieteenalana. Usein kertomus tästä keskustelusta aloitetaan viittaamalla Leopold von Ranken kuuluisaan toteamukseen, että historiantutkimuksen tehtävänä on selvittää, ”miten asiat oikein olivat” (”wie es eigentlich gewesen”). Toteamukseen sisältyi historiantutkimusta myös pitkään jälkeenpäin leimannut usko mahdollisuuteen tavoittaa menneisyyden todellisuus sellaisenaan – tai ylipäänsä usko yhteen Menneisyyden Todellisuuteen. Viimeistään Hayden Whiten ja Frank Ankersmitin 1970- ja 1980-luvulla aloittama keskustelu historiankirjoituksen narratiivisuudesta romutti tällaisen käsityksen ja käänsi asetelman pääläelleen.⁸¹ Nyt kysymykseksi nousi, voiko historiantutkimus ylipäänsä tuottaa menneisyyttä koskevaa tietoa, mikäli sen ei ole mahdollista tavoittaa totuutta menneisyydestä, joka on poissa ja jota siten ei voida käyttää sitä koskevien väittämien totuusarvon verifioimiseen. Pitäisikö historiankirjoituksen tuloksia arvioida vain esteettisin, moraalisin ja poliittisin kriteerein?⁸² Esimerkiksi Kalle Pihlainen on katsonut, että koska menneisyyden esitykset eivät koskaan kertomusluonteensa vuoksi voi olla tosia (tai epätosia), ei niitä myöskään ole mahdollista arvioida tietoteoreettisesti.⁸³

Osa historiografian filosofiasta ja historiantutkijoista – minä heidän joukossaan – on kuitenkin pitäytynyt näkemyksessä, jonka mukaan historiantutkimuksen tuloksia voi ja tulee arvioida tietoteoreettisin kriteerein. Kertomuksellisuus ja tietoteoreettinen arvioitavuus eivät ole toisensa pois sulkevia. Olen väitöskirjani artikkeleissa pyrkinyt hahmottelemaan sitä, mitä tietoteoreettinen arvioitavuus tarkoittaisi yhdistettyyn todellisuuteen perustuvien menneisyyden esityksien tapauksessa.⁸⁴ Näkemykseni perustuu erityisesti Jorma Kalelan kehittämään malliin, jonka keskeisimmät elementit ovat ensinnäkin totuuden yhteensopivuus- eli koherenssiteoria, jonka mukaan jokin väite on tosi, mikäli se sopii yhteen muiden tietojemme kanssa, sekä toiseksi sisäisesti ristiriidaton, hyvin perusteltu ja lähteiden kriittiselle tulkinnalle pohjautuva argumentaatio.⁸⁵ Myös Alun Munslow on esittänyt hyvin samansuuntaista mallia siitä, miten totuus pitäisi määrittellä historiantutkimuksesta puhuttaessa. Munslow kuitenkin pitäytyy lähempänä Whiten ja etenkin (Whiten jokseenkin mekanistis-formalistisesta, esityksiä säätelevien perustrooppien mallista irtisanoutuneen) Ankersmitin näkemyksiä kehitellessään narratiivisen totuuden (*narrative truth*) käsitettä, jossa totuus määrittäytyy kertomuksen sisällön, kerronnan ja valitun esityskeinon (teksti, elokuva, digitaalinen representaatio jne.) kautta. Näistä kertomuksen sisältö pohjautuu lähdeaineistosta kumpuaville yksittäisille tosille väittämille, historian ”faktoille”, joita yksikään historiantutkija ei koe

81 Whiten ja Ankersmitin keskeisistä argumenteista, ks. Ankersmit 1983; Ankersmit 1998; White 1973; White 1978; White 1987.

82 Kuukkanen 2016, 53–61; Pihlainen 1999, 31–52. Kattavampi kuvaushistoriantutkimuksen tietoteoreettisesta kehityksestä, ks. Munslow 2003.

83 Pihlainen 2016, 90–91.

84 Viinikkala 2016, 240–246; Viinikkala 2017, 44; Viinikkala & Yli-Seppälä 2018.

85 Kalela 2002, 144–146, 161–166. Historiantutkijoiden hyödyntämistä eri totuusteorioista tarkemmin ks. Munslow 2003, 84–98.

mielekkääksi kumota ja jotka siten sitovat kertomuksen menneisyyteen, joka kuitenkin on tavoittamattomissa.⁸⁶

Sekä Kalelan että Munslowin malleissa ongelmallisinta lienee juuri pitäytyminen totuuden käsitteessä, vaikka kumpikaan ei sillä tarkoita absoluuttisesti verifioitavissa olevaa väittämää. Vaikka itsekin olen puhunut historiallisen tiedon totuusarvosta,⁸⁷ olen sittemmin katsonut mielekkäimmäksi siirtyä puhumaan pelkästä historiallisesta tiedosta, joka koostuu perustelluista tulkinnoista, mutta joka luonteeltaan narratiivisena ei sanan varsinaisessa merkityksessä voi olla ”totta”. Totuuden käsitteen hylkääminen ei kuitenkaan merkitse tiedon käsitteestä tai tietoteoreettisesta arvioitavuudesta luopumista.

Jättäessäni taakseni totuuden käsitteen mielekkyyden historiallisen tiedon tietoteoreettisessa arvioitavuudessa tukeudun Jouni-Matti Kuukkanen luonnostelevaan ja jälkinarrativistiseksi historiografian filosofiaksi kutsumaan malliin, jossa keskeisiksi tekijöiksi historiallisen tiedon kestävyden arvioinnissa nousevat rationaalisuuden käsite sekä historian tutkijan argumentaatio. Kuukkanen jakaa monin paikoin Kalelan näkemykset ja on kehittänyt niitä eteenpäin. Hänen mukaansa – toisin kuin Whiten – lähdeaineisto vaikuttaa siihen, minkälaiset tulkinnat sen pohjalta ylipäänsä ovat mahdollisia tai ainakin minkälaiset tulkinnat sen pohjalta ovat rationaalisesti perusteltavissa. Juuri tällaiset rationaalisuuteen perustuvat kriteerit (Onko esitys sisäisesti ristiriidaton? Onko se ristiriidaton suhteessa lähdeaineistoon ja olemassa olevaan tietoon? jne.) tarjoavat välineet historiallisen tiedon tietoteoreettiseen arvioitavuuteen. Rationaalisuuden käsitteellä Kuukkanen ei tarkoita universaalista ideaa, vaan käsite sisältää ajatuksen rationaalisena pidettävän toiminnan muutoksesta aikakaudesta ja kontekstista riippuen.⁸⁸ Kalelaa ja Kuukkasta seuraten tarkoitan historiallisella tiedolla rationaalisuuteen perustuvien kriteerien avulla kestäväksi arvioituja tulkintoja menneisyydestä. Munslowin tavoin puolestaan katson, että historiallinen tieto kulkee aina kerrontaan sidottuna.

Kalela ja Kuukkanen puhuvat malliensa yhteydessä vain tekstistä ja kielestä historiallisen tiedon esitysmuotona, mutta nähdäkseni kumpikin malli on sovellettavissa koskemaan myös muita esitystapoja, kuten esimerkiksi yhdistettyä todellisuutta. Toisin kuin Munslow,⁸⁹ en katso valitun esitystavan vaikuttavan esityksen tietoteoreettisen arvioitavuuden kriteereihin. Sen sijaan esitystapa vaikuttaa huomattavasti itse tiedon rakenteeseen ja olemukseen.

Leora Auslander on todennut, ettei kielen avulla ole mahdollista kuvata kaikkia ihmisen kokemuksen tasoja edes nykyhetkessä, ja siten suuri osa menneisyyden mahdollisesta olemuksesta jää pelkkään kieleen nojautuvan esityksen ulkopuolelle.⁹⁰ Myös elokuvan ja historiallisen tiedon suhdetta tutkinut Robert A. Rosenstone jakaa saman

86 Munslow 2003, 186–194; Munslow 2007, 116–121. Sinänsä hupaisana ja osittain saivartelun puolelle menevänä havaintona Munslowin yksittäisten tosien väittämien luotettavuudesta voi mainita hänen oman esimerkkinsä tällaisesta väittämästä: ”Crecyn taistelu käytiin 13. elokuuta 1346.”

Munslow 2007, 118. Useimmat muut lähteet ilmoittavat taistelun päivämääräksi 26. elokuuta 1346.

87 Viinikkala 2006, 146–147.

88 Kuukkanen 2016, 70–82. Kuukkanen ei kuitenkaan suoraan irtisanoudu totuuden käsitteestä.

89 Munslow 2007, 64–79, 119. Ks. myös Pihlainen 2009.

90 Auslander 2005, 1015–1017.

näkemyksen. Hänen mukaansa kuva ja elokuva pystyvät välittämään paljon sellaista tietoa, joka jää sanojen ilmaisukyvyyn saavuttamattomiin. Lisäksi hän korostaa, ettei elokuva ratkaisevalla tavalla poikkea tekstuaalisesta menneisyyden esityksestä, ovathan molemmat lähtökohtaisesti nykyajassa rakennettuja tulkintoja menneisyydestä.⁹¹ Adam Chapman puolestaan on historiallisia tietokonepelejä tutkiessaan todennut, että niiden erityinen vahvuus on visuaalisuudessa eli siinä, ettei niiden tarvitse kääntää tarjoamaansa informaatiota toiseen muotoon. Kuvaa ei tarvitse korvata tekstuaalisella kuvauksella, joka pyrkisi esittämään, miltä asiat ovat aikoinaan saattaneet näyttää.⁹² Kukaan heistä ei suoraan mainitse ei-kielellisen tiedon käsitettä, mutta nähdäkseni kysymys on juuri tästä, kieleen sitoutumattomasta, moniaistisesta ja ruumiillisesta tiedosta.⁹³ Kysymys ei ole pelkästään tulkinnoista siitä, miltä jokin asia on voinut näyttää, maistua tai haista tai minkälaisia ruumiinliikkeitä jonkin välineen käyttö on edellyttänyt. Toki myös tällainen informaatio lukeutuu moniaistisen historiallisen tiedon piiriin, mutta sitä ovat esimerkiksi myös ymmärrys erilaisissa tiloissa liikkumisesta ja tilojen käytöstä tai erilaisten töiden kuormittavuudesta. Tällainen tieto tarjoaa uusia näkökulmia moniin historiallisiin ilmiöihin. Yhdistetty todellisuus esityskainona poikkeaa muista siinä, että se vahvimmin tarjoaa mahdollisuuden tällaisen tiedon esittämiseen sekä sen yhdistämiseen kielelliseen tietoon.

Natalie Zemon Davis on esittänyt, että elokuva saattaa parhaimmillaan tarjota eräänlaisen historian tutkimuksen laboratorion, jonka avulla tutkija pystyy tekemään ajatuskokeita ja arvioimaan erilaisten menneisyyden mahdollisten skenaarioiden uskottavuutta ja keskinäistä todennäköisyysjärjestystä ja joka siten todisteiden asemesta tuottaa historiallisia mahdollisuuksia. Itse hän oli havainnut tämän käytännössä osallistuttuaan *Le Retour de Martin Guerre* -elokuvan kuvauksiin historiallisena asiantuntijana ja seuratessaan, kuinka näyttelijät kokeilivat erilaisia tapoja mukautua roolihahmoihinsa ja lausua näiden repliikkejä.⁹⁴ Voi siis ajatella – Zemon Davisin ajatusta jatkaakseni – että osallistuminen historiallisen elokuvan tekoon tai vaikkapa yhdistetyn todellisuuden sovelluksen tuottamiseen voi olla historian tutkijan ajattelulle samankaltainen prosessi kuin tekstuaaliseen lopputulokseen pyrkivällä kollegalla on itse kirjoitusvaihe. Ei välttämättä ole valmista tulkintaa ennen kirjoitusvaihetta, vaan osa historian tutkijan päätteily- ja tulkintatyöstä tapahtuu nimenomaan tämän vaiheen aikana. Vastaavasti voidaan katsoa, etteivät yhdistettyyn todellisuuteen perustuvat menneisyyden esitykset suinkaan vain havainnollista jo valmiiksi olemassa olevaa tietoa, vaan ne esittävät uuden tulkinnan. Kielellistä tietoa ei suoraan voi kääntää uuteen esitystapaan ilman, että sen olemus muuttuisi. Päinvastoin vanha tieto on uudelleentulkittava uuteen esitysmuotoon siirryttäessä. Tieto rakentuu uudessa, moniaistisessa muodossa yhdessä esityksen kanssa.

Moniaistisella tiedolla on kuitenkin yksi merkittävä rajoitus. Se pystyy parhaimmillaankin rakentamaan vain tulkinnallisen rekonstruktion menneisyyden aistiympäristöstä,

91 Rosenstone 1995, 4–11.

92 Chapman 2013, 69.

93 Hooper-Greenhill 2007, 11, 33–36; Viinikkala & Yli-Seppälä 2018.

94 Zemon Davis 2000, ix–xi, 126–127; Zemon Davis 2002, 8–9.

mutta ei missään nimessä tavoittamaan niitä merkityksiä, joita aikalaiset aistimuksilleen antoivat. Rosenstone on nostanut esimerkiksi tällaisesta aikalaiskokemukseen kuulumattomasta merkityssisällöstä nostalgian tunteen, jota visuaalisen materiaalin katsojat saattavat kokea tarkastellessaan menneisyyttä esittävää kuvamateriaalia. Nykyajassa elävä katsoja lisää näkemäänsä automaattisesti vanhanaikaisuuden merkityksiä, joita aikalaiset eivät voineet tuntea, ainakaan siitä osasta aineellista todellisuuttaan, joka tuolloin oli uutta.⁹⁵ Nykyajan katsojan ja aikalaisen merkitysten todellisuudet ovat väistämättä erilaiset.

Hannu Salmi on jakanut ilmiöiden aistittavuuden kahteen eri tasoon, biologiseen ja kulttuuriseen aistimellisuuteen. Biologinen taso merkitsee fysiologista aistihavaintoa, kun taas kulttuurinen taso aistihavaintoon välittömästi liittyviä merkityssisältöjä. Yksittäisessä aistikokemuksessa näitä tasoja on lähes mahdotonta erottaa toisistaan.⁹⁶ Salmi puhuu aistien ja aistimusten historiasta, eikä ole tarkoittanut tätä jakoa menneisyyden aistikokemusten rekonstruoimisen analysointiin. Salmen käsitteellinen jako on kuitenkin erittäin käyttökelpoinen puhuttaessa aineellisen todellisuuden ja sen tuottamien aistiympäristöjen rekonstruoimisesta.

Historiallisia elokuvia vaivaava ongelma biologisen aistihavainnon erottamisesta siihen liitetyistä merkityksistä rajoittaa myös yhdistetyn todellisuuden kerronnallisia mahdollisuuksia. Ilman kielen apua se voi kertoa vain menneisyyden biologisen tason aistiympäristöstä, mutta yhdistettynä kielelliseen kerrontaan se lähestyy myös merkitysten tasoa ja voi siten välittää kokonaisvaltaisempaa tietoa menneisyydestä.⁹⁷

Kysymys historiallisen tiedon olemuksesta vaatii vielä tarkastelemaan yhtä kysymystä: Mitä oikeastaan tarkoitamme puhuessamme menneisyydestä? Historiantutkimuksessa on pitkään painotettu eroa menneisyyden ja historian välillä. Menneisyys on se, mitä joskus on ollut ja tapahtunut, kun taas historia merkitsee nykyhetkessä tuotettuja kertomuksia menneisyydestä. Esimerkiksi Alun Munslow on erottanut toisistaan menneisyyden sinänsä ja menneisyyden historiana (*the-past-as-history*), jolla hän tarkoittaa historiankirjoituksen tuottamaa kuvaa menneisyydestä.⁹⁸ Usein myös historia jaetaan edelleen menneisyyden tutkimukseen ja tutkimuksen tuotteisiin, menneisyyden esityksiin.⁹⁹ Nähdäkseni nämä jaottelut eivät kuitenkaan riitä, sillä se, mitä joskus on ollut ja se, mitä historia tieteenalana tutkii, eivät tarkkaan ottaen ole sama asia.

Itse koen mielekkääksi jakaa menneisyyden käsitteen kahtia, ontologiseksi ja epistemologiseksi kategoriaksi. Ontologisena kategoriana menneisyys käsittää kaiken olemassa olleen, mutta olemasta lakanneen. Tähän olemassa olleen kategoriaan sijoittuvat asiat ovat tietämyksen tavoittamattomissa. Epistemologisena kategoriana menneisyys on sekä nykyhetkessä tuotettavan historiallisen tiedon kohde että historiantutkimuksen tulos. Historia on epistemologisen menneisyyden representaatio.

95 Rosenstone 1995, 52; Ks. myös Lowenthal 2015, 473.

96 Salmi 2001, 340–342.

97 Viinikkala & Yli-Seppälä 2018, 35–36, 40–41.

98 Munslow, 2007, 9–10.

99 Aronsson 2012, 40–43. Ks. myös Kalela 2002, 46–48 sekä Uricchio 2005, 331–332.

Epistemologinen menneisyys rakentuu, uudelleenrakentuu ja muuttuu nykyhetkessä lähdeaineistojen ja historiantutkijoiden tulkintaprosessien vuorovaikutuksessa. Tutkimus rakentaa oman kohteensa lähdeaineistoja tulkitsemalla. Esimerkiksi Paul A. Roth on osoittanut Arthur Dantoon ja Ian Hackingiin tukeutuen, että historiantutkija tuottaa menneisyyttä koskevaa tietoa omien kulttuurisesti jäsentyneiden kategorisointikäytäntöjensä varassa. Menneisyydestä on toki mahdollista saada tietoa, mutta se on rakentunut nykyisyyden ehdoilla, jotka varmasti poikkeavat niistä tavoista, joilla menneisyyden ihmiset ovat jäsentäneet käsityksensä todellisuudestaan. Niinpä menneisyys itse voi muuttua ajan kuluessa. Roth nostaa esille Danton klassisen esimerkin tällaisesta tilanteesta eli väittämän: ”30-vuotinen sota alkoi vuonna 1618”, joka on historiallista tietoa nyt, mutta jonka sisältö on syntynyt vasta mainitun vuoden jälkeen. Menneisyys itse on muuttunut. Kysymys ei ole pelkästään siitä, miten menneisyys esitetään, vaan siitä, että menneisyyden itsensä olemukseen on jälkeinpäin tullut lisäyksiä, joita aikalaiset eivät voineet havaita tai tietää. Vuonna 1618 kukaan ei voinut tietää, että oli alkanut tapahtumasarja, joka myöhemmin saisi nimen 30-vuotinen sota.¹⁰⁰ On selvää, että Roth puhuu menneisyydestä nimenomaan epistemologisena kategoriana, mutta hän itse ei ole katsonut tarpeelliseksi tehdä tällaista jaottelua. Myös itse puhun menneisyydestä tässä jälkimmäisessä merkityksessä, ellen erikseen toisin mainitse.

Oman tarkastelutapani mukaan esimerkiksi esineet muuttuvat jatkuvasti. Niitä muokataan ja muunnellaan. Ne myös kuluvat vähitellen ja patinoituvat. Siten jokainen esineyksilö on nykyään vääjäämättä erilainen kuin omassa menneisyydessään, vaikka ero saattaa olla lähes huomaamaton, mikäli ajallinen ero menneisyyden ja nykyisyyden välillä on vähäinen. Esineen aikaisempi olemus kuuluu menneisyyden ontologiseen kategoriaan, jota emme voi tavoittaa. Jäljellä on vain esineen nykyinen olemus, joka aineellisuutensa kautta on yhteydessä entiseen olemukseensa. Voimme nykyhetkessä päätellä tämän yhteyden olemassaolon, mutta se ei vie meitä lähemmäs menneisyyden ontologista kategoriaa. Sen vuoksi voimme kuitenkin käyttää esinettä lähteenä yrittäessämme tavoittaa menneisyyden epistemologista kategoriaa.

Kuten David Lowenthal on havainnut, rikkoutuneiden esineiden katselija antaa usein mielensä korjata ne kuvitellessaan, miltä ne aikaisemmin ovat näyttäneet.¹⁰¹ Esineen nykyisen olemuksen perusteella voimme toki tehdä päätelmiä sen menneestä olemuksesta, mutta tekemämme päätelmät kuuluvat kuitenkin olemuksellisesti nykyhetkeen, kuten esine, johon ne pohjautuvat. Käsitykseni mukaan tämä pätee pääpiirteissään kaikkeen historiantutkimukseen ja kaikkiin historiallisiin lähdeaineistoihin, joskin esimerkiksi tekstiaineistojen suhde menneeseen todellisuuteen on vielä jonkin verran monimutkaisempi kuin esineiden. Esineet, kuten muutkin lähteet, muodostavat joka tapauksessa hennon langan, joka yhdistää menneisyyden kaksi kategoriaa toisiinsa, mutta joka kuitenkin ei jaksakaan kantatella tutkijaa kategorioita erottavan kuilun yli. Tutkijan on vain tyydyttävä tietoon, että langan toisessa päässä varmuudella on jotain, josta hän voi toisessa päässä muodostaa häilyvän käsityksen.

100 Roth 2012, 313–314, 327–329, 338–339.

101 Lowenthal 2015, 271.

3.2. Menneisyys mielessä

Käsittämäni sovellukset kertovat menneisyydestä tavoilla, jotka poikkeavat toisistaan varsin paljon. Osa, kuten esimerkiksi Louhisaaren tarinat, pitäytyy hyvin perinteisillä kerronnan linjoilla. Esitys on rakennettu valmiiksi, ja yleisölle jää vain passiivisen seuraajan rooli. Kukin sovelluksen käyttäjä voi vapaasti valita ainoastaan järjestyksen, jossa eri kohtaukset katsoo. Luostarinmäki-seikkailu on tätä vuorovaikutteisempi. Siinä pelaajalle on annettu vapaus vaikuttaa tarinan kulkuun, keston ja jopa loppuratkaisuun. Samalla pelaajien valitsemat erilaiset tehtävät ja reitit vaikuttavat myös siihen, minkälaisiin menneisyyden ilmiöihin heillä on mahdollisuus tutustua. Asettamalla roolihahmonsia kautta menneisyyden ihmisen asemaan pelaajalla on mahdollisuus ymmärtää omakohtaisemmin entisajan elämän realiteetteja ja siten saada syvällisempää tietoa menneisyydestä kuin vain pelkkiä ennalta valikoituja ”faktoja” omaksumalla.

Siten Luostarinmäki-seikkailu muistuttaa museoissa käytettyä draamapedagogiikkaa, jossa museoympäristöön tuodaan aikakauden asuihin pukeutuneita näyttelijöitä ja jossa myös kävijät saattavat näiden opastuksella kokeilla menneisyyden elämän eri toimia, mutta jonka yhteydessä itse ympäristöä ei muokata.¹⁰² Peli poikkeaa draamapedagogiikasta esimerkiksi siten, että siinä ympäristöön on tuotu myös eläinhahmoja ja että peli ei ole riippuvainen näyttelijöiden esiintymisajoista. Molemmat esitystavat tosin saattavat houkutella toteutuksiin, joissa viihteellisyys ylikorostuu tiedon rinnalla, mistä esimerkiksi David Lowenthal on kritisoinut draamallista menneisyyden toisintamista.¹⁰³ Viihde ja tieto eivät kuitenkaan ole toisensa poissulkevia. Tässäkään tapauksessa vika ei ole itse esitystavassa vaan siinä, miten sitä käytetään.

Pelitutkimuksen pirissä tällaisen historiallisen simulaation mahdollisuutta on pidetty yhtenä menneisyyteen sijoittuvien pelien merkittävimmistä vahvuuksista suhteessa muihin menneisyyden esityksiin.¹⁰⁴ Tämä saattaa pitää paikkansa esimerkiksi strategiapeleissä, joiden avulla pelaaja voi oppia ymmärtämään eri aikakausien sotilasstrategiaa tai vaikkapa kaupunkihallinnon logiikkaa.¹⁰⁵ Kuten Steve Poole on huomauttanut, monissa historiallisissa simulaatioissa valinnanvapaus on vain näennäistä.¹⁰⁶ Vaikka Poole korostaakin tarvetta yleisön osallistamiselle mukaan menneisyyden tulkitsemiseen, hänen antamansa esimerkki, Bathiin toteutettu *Ghosts in the Garden* -peli vastaa tätä tavoitetta vain osittain. Myös siinä käsikirjoitus säätelee pelaajalle tarjoutuvia valintoja. Tämä pätee myös Luostarinmäki-seikkailuun, jossa kaikki mahdolliset juonenkäänteet ja loppuratkaisut sisältyvät valmiiseen käsikirjoitukseen. Pelaaja voi itse päättää toiminnastaan ainoastaan käsikirjoituksen asettamissa puitteissa.

Sen sijaan pelillisyyttä parempi tapa osallistaa sovelluksen käyttäjä tai yhdistetyn todellisuuden yleisö mukaan tiedonjäsentymisen prosessiin on esityksessä tarjottujen tietojen epävarmuuden esiin nostaminen. Esittämällä ristiriitaisia ja keskenään vaihtoehtoisia

102 Jackson 2012.

103 Lowenthal 2015, 477–483.

104 Peterson, Miller & Fedorko 2013, 38–39; Salvati & Bullinger 2013, 156.

105 Holdenried & Trépanier 2013, 108.

106 Poole 2018, 301–305.

tulkintoja menneisyydestä, kuten Pyhän Hengen kirkon sisäkaton tapauksessa tai tuomalla avoimesti esiin esityksessä tarjottujen tietojen tulkinnanvaraisuus, kuten Sanan sepässä, sovellukset voivat haastaa yleisön mukaan tekemään omat päätelmänsä esitetävistä asioista. Tällaisissa tapauksissa sovelluksia tuottavien historian asiantuntijoiden tehtävänä on nostaa esiin aineistot ja joitakin niistä kumpuavia hyvin perusteltuja tulkintoja sen sijaan, että pyrkisivät valitsemaan vain yhden mahdollisen, itse parhaana pitämänsä tulkinnan ja tämän jälkeen kätkemään taustalla olevan valintaprosessin. Näin myös yleisölle annetaan tasa-arvoisempi asema ja oikeus omien tulkintojen tekemiseen. Silti on syytä muistaa, että vaikka tieto rakentuisikin lopullisesti vasta yleisön mielissä, on sen perusteiden tultava muualta kuin yleisön kokemuksesta. Rationaaliset ja lähdeaineistosta kumpuavat perustelut estävät esityksiä sortumasta äärimmäiseen relativismiin mutta antavat samalla yleisölle sille kuuluvan aseman tiedon kanssarakentajana.

Parhaimmillaan tällainen esitystapa antaa yleisölle myös kokonaisvaltaisemman käsityksen historiantutkijan työstä vääjäämättä puutteellisten ja keskenään ristiriitaisten aineistojen tuottaman epävarmuuden ja mahdollisten tulkintojen välillä tehtävien valintojen keskellä. Näin se myös purkaa kuvaa historiantutkijasta salaperäisenä menneisyyden näkijänä. Itse näen juuri tällaisen tavan rakentavimmaksi menneisyyden esityksiä tuottaessa. Yhdistetyn todellisuuden vahvuuksia on, että se antaa tähän erittäin hyvät mahdollisuudet, joita tosin kaikkien esittelemieni sovellusten tapauksessa ei hyödynnetty lainkaan. Se, miten yleisö itse tällaiseen vapauteen suhtautuu, rajautuu sen sijaan tämän tutkimuksen ulkopuolelle.

Riippumatta siitä, kuinka osallistavaa käsittelemieni sovellusten kerronta on tai kuinka avoimesti ne eksplikoivat suhteensa historialliseen tietoon, kaikki ne joka tapauksessa nivovat yhteen historiallista tietoa, kieltä, aineellista todellisuutta ja digitaalisia tehosteita kertomuksiksi menneisyydestä. Luonteeltaan moniaistisina nämä kertomukset sisältävät lisäksi väistämättä tiedollisesti heikommin perusteltavia osia.

Tuhoutuneiden rakennusten rekonstruoiminen vaatii historiallisen tiedon ja tulkinnan kytkemistä perusteluiltaan epävarmempaan visuaaliseen ainekseen, jotta lopputulos olisi ehjä kokonaisuus. Samalla tavalla menneisyyden elämän tai ajallisuuden kokemuksen rekonstruoiminen vaatii tiedon ja tulkintojen yhdistämistä fiktiivisiin ”rakennuspalikoihin”, henkilöhahmoihin, joita ei koskaan ole ollut olemassa, mutta joiden avulla on mahdollista tehdä havaittavaksi ja ymmärrettäväksi se, mitä tiedämme ja pystymme päättelemään menneisyyden ihmisten tavasta elää ja olla olemassa.¹⁰⁷ Kuten Hannu Salmi on asian esittänyt: ”Usein populaari historiankirjoitus – jos tällaisen sanan käyttö sallitaan – käsittelee menneisyyttä arkipäiväisestä näkökulmasta, yksilön huolien ja murheiden horisontista. Myös tällaiselle menneisyyden käsittelylle on tarvetta. Itse asiassa: eikö suhde menneeseen ole tässä tapauksessa elävämpi kuin koulukirjojen perinteisesti esittämässä kansallisen historian taitekohtien kavalkadissa?”¹⁰⁸ Fiktiivisten elementtien käyttö menneisyyden esityksen osana muodostuu huomattavasti vähem-

107 Rosenstone 1995, 67–68; Zemon Davis 2000, 126–130.

108 Salmi 2004, 165; Fiktio käytöstä yhdistetyn todellisuuden sovelluksissa laajemmin, Viinikkala 2016, 243–246; Ks. myös Hatavara 2007, 27–34.

män ongelmalliseksi, mikäli Henrik Skov Nielsenin, James Phelanin ja Richard Walshin tapaan erotetaan fiktio lajityyppinä fiktiivisyydestä esityskäsitteeksi.¹⁰⁹ Tällöin fiktiivisyys ei enää näyttäyty tiedon kilpailijana vaan sen esittämistapana Salmen kuvaamalla tavalla. Monet menneisyyden ilmiöt tulevat ymmärrettävämmiksi kerrottaessa, kuinka ne vaikuttivat todellisten tai fiktiivisten yksittäisten ihmisten elämään.

Ongelmallisia ovat tilanteet, joissa fiktiivisillä elementeillä ei korvata puuttuvaa tietoa vaan esitetään asioita vastoin olemassa olevaa tietoa. Tällaisella esitystavalla on vaikea nähdä olevan minkäänlaista sijaa akateemisen tutkimuksen kriteerit täyttävässä menneisyyden esityksessä. Suurelle yleisölle tarkoitetuissa populaareissa esityksissä saattaa kuitenkin toisinaan esityksen ymmärrettävyyden nimissä olla tarvetta yksinkertaistaa monimutkaisia asioita tai saavutettavuuden nimissä muokata jonkin kohteen tilallista järjestystä. Esimerkiksi Louhisaaren tarinoissa kartanon puiston syrjäisessä paikassa sijainnut karppilammikko siirrettiin digitaalisesti lähemmäs kävelypolkuja, jotta tästä aikakauden maisemapuistojen elementistä voitiin kertoa enemmän.¹¹⁰ Muissa kuin tämänkaltaisissa tapauksissa (esimerkiksi kaupallisissa perusteissa) ei olemassa olevasta tiedosta poikkeaminen voi missään tapauksessa olla menneisyyden esityksissä tiedonvälityksellisesti hyväksyttävää. Kuten kirjalliset menneisyyden esitykset, myös yhdistettyyn todellisuuteen perustuvat voivat rakentua eri tavoin riippuen siitä, minkälaiseen tarkoitukseen ja minkälaiselle yleisölle ne on suunnattu.

Fiktiivinen esitystapa itsessään voi välittää historiallista tietoa, kunhan yleisölle tarjotaan tietoa siitä, mikä on fiktiivistä ja mikä perustuu historialliseen tietoon. Ero näiden välillä voi toki toisinaan olla häilyvä, kun historiallinen tieto mielletään perustelluksi tulkinnaksi. Perusteiden rationaalisuus on lopulta se kriteeri, joka erottaa fiktiivisyyden tiedosta, ja siksi nämä perustelut tulee avata yleisölle. Näin myös yleisö voi osallistua sille tarjotun tiedon luotettavuuden arviointiin ja siten oman tietämyksensä aktiiviseen jäsentelyyn.

Sekä Rosenstone että Zemon Davis mainitsevat suurimpana ongelmana elokuvan käyttämisessä historiallisen kerronnan välineenä esitystavan läpinäkymättömyyden, eli sen, että elokuvia varten ei ole tarjolla samanlaista viitejärjestelmää kuin tekstuaalisille menneisyyden esityksille. Katsojalle jää tällöin epäselväksi, mikä osa elokuvasta perustuu historialliseen tietoon ja mikä puolestaan on fiktiota. Samoin epäselväksi jää, millaista lähteaineistoa elokuvallisen esityksen luomiseksi on käytetty.¹¹¹ Katsoja ei toisin sanoen voi arvioida, kuinka vankasti perusteltuja hänen näkemänsä tulkinnat ovat. Kuten jäljempänä tulen osoittamaan, yhdistettyyn todellisuuteen perustuviin menneisyyden esityksiin suoraan kytkettävän paradatan ansiosta tilanne on tällaisten esitysten osalta huomattavasti parempi, eikä vastaavaa estettä tietoteoreettiselle arvioitavuudelle väistämättä muodostu.

Fiktiivisen ja muuta heikommin perustellun aineksen hyödyntäminen esitysten osana vaatii pohtimaan myös, missä määrin luotu esitys enää nimenomaisesti kertoo

109 Nielsen, Phelan & Walsh 2015, 61–68.

110 Viinikkala 2016, 245.

111 Rosenstone 1995, 26–27, 143; Zemon Davis 2000, 131–132.

siitä kohteesta tai niistä ihmisistä, joista sen olisi tarkoitus. Onko esitys valjastanut jonkin historiallisen rakennuksen tai esineen tai menneisyyden henkilön esitelläkseen tämän kautta vain laajempia ilmiöitä ja samalla unohtanut hyväksikäyttämänsä kohteen oman ainutkertaisuuden? Nähdäkseni asia ei ole näin mustavalkoinen, vaan se kytkeytyy historianantutkimuksen parissa pitkään käytyyn keskusteluun yleisen ja yksittäisen välisestä suhteesta.

Yhdistettyyn todellisuuteen perustuvilla menneisyyden esityksillä on paljon yhteistä mikrohistoriallisen tutkimuksen kanssa. Monien mikrohistorioitsijoiden tavoin katson, ettei menneisyyden yksikään henkilö tai mikään sen aineellisen todellisuuden osa ole voinut muovautua tyhjiössä oman ajallisen, paikallisen ja sosiaalisen kontekstinsa ulkopuolella. Siten jokainen yksilö ja jokainen yksikkö kantaa muassaan jotain omasta kontekstistaan. Tällaista yksittäistapausta tarkastelemalla on mahdollista tavoittaa ymmärrys laajemmista ilmiöistä ilman että yksittäistapaus silti menettäisi omaleimaisuutensa.¹¹²

Niin yhdistetyn todellisuuden esityksissä kuin mikrohistoriassakin yksittäinen ja yleinen täydentävät toisiaan. Yksittäistapausten monipuolinen (ja moniaistinen) tarkastelu voi havahduttaa sellaisten ilmiöiden olemassaoloon, jotka koskevat laajempia ilmiöitä mutta jotka laajempia aineistokokonaisuuksia etäämpää tutkimalla olisivat jääneet joko oman erityisyytensä tai oman jokapäiväisyytensä kätköihin. Usein esiin nousevat sellaiset piirteet, jotka aikalaisille olivat niin itsestäänselviä ja tavanomaisia, ettei niistä jäänyt jälkiä laajempiin aineistokokonaisuuksiin. Yksittäistapausten kautta laajemmat ilmiöt myös saavat inhimillisemmät kasvot.

Vastaavasti yksittäistapauksia koskevia puutteellisia tietoja voidaan täydentää laajempia ilmiöitä koskevan tiedon avulla. Esimerkiksi Pyhän Hengen kirkossa mahdollisesti olleesta saarnatuolista ei ollut olemassa minkäänlaisia tietoja. Virtuaaliseen rekonstruktioon kuitenkin lisättiin Hattulan Pyhän Ristin kirkon saarnatuoliin perustuva 3D-malli, koska kyseisen aikakauden kirkkoja koskevan yleisen tiedon valossa voitiin perustellusti olettaa, että myös Pyhän Hengen kirkossa olisi ollut saarnatuoli ja että Hattulan Pyhän Ristin kirkon saarnatuoli olisi tämän kadonneen saarnatuolin paras säilynyt vastine nykyhetkessä.¹¹³ Kyse on jälleen visuaalisen historiallisen tiedon tuottamisesta rationaalisesti perusteltujen tulkintojen avulla.

Näkemykseni menneisyyttä koskevan tiedon rakentumisesta kerronnan kautta muistuttaa jonkin verran myös Ankersmitin esittelemää historiallisten representaatioiden substituutioteoriaa. Tämän näkemyksen mukaan historianantutkija tuottaa menneisyyden representaatioita, jotka asettuvat poissa olevan menneisyyden paikalle ja korvaavat sen.¹¹⁴ Teoria tuntuu sopivan jopa paremmin kuvaamaan yhdistetyn todellisuuden moniaistisia esityksiä kuin tekstuaalisia menneisyyden esityksiä, joita Ankersmit pääasiassa tarkoitti, vaikka lainasikin teoreettisen käsitteistönsä taidehistoriasta. Substituutioteorian mukaisesti tulkiten esimerkiksi 1760-luvulla nykyisen Casagrandentalon paikalla sijainneen rakennuksen digitaalinen rekonstruktio korvasi poissa olevan todellisen rakennuksen

112 Ginzburg 2007, 26, 33–35; Levi 2012, 127–128; Peltonen 2008, 27–29.

113 Viinikkala 2017, 40; Viinikkala & al. 2013, 123.

114 Ankersmit 2001, 80–81.

(ja samalla myös läsnä olevan nykyisen Casagrandentalon). Tästä olen pääosin samaa mieltä. Substituutioteorian ongelmana kuitenkin näyttää olevan, että se ei kylliksi ota huomioon menneisyyden representaation kerronnallista olemusta ja kertomuksen yleisön merkitystä. Tämä on entistä mielenkiintoisempaa, kun muistetaan, että Ankersmit on yksi historian narratiivisen luonteen voimakkaimmista korostajista. Myös Munslow tukeutuu substituutioteoriaan,¹¹⁵ vaikka toisaalla korostaa Ricoeurin tukeutuen yleisön aktiivista roolia kerronnan merkitysten rakentamisessa.¹¹⁶

Nähdäkseni menneisyyttä ei voida korvata, vaan siitä voidaan ainoastaan kertoa. Käyttäükseni edellä luonnostelevaani jaottelua, menneisyyden ontologinen kategoria on se poissaoleva menneisyys, johon Ankersmit viittaa. Menneisyyden esitykset perustuvat kuitenkin menneisyyden epistemologiseen kategoriaan, toisin sanoen tiedolliseen rakennelmaan. Tieto puolestaan välittyy tietävältä subjektilta toiselle vain kertomuksen muodon ottavien representaatioiden kautta. Jokainen subjekti joutuu purkamaan representaation, olipa se sitten kielellinen, ei-kielellinen tai näiden yhdistelmä, ja koostamaan sen mielessään jälleen uudeksi representaatioksi, uudeksi kertomukseksi.¹¹⁷ Siten menneisyyttä koskevan tietämyksen rakentuminen moninkertaisten mentaalisten representaatioiden kautta ei ole palautettavissa malliin, jossa poissa oleva menneisyys vain yksinkertaisesti korvautuisi kaikille vastaanottajille samanlaisena näyttäytyvällä ja samalla tavoin ymmärretyllä representaatiolla. Menneisyys voi nykyisyydessä olla olemassa vain epistemologisena ilmiönä, vain kertomuksen hahmon ottavina mentaalisisinä muodostelmina, jotka aina tietoisuudesta toiseen siirtyessään muuttavat muotoaan.

3.3. Kaksinkertaista kerrontaa

Kaikki käsittelemäni sovellukset tekevät muutakin kuin kertovat menneisyydestä. Ne ovat kaksinkertaisesti narratiivisia. Niihin sisältyy sovelluksen sisäinen kertomus menneisyydestä, narratiivi, joka kertoo, millainen menneisyys on saattanut olla. Samalla ne kuitenkin rakentavat toisen kertomuksen. Tämän toisen kertomuksen havaitseminen on monesti yleisön omalla vastuulla, eivätkä kaikki menneisyyden esitykset tuo sen olemassaoloa erityisen avoimesti esille. Tämä toinen kertomus muodostuu sovelluksen ja nykyisen todellisuuden välille. Siten sitä voi pitää sovelluksen ulkopuolisena kertomuksena. Ensimmäinen narratiivi kertoo menneisyydestä, kun taas toinen kertoo muutoksesta menneisyyden ja nykyisyyden välillä. Kuten Paul Ricoeur on esittänyt, historia on ajallisen muutoksen representoimista.¹¹⁸ Menneisyyden esityksen luominen tuottaa joka tapauksessa aina myös kertomuksen muutoksesta (tai muuttumattomuudesta) ajassa. On kuitenkin syytä huomauttaa, etten jaa Ricoeurin käsitystä kertomuksellisen representaation mallista ihmisen myötäsyttyisenä kognitiivisena ominaisuutena.¹¹⁹

115 Munslow 2003, 158.

116 Munslow 2007, 54.

117 Aarnipuu 2008, 35–38, 146, 162–163.

118 Ricoeur 1988, 56–57.

119 Tästä keskustelusta tarkemmin, ks. Meretoja 2009.

Pyhän Hengen kirkon malli tuottaa nämä kertomukset eri tavoin riippuen siitä, katsotaanko sitä edelleen näkyvissä olevilla kirkon raunioilla vai jossain muualla. Mikäli mallia katsotaan kirkon alkuperäisellä paikalla, tulee kirkon jäänteistä osa kertomusta. Sovellus esittää rekonstruktion siitä, miltä kirkko on aikoinaan näyttänyt. Käyttäjän ympäristö taas kertoo, miltä sama paikka näyttää tällä hetkellä. Tarkasteltaessa Pyhän Hengen kirkon mallia alkuperäisellä paikalla tuottavat menneisyyden virtuaalisen rekonstruktion ja näkyvän nykyhetken väliset erot tällaisen kertomuksena ilmenevän representaation ajallisesta muutoksesta.

Jos mallia katsotaan muualla kuin kirkon alkuperäisellä paikalla, ei tällaista aineellisen todellisuuden ja virtuaalisen rekonstruktion välistä vuoropuhelua pääse syntymään. Tässäkin tapauksessa sovellus muodostaa kertomuksen historiallisesta muutoksesta, mutta toisella tavalla. Ensimmäisessä tapauksessa kertomus on luonteeltaan pääosin ei-kielellinen, sillä se perustuu lähinnä näkö- ja kuuloaistin kautta havaittaviin eroihin mallin ja aineellisen todellisuuden välillä. Jälkimmäisessä tapauksessa kertomuksen tuottaa pääosin sovelluksessa mukana oleva kielellinen kerronta kirkon vaiheista. Sovelluksen käyttäjä saa kuulla ja lukea, ettei hänen näkemäänsä kirkkoa enää ole olemassa (eikä sellaisenaan kenties koskaan ollutkaan), vaan se on perustuksia lukuun ottamatta tuhoutunut jo vuosisatoja sitten.

Kaikissa neljässä lisätyn todellisuuden sovelluksessa muutos näyttätyy ei-kielellisenä, pääasiassa visuaalisena kertomuksena. Digitaaliset tehosteet, joita sovellus asettaa nykyisen näkyvän todellisuuden päälle ovat rekonstruktioita siitä, mikä on kadonnut. Näkymästä peittäminen on tapa kohdistaa huomio niihin piirteisiin nykyisessä aineellisessä todellisuudessa, jotka eivät vastaa oletettua menneisyyden aineellista todellisuutta ja jotka siten pitää kamerakuvassa korvata menneisyyttä paremmin vastaavilla elementeillä. Näin nämä sovellukset muuttavat aineellisen todellisuuden historialliseksi kertomukseksi muutoksesta. Kertomus tulee näkyväksi aineellisen todellisuuden ja sitä esittävän reaaliaikaisen mutta digitaalisesti muunnellun kamerakuvan välillä. Tämä erityisesti lisättyyn todellisuuteen kuuluva ominaisuus on voimakkaimmillaan silloin kuin käytetään kameralla varustettua mobiililaitetta, jolloin käyttäjä voi samanaikaisesti nähdä saman näkymän sekä muunneltuna näyttöruudulla että muuntelemattomana näytön ulkopuolella. Muutos tulee näkyväksi yhdessä ajan hetkessä, kahta samanaikaista näkymää vertaamalla. Esimerkiksi lisätyn todellisuuden laseilla käyttäjä voi nähdä vain yhden näkymän, jossa digitaaliset lisäykset peittävät osan häntä ympäröivästä aineellisestä todellisuudesta.

Casagrandentalo-sovellus korvaa tablettitietokoneen kameranäkymässä nykyisen rakennuksen samalla paikalla eri aikoina sijainneiden rakennusten rekonstruktioilla. Samalla se osoittaa, mitkä osat nykyisestä rakennuksesta ovat peräisin 1500- ja 1600-luvulta ja mitkä taas ovat myöhempiä lisäyksiä. Nykyisen ilmeensä pääosin vuonna 1904 saaneesta rakennuksesta sen eri osien ikää on mahdotonta päätellä päältäpäin. Tässä sovelluksessa kerronta on pääosin visuaalista. Vain vuosiluvut ja keskeisin tieto kustakin esitetystä aikatasosta on tarjottu tekstuaalisessa muodossa. Verratessaan kutakin tabletin kamerakuvaan ilmestyvää rekonstruktioita nykyiseen rakennukseen näyttöruudun

takana käyttäjä voi rakentaa mieleensä visuaalisen kertomuksen siitä, mikä nykyisessä aineellisessa todellisuudessa on muuttunut suhteessa kuhunkin menneisyyden aikatasoon.

Luostarinmäki-seikkailu päinvastoin korostaa ihmisiin keskittyvää historiallista muutosta. Tässä sovelluksessa aineellinen todellisuus, Luostarinmäen museoalue, esittää sellaisenaan kaupunkimiljöötä 1850-luvun aikatasossa. Vaikka museoalueella on myös uudempia kuin 1850-luvulle sijoittuvia piirteitä, se kuvaa nykyisessä asussaan kohtalaisen hyvin tuon ajan kaupunkiympäristöä. Sen sijaan sovelluksen tarinan sijoittaminen esimerkiksi 1700-luvun lopulle olisi vaatinut huomattavasti enemmän museoympäristön digitaalista muokkaamista anakronismien välttämiseksi.

Museoalueelle on tuotu digitaalisesti ihmisiä 1800-luvun asuissa sekä kaupungeissa tuolloin yleisiä kotieläimiä. Toiminnallaan nämä henkilöhahmot havainnollistavat monia kaupunkielämän arkeen 1850-luvulla kuuluneita askareita, töitä ja toimintatapoja. Hyvä esimerkki on vaikkapa muurarintalon piharakennuksessa oleva navetta, jonka käyttötarkoitusta useimpien museovieraiden on mahdotonta arvata päältäpäin. Sovelluksessa piikaa esittävä henkilöhahmo tulee navetasta lypsyltä ja kaataa maidot maahan. Emäntä tulee torumaan häntä ja likaa samalla kätensä maahan läikkyneeseen maitoon. Pelaajan huomio kiinnittyy tapahtumaan, sillä hahmot pyytävät häntä noutamaan vettä, jotta emäntä saa pestä kätensä. Maahan kaatunut maito on vain pieni sivujuonne pelin tarinassa, mutta samalla se kuitenkin kertoo pelaajalle monia asioita. Pihapiirin nurkassa oleva pieni huone, jonka ovi on suljettuna, on navetta. Vielä 1850-luvulla oli tavallista, että kaupunkitaloissa oli omia lehmiä. Lypsy kuului päivittäisiin rutiineihin. Veden hankkiminen ja kantaminen oli työlästä. Lukuisien samankaltaisten pienten yksityiskohtien kautta sovellus rakentaa kertomusta muuttuneesta sosiaalisesta todellisuudesta muuttumattoman aineellisen todellisuuden keskellä.

Myös Sanan seppä -sovelluksessa pääosassa ovat digitaaliset henkilöhahmot ja kulttuurin muuttuminen. Toisin kuin Luostarinmäki-seikkailussa Sanan sepän juoni on lineaarinen, eikä käyttäjä voi vaikuttaa siihen. Juonen tapahtumat myös sijoittuvat pitkälle aikavälille siinä, missä Luostarinmäellä kaikki tapahtuu yhden kesäisen päivän aikana. Tarinan henkilöiden väliset keskustelut tuovat esille erilaisia näkökulmia reformaatioon ja sen historiaan. Sovellus tekee ymmärrettävämmäksi paitsi historiallisen muutoksen menneisyyden ja nykyhetken välillä, myös muutoksen tavassa tarkastella näiden kahden ajanhetken väliin jäävää aikaa. 1500-luvulla eläneille se oli avointa ja epävarmaa tulevaisuutta, nykyajassa eläville taas turvallisesti taakse jäänyttä ja ainakin pääpiirteissään tunnettua menneisyyttä. Sovellus auttaa hahmottamaan ajallisuutta ja ajallisuuden kokemusta samalla tavoin kuin aineellisen todellisuuden rekonstruointi vaikkapa Casagrandentalo-sovelluksessa havainnollistaa menneisyyden tiloja ja tilallisuuden kokemusta.

Kirkkotilan muutosta Sanan sepässä sen sijaan on visualisoitu vain viitteellisesti, esimerkiksi tuomalla kirkkoon sivualltareita pyhimysveistoksineen sekä rekonstruktio purtusta kuoriaidasta. Tällaiseen viitteellisen esitystavan käyttöön sisältyy kuitenkin riski siitä, että sovelluksen käyttäjä tulkitsee esityksen kertovan kaikki kirkkotilassa tapahtuneet muutokset. Ellei jotain yksityiskohtaa ole korvattu digitaalisesti jollakin toisella,

saattaa syntyä käsitys, että se on säilynyt muuttumattomana vuosisatojen ajan ja että kirkkotila olisi ollut (tai sen uskotaan olleen) 1500-luvulla täsmälleen sellainen, jollaisena se tablettitietokoneen muokatussa kamerakuvassa näyttäytyy. Sanan sepässä tätä riskiä on pyritty vähentämään tuomalla niin kutsuttu paradata eli tiedot esityksen rakentamisessa noudatetuista periaatteista sekä käytetyistä lähteistä selkeästi esille sovelluksen taustatiedoissa.¹²⁰ Niihin tutustuminen tosin jää kunkin käyttäjän omalle vastuulle.

Louhisaaren tarinat -sovellus muistuttaa Sanan seppää sikäli, että myös siinä on juoneltaan lineaarinen tarina, huomio kohdistuu pääosin kulttuurisiin ilmiöihin ja kerronta perustuu pääosin digitaalisiin ihmishahmoihin sekä aineellisen todellisuuden viitteellisiin muutoksiin. Ainoa ero on kerronnan kohteena olevan ajanjakson lyhyys Sanan seppään nähden. Vaikka Louhisaaren tarinat sijoittuu ulkotilaan siinä missä Sanan seppä sisätilaan, ei kerronnan suhteessa aineelliseen todellisuuteen ole ratkaisevia eroja.

Luostarinmäki-seikkailun, Sanan sepän ja Louhisaaren tarinoiden sisäinen esitys menneisyydestä on rakentunut fiktiivisen ja juonellisen kertomuksen muotoon. Sanan sepän kaksi kertomusta, sovelluksen sisäinen sekä sovelluksen ulkoinen, muutoksesta kertova narratiivi, kietoutuvat toisiinsa huomattavasti voimakkaammin kuin Luostarinmäki-seikkailussa, sillä myös sovellukseen sisältyvä narratiivi kertoo muutoksesta pitkällä aikavälillä. Sovelluksen sisäisessä kertomuksessa muutosta seurataan vuodesta 1514 vain vuoteen 1642 saakka. Etäisyys nykyhetkeen on pienimmilläänkin yli 350 vuotta. Lyhemmän aikavälin muutoksen esityksen tarkoituksena on tuottaa rekonstruktio reformaation aikalaisten ajallisuuden kokemuksesta, jotta sovelluksen ja nykyisen aineellisen todellisuuden välinen narratiivi toimisi kertomuksena muutoksesta tämän rekonstruoidun ajallisuuden kokemuksen ja oman ajallisuuden kokemuksemme välillä.

3.4. Mykkä todistaja

Erityisesti se kerronnallinen rooli, jonka aineellinen todellisuus saa, erottaa yhdistetyn todellisuuden sovellukset useimmista muista menneisyyden esityksistä. Muissa esityksissä pääpaino on yleensä kielellisessä kerronnassa, olipa kysymys sitten kirjasta, muusta julkaisusta, museosta tai jopa kulttuuriperintökohteesta.

Usein aineellista todellisuutta toki itseään pidetään historiallisena kertomuksena. Tyypillisimpiä esimerkkejä ovat monet kulttuuriperintökohteet, joiden on katsottu kerrotavan menneisyydestä ja sen aineellisesta todellisuudesta.¹²¹ On kuitenkin syytä korostaa Eileen Hooper-Greenhillin tavoin, että esineet ja aineellinen todellisuus itsessään ovat mykkiä. Niiden tuottama kertomus on niihin ulkoapäin rakennettu.¹²² Monesti tällainen kertomus sitä paitsi restauroinnin kautta toteutettuna luo keinotekoisien kuvien näennäisestä pysyvyydestä. Tuhoutuneet tai pois restauroidut menneisyyden aikatasot jäävät aineellisen kerronnan ulkopuolelle. Aineellinen todellisuus voi edustaa vain yhtä

120 Parاداتan esiin tuomisessa on noudatettu digitaalisille menneisyyden visualisoinneille annettuja suosituksia. Denard 2009.

121 Aarnipuu 2008, 223–224.

122 Hooper-Greenhill 2004, 3–5.

ajan hetkeä, joko nykyisyyttä tai rekonstruoitua menneisyyttä. Kielellinen kerronta, perustuipa se sitten oppaan puheeseen, opasteteksteihin tai historiantutkijan kirjoituksiin, kuvailee sen, mitä kohteessa ei enää ole nähtävissä. Vasta kielellinen kerronta luo narratiivin menneisyyden tapahtumista tai muutoksesta menneisyyden ja nykyisyyden välillä. Yhdistetty todellisuus sen sijaan antaa mahdollisuuden useampien päällekkäisten aikatasojen rekonstruointiin. Se tuo esiin ja tekee ymmärrettävämmäksi aineellisen todellisuuden ajallisen kerrostuneisuuden, joka muuten on vaikeasti luettavissa aineellisesta todellisuudesta itsestään.¹²³

Erityisesti lisättyä todellisuutta hyödynnettäessä aineellinen todellisuus voi digitaalisesti muokattuna edustaa jonkin kohteen kaikkia mahdollisia aikatasoja. Esimerkiksi Casagrandentalo tai Tuomiokirkko edustavat sellaisenaan omaa nykyhetkeään, mutta kiinnittyessään niihin digitaaliset tehosteet muokkaavat ne rekonstruktioiksi omasta itsestään menneisyyden eri ajanjaksoina. Digitaalisesti muokkaamaton aineellinen todellisuus on nykyhetki, kun se muokattuna taas on menneisyyden rekonstruktio. Kertomus muutoksesta rakentuu näiden kahden tai useamman aineellisen todellisuuden olemuksen välille.

Tässä suhteessa lisätty todellisuus muistuttaa osittain myös historiallista elokuvaa tai dokumenttielokuvaa, jossa visuaalinen kerronta saattaa ajoittain ohittaa tärkeydessä kielellisen kerronnan. Kuten esimerkiksi Geoff Pingree on osoittanut, sellaiset elokuvan alkuaikojen pioneerit kuin D.W. Griffith uskoivat elokuvan suovan kirjoja suuremman yhteyden menneisyyteen. Kieltä ei enää tarvittu välittäjäksi menneisyyden ja nykyhetken välillä, vaan katsojalla oli mahdollisuus ”nähdä mitä todella tapahtui”. Visuaalisen kertomuksen luonne yhtä keinotekoisena luomuksena kuin kielellinenkin narratiivi opittiin havaitsemaan vasta huomattavasti myöhemmin.¹²⁴

Tämä ei kuitenkaan tee tyhjäksi kuvallisen kerronnan voimaa. Itse asiassa aiemmin mainitsemani mahdottomuus tukeutua viiteapparaattiin, jonka Robert Rosenstone ja Natalie Zemon Davis ovat katsoneet yhdeksi elokuvan suurimmista heikkouksista historiallisen kerronnan apuvälineenä,¹²⁵ voidaan yhdistetyn todellisuuden esityksissä ohittaa kytkemällä sisältöön liittyvä paradata suoraan osaksi esitystä, kuten Sanan sepän tapauksessa. Historiallisten tapahtumapaikkojen ja rakennusten liittäminen osaksi kuvallista kerrontaa lisää kertomusten uskottavuutta, sillä näin kertomuksen ja menneisyyden todellisuuksien välille on mahdollista rakentaa viiteparaatin varmentama kytkös. Kertomus (olipa kysymys sitten fiktiosta tai dokumentista) sijoittuu ympäristöön, jonka tiedetään olevan vanha ja joka hetkeksi lainaa osan oman ikänsä suomasta arvovallasta ja todistusvoimasta kertomukselle. Näin historiallinen ympäristö näyttää osittain harhaanjohtavasti todistavan myös siihen sijoitetun tarinan historiallisuudesta.

Elokuvassa historiallinen ympäristö voi parhaimmillaankin olla vain todellisen ympäristön visuaalinen representaatio valkokankaalla. Heikoimmillaan se taas on enemmän tai vähemmän asiantuntevasti kootun elokuvalavasteen visuaalinen representaatio.

123 Viinikkala 2016, 247–249.

124 Pingree 2007, 36–39.

125 Rosenstone 1995, 26–27, 143; Zemon Davis 2000, 131–132.

Sama pätee myös useimpiin täysin virtuaalisiin menneisyyden esityksiin, joissa on saatettu hyödyntää valokuvaa tai videokuvaa aineellisesta todellisuudesta tai sitä esittäviä 3D-malleja. Representaatio esittää fyysisesti etäällä sijaitsevaa paikkaa, josta menneisyys on puolestaan ajallisesti etäällä. Menneisyyden poissaolo on kaksinkertaista.

Lisätyn todellisuuden esityksissä aineellinen todellisuus sen sijaan edustaa itse itseään. Tällöin sovellusten kertomuksille (niin sovellusten sisäisille kuin sovellusten ja aineellisen todellisuuden välisille) lainattu näennäinen todistusvoima on vahvempi kuin elokuvan tapauksessa, onhan yleisö fyysisesti samassa paikassa, johon kertomus sijoittuu. Kertomus näyttää rakentuvan sovellusten käyttäjien ympärille, osaksi samaa todellisuutta heidän kanssaan. Yhteys menneisyyteen saattaa tuntua kirjaimellisesti käsin kosketeltavalta.

Kuten edellä olen osoittanut, menneisyyden jäänteet ovat nykyisessä muodossaan olemassa vain nykyhetkessä. Menneisyys ei ole niissä läsnä, mutta se ei myöskään ole täysin poissa. Erik Champion ja Bharat Dave ovat esittäneet, että käytön jäljet menneisyydestä säilyneissä esineissä ja tiloissa voivat antaa vihjeitä siitä, miten niitä on aikoinaan käytetty.¹²⁶ Omassa aineellisuudessaan menneisyyden jäänteet kantavat muistoja koko olemassaolonsa – ja muuttumisensa – ajalta. Ne ovat todistuskappaleita menneisyydestä, mutta toimivat sellaisina vain tulkittuina. Jotta voisimme kuvitella menneisyyden jäännökset sellaisina kuin ne ovat aikoinaan olleet, meidän on tulkittava pois niistä kaikki ajan tuottamat muutokset. Omassa mielessämme tapahtuva tulkinta saa itsessään mykät menneisyyden jäänteet kertomaan kerrottavansa. Ne siis ovat eräänlaisia mykkiä todistajia, joille me annamme sanat ja esityksen merkitykset.

Eelco Runia on esittänyt, että menneisyys voi olla läsnä nykyhetkessä metonymisesti, oman poissaolonsa kautta. Lähdeaineisto on menneisyyden metonymia. Se ei enää sisälly menneisyyteen, mutta kuitenkin edustaa sitä ja viittaa siihen nykyisyydessä. Menneisyyden lähdeaineisto todistaa, että on ollut olemassa menneisyys, jotain sellaista, mitä enää ei ole. Lähdeaineisto tuo esille tuon joskus olemassa olleen poissaolon. Tässä poissaolossaan menneisyys on läsnä.¹²⁷ Esimerkiksi Kalle Pihlainen on voimakkaasti kritisoinut Runian näkemyksiä menneisyyden läsnäolosta.¹²⁸ Jaan Pihlaisen näkemykset menneisyyden (ontologisen kategorian) ehdottomasta poissaolosta, mutta nähdäkseni menneisyyden jakaminen ontologiseen ja epistemologiseen kategoriaan tekee myös Runian näkemyksistä teoreettisesti huomattavasti mielenkiintoisempia.

Ewa Domanska on puolestaan Bruno Latourin ja Bjørnar Olsenin käsitysten pohjalta luonnostellut ajatusta menneisyyden materiaalisesta läsnäolosta, joka muistuttaa hyvin paljon Runian näkemystä. Myös Domanskan lähtökohtana on, että menneisyyden aineelliset jäänteet todistavat menneisyyden joskus olleen olemassa. Ne ovat aktiivisia toimijoita, joiden läsnäolossa menneisyys on läsnä – oman poissaolonsa kautta.¹²⁹

126 Champion & Dave 2010, 338–339.

127 Runia 2006, 20–21, 28–29. Ks. myös Ankersmit 2013.

128 Pihlainen 2016, 99–101

129 Domanska 2006, 337–348.

Sekä Runian että Domanskan tapa puhua menneisyyden läsnäolosta näyttää viittaavan menneisyyteen ontologisena kategoriana. Tuohon poissa olevaan, jonka poissaolon voimme havaita siitä kertovien jäänteiden läsnäolosta, jossa se itse on läsnä oman poissaolonsa todisteissa. Kysymys on hieman samankaltaisesta ilmiöstä kuin Hannu Salmen kuvailemassa ”historian mustassa aukossa”. Samalla tavoin kuin mustan aukon olemassaolo voidaan päätellä sitä ympäröivää avaruutta tutkimalla, menneisyys on pääteltävissä sen jälkeensä jättämistä jäännöksistä.¹³⁰ Menneisyyden aineellisissa jäännöksissä läsnä on vain olemassa olleen menneisyyden poissaolo. Tulkintaa ei ole mahdollista välttää, mikäli menneisyydestä halutaan tietää vähääkään tätä enemmän. Esineiden rooliksi näiden tulkintojen ohjaaminen.

Kulunut aika on jättänyt esineisiin ja rakennuksiin monenlaisia jälkiä. Niitä on voitu muunnella, tuhota tai korjata. Yksikään menneisyyden jäännös ei enää ole täsmälleen samanlainen kuin se oli uutena.¹³¹ Käyttö on vähitellen kuluttanut niitä, lisännyt uurreita, murtanut palasia ja haalistanut värejä. Patina itsessään ilmaisee, että jokin on muuttunut. Naarmu tai murtuma kertoo, että sen paikalla on ollut jotain. Lovi esineen pinnassa muistuttaa, että sen kohdalta jotain on kadonnut. Patinassa läsnä on uuden ja kulumattoman pinnan poissaolo. Tuossa poissaolossaan ehjä pinta on kuitenkin läsnä. Silti patina on vain merkki, jonka katsoja tulkitsee (jos kykenee) poissaoloksi. Samoin, tehdäkseen rinnastuksen semiotiikkaan, mitä tahansa menneisyyden jäännöstä voidaan ajatella merkitsijänä, jonka merkitty – sama objekti menneisyydessä – ei sisälly merkitsijään, mutta viittaussuhde niiden välillä on olemassa.¹³² Kun ajattelemme patinoituneen tai rikkoutuneen esineen äärellä samaa esinettä uutena tai ehjänä, emme enää ole tekemisissä menneisyyden ontologisen kategorian kanssa. Nyt kyse on menneisyyden epistemologisesta kategoriasta. Sitä koskevat päätelmämme ja tietomme ovat rakentuneet nykyhetkessä. Menneisyyden ontologinen kategoria on edelleen yhtä saavuttamattomissa kuin ennenkin.

3.5. Autenttisuus viestinviejänä

Patinasta on mielekästä siirtyä tarkastelemaan menneisyyden jäännösten autenttisuutta sekä sitä, mitä autenttisuuden käsitteellä tässä yhteydessä ylipäänsä tarkoitetaan. Menneisyyden jäännösten aitous, niiden korkea ikä, josta patinakin kielii, antaa historiallista uskottavuutta koko sille kertomukselle, joka näihin jäännöksiin yhdistetyn todellisuuden sovelluksissa kytkeytyy. Samalla nämä jäännökset myös representoivat omaa itseään menneisyydessä ja siten esittävät menneisyyttä nykyisyydessä. Tällöin niiden historiallinen uskottavuus perustuukin epäaitouteen, siihen, että ne esittävät jotain, mitä ne eivät (enää) ole. Miten menneisyyden jäännösten autenttisuus tulisi ymmärtää?

130 Salmi 2011, 171–187. Salmi myös korostaa näiden ilmiöiden analogisuutta myös siinä mielessä, että myös historian musta aukko imee itseensä suuren osan lähellään syntyneestä potentiaalisesta aineistosta, joka siten ei koskaan päädy tutkijoiden havainnoitavaksi.

131 Lowenthal 1994, 40; Lowenthal 2015, 254–255.

132 Käsitteiden merkitsijä ja merkitty alkuperäisestä käyttötavasta, ks. Saussure 2014 [1916].

Kuten olen edellä esittänyt, on autenttisuuden käsite mielekästä jakaa kahtia, historialliseksi autenttisuudeksi ja vastaavuudelliseksi autenttisuudeksi, jotta menneisyyden aineellisten jäännösten ja yhdistetyn todellisuuden sovellusten historiallisten kertomusten välistä yhteyttä olisi helpompi tarkastella. Kumpikin näistä autenttisuuden kategorioista on liukuva, sillä on hyvin vaikea löytää kummassakaan suhteessa täydellisen autenttisia tai täysin epäautenttisia menneisyyden jäänteitä tai menneisyyden esityksiä.

Esimerkiksi muurarin talon salin uuni Luostarinmäellä on historiallisesti autenttinen, sillä se on aivan 1800-luvun alussa valmistuneen talon alkuperäinen uuni, jonka talon ensimmäinen omistaja, muurari Wennerqvist, omakätisesti pystytti. Sen sijaan viereisessä huoneessa olevan sisäsaunan kiuas on historiallisesti varsin epäautenttinen, sillä se on huoneesta löydettyihin jäännöksiin pohjautuva rekonstruktio.¹³³ Koska kiuas kuitenkin pohjautuu historialliseen tietoon kyseisessä huoneessa aikaisemmin sijainneesta kiukaasta sekä vastaavien kiukaiden rakenteesta muualla, sen vastaavuudellinen autenttisuus on korkea. Myös salin uunin vastaavuudellisen autenttisuuden laita on samoin, koska sitä on kunnostettu jälkepäin museon toimesta, joten se vastaa ulkonäöltään varsin tarkoin itseään 1800-luvun alussa. Samalla on toki huomioitava, että uudet rappauserrokset ja muu myöhempi kunnostustyö on vähentänyt uunin historiallista autenttisuutta, sillä siihen on lisätty ainetta, joka ei ole peräisin samalta ajalta kuin uuni itse.

Miten nämä autenttisuuden lajit sitten suhteutuvat niihin historiallisiin kertomuksiin, joiden osaksi erilaiset menneisyyden jäänteet päätyvät yhdistetyn todellisuuden sovelluksissa? Historiallinen autenttisuus näyttää määrävän menneisyyden jäännösten esitykselle lainaamaa historiallista uskottavuutta. Esitys on uskottavampi, jos se liittyy aitoihin menneisyyden jäännöksiin. Vastaavuudellinen autenttisuus taas määrittää esityksen ilmaisuvoimaa. Esitys kertoo paremmin menneisyyden todellisuuksista, mikäli siinä hyödynnetyt esineet mahdollisimman tarkasti vastaavat ulkonäöltään menneisyyttä. Tässä suhteessa niiden iällä ei ole merkitystä. Asiaa on kuitenkin syytä tarkastella perusteellisemmin.

Virtuaalisessa Pyhän Hengen kirkon mallissa aineellinen todellisuus ei ole läsnä muutoin kuin yksittäisiä esineitä esittävien valokuvien ja fotogrammetriamallien kautta. Katsojan on helppo havaita nämä todellisten esineiden representaatioiksi niiden muusta mallista poikkeavan tekstuurin ansiosta. Todellisten esineiden kuvat ovat kirkon muuta sisustusta terävämpiä ja siten luonnollisemman näköisiä kuin 3D-mallinnetut sisätilat ja esineet. Todellisten esineiden fotorealistisuuden ja rekonstruktioiden piirrosmaisemman tyylin välinen ero saattaa toki saada jälkimmäiset näyttämään vastaavuudellisesti edellisiä vähemmän autenttisilta. Myös fotorealistisuus kytkeytyy vastaavuudelliseen autenttisuuteen, sillä valokuvantarkka digitaalinen representaatio näyttää enemmän todelliselta (menneisyyden) esineeltä kuin tyylitellympi ja piirrosmainen. Esimerkiksi osa Luostarinmäki-seikkailun käyttäjistä koki rekonstruktioiden tuolloin varsin karkean tyyllittelyn ja hahmojen liikkeiden konemaisuuden esityksen autenttisuutta rikkovana ominaisuutena.

133 Sjöberg-Pietarinen 1999, 73.

Katsojan on mahdollista tulkita olemassa olevien esineiden esitykset joko alkuperäisten esineiden digitaalisiksi kopioiksi¹³⁴ ja siten historiallisesti epäautenttisiksi tai alkuperäisiin esineisiin ja niiden historialliseen autenttisuuteen viittaaviksi merkeiksi. Merkeiksi tulkittuina nämä kuvat kehottavat katsojaa sijoittamaan niiden paikalle ne todelliset esineet, joihin nämä merkkiluonteiset kuvat viittaavat ja joita ne esittävät. Tällöin ne kantavat samaa historiallista autenttisuutta kuin alkuperäiset esineet.¹³⁵ Malli yhdistyy katsojan mielessä todellisiin ja historiallisesti autenttisiin esineisiin. Näiden esineiden autenttisuus tuo historiallista autenttisuutta myös koko menneisyyden esitykselle, jonka malli tarjoaa. Pyhän Hengen kirkon malliin lisätyt historiallisesti autenttiset esineet tosin ovat peräisin muista kirkkoista, mikä vähentää niiden historiallista autenttisuutta Pyhän Hengen kirkon yhteydessä. Niiden historia ei mitenkään ole sidoksissa tähän kirkkoon, vaikka ne ovatkin peräisin samalta aikakaudelta ja samantyyppisestä käyttökontekstista. Silti ne kytkevät esityksen johonkin, mikä todella edustaa ”aitoa menneisyyttä”.

Pyhän Hengen kirkon malliin lisätyt historiallisesti autenttiset esineet on valittu siten, että ne ovat myös vastaavuudellisesti autenttisia. Tämä ei kuitenkaan ole itseltään selvää, vaan lisätyt todellisten esineiden kuvat saattaisivat aivan yhtä hyvin esittää historiallisesti epäautenttisia replikoita tai ajan runtelemia ja vastaavuudellisesti epäautenttisia esineitä. Se, miten hyvin historiallisesti autenttiset osat sopivat olemassa olevan historiallisen tiedon valossa yhteen muun mallin kanssa eli miten autenttisia ne vastaavuudellisesti ovat, ratkaisee, miten uskottavalta niiden yhdistelmä kokonaisuudessaan näyttää ja kuinka hyvin perusteltu tulkinta menneisyydestä malli lopulta on. Sama pätee myös vaikkapa elokuvaan tai dokumenttiin, joka on kuvattu historiallisesti autenttisessa kohteessa tai jossa on kuvattu historiallisesti autenttisia esineitä. Ristiriidat esityksen kokonaisuuden, historiallisesti ja vastaavuudellisesti autenttisten osien sekä historiallisen tiedon välillä asettavat esityksen tarjoaman tulkinnan menneisyydestä kyseenalaiseksi.

Lisätyn todellisuuden sovelluksissa, Luostarinmäki-seikkailussa, Louhisaaren tarinoissa, Sanan sepässä ja Casagrandentalo-sovelluksessa, aineellisten menneisyyden jäänteiden rooli suhteessa kuvaan, jonka esitys luo menneisyydestä, on samanlainen kuin virtuaalitodellisuuteen perustuvassa Pyhän Hengen kirkon mallissa. Lisättyyn todellisuuteen perustuvissa esityksissä menneisyyden aineelliset jäänteet eivät kuitenkaan ole representaatioita jostain muualla olevasta. Ne ovat läsnä samassa tilassa kuin esityksen katsoja. (Lisätyssä todellisuudessaakin näkyvän todellisuuden päälle lisättävät digitaaliset tehosteet voivat toki olla myös valokuvia tai fotogrammetriamalleja muualla olevista esineistä.) Toisin kuin virtuaalisessa mallissa, näitä menneisyyden jäännöksiä ei erikseen

134 Äärimmilleen vietyinä tällainen tarkastelutapa vaatisi pitämään myös reaaliaikaisessa kamerakuvassa tablettitietokoneen näytöllä esiintyvää representaatiota kameran edessä olevasta näkymästä historiallisesti epäaitona digitaalisena kopiona tuosta näkymästä tai lopulta jopa silmien kautta aivoille välittyvää kuvaa mistä tahansa aineellisen todellisuuden ilmiöstä pelkkänä mentaalisenä kopiona. Näin syvälle fenomenologian syövereihin ei tämän työn aihe kuitenkaan vaadi heittäytymään.

135 Tästä tarkemmin, ks. Viinikkala 2017, 40.

ole valikoitu osaksi esitystä. Ne ovat kokonaisuus, joka erilaisten valintojen ja sattumien kautta on säilynyt tiettyssä paikassa edustamassa tiettyä aikakautta.

Niinpä lisätyä todellisuuden tapauksessa kysymys aineellisen todellisuuden autenttisuuden lajeista korostuu. Sovellus ei välttämättä tarjoa uskottavaa kuvaa menneisyydestä, mikäli ne menneisyyden aineelliset jäännökset, joihin esitys on liitetty, ovat pelkästään historiallisesti autenttisia, mutta joiden vastaavuudellinen autenttisuus on kärsinyt ajan tuottamista muutoksista. Toisaalta aineellisen todellisuuden digitaalinen entisöinti eli menneisyyden jäännösten peittäminen digitaalisilla rekonstruktioilla saattaa heikentää esityksen yhteyttä aineelliseen todellisuuteen ja aineellisen todellisuuden itsessään kantamaan historialliseen autenttisuuteen. Yhteys historiallisesti autenttiseen paikkaan, jossa sovellusta käytetään, säilyy kuitenkin pahimmassakin tapauksessa.

Esimerkiksi Casagrandentalo-sovelluksessa suuria osia nykyisestä rakennuksesta on jouduttu poistamaan digitaalisesti, koska ne on rakennettu myöhemmin kuin sovelluksen esittelemänä aikoina. Myös jäljelle jääneet osat nykyisen rakennuksen seinistä on pitänyt peittää 3D-mallinnetulla rekonstruktioilla rakennuksen aikaisemmasta ulkonäöstä, sillä ovet, ikkunat, seinien koristelu ja jopa rappaus ovat olleet täysin erilaisia esimerkiksi 1760-luvulla kuin nykypäivänä. Rakennukselle tehdyt muutokset ovat vähentäneet sen historiallista ja erityisesti vastaavuudellista autenttisuutta. Sovelluksen kameranäkymässä nykyinen rakennus peittyy kokonaisuudessaan digitaalisilla tehosteilla, jotta esitys pysyisi vastaavuudellisesti autenttisenä. Vain rakennuksen ympäristö, joka ei kuulu rekonstruoituun alueeseen säilyy muuttumattomana. Ympäristö ja sovelluksen käyttäjän omat liikkeet, joita kameran muokattu kuva seurailee, kuitenkin riittävät kytkemään historiallisesti autenttisen paikan sekä historiallisesti osittain autenttisen rakennuksen yhteen sovelluksen tarjoaman vastaavuudellisesti autenttisen menneisyyden esityksen kanssa. Tätä kytköstä myös tarvitaan liittämään sovelluksen sisäinen menneisyyden esitys yhteen ulkoisen aineellisen todellisuuden kanssa, jotta muutoksen esiin tuova sovelluksen ulkoinen kertomus pääsee muodostumaan.

Luostarinmäki-seikkailussa museoalueen aineellinen todellisuus on vastaavuudellisesti siinä määrin autenttinen, ettei sitä ole tarvinnut muokata juuri lainkaan sovelluksen sisäisen kertomuksen tarpeisiin. Samasta syystä sovelluksen ulkopuolinen kertomus kertoo pikemminkin ajassa tapahtuneesta muuttumattomuudesta kuin muutoksesta, sillä lähes ainoa ero nykyisen todellisuuden ja sovelluksen esittämän menneisyyden välillä näyttää olevan sovelluksen henkilö- ja eläinhahmojen tuottama kuva muuttuneesta sosiaalisesta todellisuudesta.

Tässä esiin nousee kuitenkin ongelma. Kuva muuttumattomuudesta on osittain näennäinen. Museoaluetta on aikoinaan rekonstruoitu vastaamaan paremmin 1700-luvun lopun ja 1800-luvun alun Luostarinmäkeä. Esimerkiksi Panu Savolainen on nostanut Luostarinmäen yhdeksi esimerkiksi siitä, miten rakennusten uudistaminen tai rekonstruoiminen niiden valmistumisajan jälkeen tekee niiden käyttämisen lähdeaineistona historiantutkijalle vaikeaksi.¹³⁶ Ongelman voi Savolaista mukailien muotoilla siten, että rekonstruoidut rakennukset ovat muuttuneet menneisyyden jäänteistä enemmän

136 Savolainen 2017, 33.

tai vähemmän onnistuneiksi tulkinnoiksi menneisyydestä. Alkuperäislähteet ovat äkkiä muuttuneet tutkimustuloksiksi.

Luostarinmäen alueelle tehdyt toimenpiteet ovat lisänneet sen vastaavuudellista mutta vähentäneet historiallista autenttisuutta. Pahimmillaan tällainen yhdistelmä johtaa vääristyneeseen sovelluksen ulkoiseen muuttumattomuuden kertomukseen, vaikka sovelluksen sisäisessä kertomuksessa menneisyyden luonteesta ei olisikaan mitään vastaavia vääristymiä. Sinänsä ongelma ei liity yksinomaan yhdistettyyn todellisuuteen, vaan juontuu edellä mainitusta, kulttuuriperintökohteissa varsin yleisestä, restauroinnin kautta toteutetusta keinotekoisesta pysyvyyden illuusiosta. Yhdistetty todellisuus voi kuitenkin entisestään vahvistaa tätä ongelmaa.

Sanan sepässä sen sijaan on sekä sovelluksen sisäisessä että sen ulkoisessa kertomuksessa pieniä vääristymiä, jotka johtuvat sovelluksessa käytetystä viitteellisestä menneisyyden aineellisen todellisuuden esittämistavasta. Kaikkia esitettävään menneisyyteen kuulumattomia piirteitä nykyisessä kirkkotilassa ei ole poistettu digitaalisesti ja kaikkia sieltä puuttuvia elementtejä ei ole rekonstruoitu. Menneisyyden esitys on tässä tapauksessa vääristynyt, ja koska kertomus historiallisesta muutoksesta rakentuu menneisyyden esityksen ja nykyisen aineellisen todellisuuden välille, myös tämä jälkimmäinen kertomus vääristyy väistämättä.

Tämä on tapahtunut siitä huolimatta, että Tuomiokirkossa on hyvin vähän mitään historiallisesti epäautenttista. Kaikki kirkkosalin sisustuksen osat ovat historiallisesti autenttisia oman aikansa edustajia. Kuitenkaan ne eivät ole yhtä vanhoja kuin kirkko itse. Niinpä voidaan ajatella, että esimerkiksi kirkon penkit tai urut ovat vähentäneet itse kirkkotilan historiallista autenttisuutta samoin kuin ne ovat vähentäneet sen vastaavuudellista autenttisuutta (suhteessa 1500-luvun kirkkotilaan).

Näiden myöhempien lisäysten peittäminen samaan tapaan kuin Casagrandentalon sovelluksessa olisi poistanut suurimman osan sekä sovelluksen sisäisen että sen ulkoisen kertomuksen vääristymistä. Koska tuomiokirkon sisätilojen osalta tällaiseen valtavaan työhön ei ole ollut mahdollisuutta, on ongelma Sanan sepässä ratkaistu tuomalla sovelluksen kahden kertomuksen rinnalle kolmas, edellä kuvattu sovelluksen tuottamiseen liittyvästä paradatasta koostuva kielellinen narratiivi. Se kertoo yksityiskohtaisesti sovelluksen sisällön ja visuaalisen esityksen suhteesta olemassa olevaan historialliseen tietoon ja näin korjaa kahteen muuhun kertomukseen muodostuneet vääristymät.

3.6. ”Mutta”

Esitykseni on tähän saakka ollut pääosin varsin optimistinen suhteessa yhdistetyn todellisuuden mahdollisuuksiin menneisyyden esittämisessä. Nyt, ennen kuin lopetan, lienee paikallaan lausua välttämätön ”mutta”. Se, mitä olen kirjoittanut, kumpuaa käytännön havainnoista, empiirisestä testauksesta ja teoreettisesta pohdinnasta. Olen luonnostellut esityksen, joka pyrkii vakuuttamaan, että yhdistetty todellisuus todella voi lunastaa lupauksensa, *mutta* tämä menneisyyden esityksiä käsittelevä esitykseni ei itse ole

menneisyyden eikä edes nykyisyyden esitys. Se on esitys tulevaisuudesta tai – välttääkseni turhan kaunistelevia ilmauksia – oikeastaan utopia.

Utopia ei kuitenkaan tarkoita, ettenkö pitäisi esitystäni tieteellisenä tai etteivätkö Futuristic History- ja MIRACLE-hankkeista kummunneet havainnot ja päätelmät antaisi perusteita tällaisen esityksen laatimiselle. Tässä esityksessäni olen kuitenkin tarkastellut teknologiaa eräänlaisessa ideaalitulassa. Olen kuvannut, minkälaisia mahdollisuuksia yhdistetty todellisuus avaa silloin, kun teknologia toimii täydellisesti. Ongelmana vain on, että mikään teknologia – edes se tekstinkäsittelyohjelma, jolla tämä käsikirjoitus on laadittu – harvoin toimii täydellisesti, ja monet erityisesti lisätyn todellisuuden vaatimat tekniset ratkaisut sitä paitsi ovat vasta kehitteillä.

Olen käsitellyt yhdistettyä todellisuutta hyödyntäviä esityksiä luonteeltaan moniaistisina, vaikka esimerkkisovellukseni perustuvat näkö- ja kuuloaistimusten simulointiin. Lisäksi sovellusten käyttäjien omat kehot toimivat eräänlaisina käyttöliittyminä esityksiin, jolloin myös tuntoaisti tulee näiden kehonliikkeiden mukana katetuksi. Esimerkiksi tilan ja tilallisuuden hahmottamisessa tämä kehon käyttömahdollisuus on keskeinen. Sen sijaan maku- ja hajuaistin hyödyntäminen digitaalisissa simulaatioissa on varsin alustavassa vaiheessa.¹³⁷

Väitöskirjassani käsittelemissäni sovelluksissa ei myöskään hyödynnetty teknologian vuorovaikutteiselle kommunikaatiolle tarjoamien mahdollisuuksien koko potentiaalia. Pelilliset ominaisuudet Luostarinmäki-seikkailussa sekä esitetyn tiedon tulkinallisen luonteen esiin tuominen Pyhän Hengen kirkossa ja Sanan sepässä ovat toki avauksia tähän suuntaan, mutta esimerkiksi joukkoistamiseen liittyviä ominaisuuksia näissä sovelluksissa ei tutkittu. Osittain kyse kuitenkin väitöskirjani aihepiirin rajauksesta, ei itse hankkeiden. Esimerkiksi MIRACLE -hankkeessa toteutetussa lisätyn todellisuuden Museum Explorer -sovelluksessa joukkoistaminen, digitaalisten aineistojen tarjoaminen avoimesti yleisön hyödynnettäväksi sekä käyttäjien välinen keskinäinen vuorovaikutuksellisuus olivat keskeisiä teemoja.¹³⁸

Kuvaamani sovellukset ovat toimineet testiolosuhteissa riittävän hyvin osoittaakseen yhdistetyn todellisuuden teknologian tämänhetkiset rajat. Sovellusten toimintavarmuus ei kolmea julkaistua sovellusta lukuun ottamatta ole saavuttanut pistettä, jolloin niitä voisi ajatella laajemman yleisön käyttöön. Myöskään julkaistujen sovellusten toimintavarmuus ei ole samalla tasolla kuin jo laajaan käyttöön levinneiden teknologioiden, mutta siitä huolimatta kokematonkin käyttäjä pystyy seuraamaan esityksiä ilman erillistä (ihmis-)opastajaa. On toki muistettava, että esimerkiksi Sanan seppä on ensimmäinen ja tietävästi yhä ainut ensimmäisen persoonan elokuvallinen, ilman erityisiä kohdistusmerkkejä toteutettuun tarkkaan seurantaan perustuva lisätyn todellisuuden sovellus maailmassa. Tämä on samanaikaisesti turhauttava osoitus teknologian tämänhetkisistä puutteista ja innostava todiste sen lupaavista mahdollisuuksista.

137 Ks. esim. Braun & al. 2016; Cheok & al. 2017 sekä Ranasinghe & al. 2011.

138 MIRACLE Handbook 2017, 61–62. Museum Explorer -sovellus rajautui oman tutkimukseni ulkopuolelle, koska sen kehittämisessä historialliseen tietoon liittyvät kysymykset eivät olleet keskeisiä.

Teknologian toimintavarmuus lienee toistaiseksi suurin este erityisesti lisättyyn todellisuuteen perustuvien menneisyyden esitysten yleistymiselle. Esimerkiksi Luostarinmäki-seikkailun käyttäjätesteissä juuri sovelluksen toimintahäiriöt mainittiin muuten yleisesti ottaen miellyttävänä pidettyä pelikokemusta eniten häirinneenä tekijänä.¹³⁹ Toisaalta, jos verrataan Sanan seppä -sovellusta kahta vuotta aikaisempaan, mutta samantyyppiseen Louhisaaren tarinat -sovellukseen, on toimintavarmuus parantunut jo kahdessa vuodessa huomattavasti. Toki Sanan seppään käytettyjen työtuntien määrä on niin ikään ollut korkeampi kuin Louhisaaren tarinoihin.

Virtuaalitodellisuus sen sijaan on saavuttanut asteen, jossa se tavoittaa jo suhteellisen suuren yleisön. Myös tämä muutos on tapahtunut vain muutamien vuosien aikana. Sikäli on mahdollista, että myös lisätyn todellisuuden toimintavarmuus kohoaa teknologisen kehityksen myötä lähivuosina vastaavalle tasolle. Tämän enempää en kuitenkaan uskalla ryhtyä arvailemaan suuntaa, jonka tulevaisuus tulee ottamaan. Historiantutkija ei suinkaan ole ennustaja. Jotkin sinänsä yksinkertaiset tekniset pulmat saattavat jäädä piinaamaan alan tutkijoita vielä pitkään, kun taas jotkin nyt lähes ratkaisemattomilta vaikuttavat vaikeudet voivat ratketa arvaamattoman nopeasti.

Mikäli yhdistettyä todellisuutta ajatellaan – kuten tämä esitykseni antaa aihetta – myös historiallisen tiedon tuottamisen välineenä eikä pelkkänä olemassa olevan tiedon popularisoinnin kanavana, nousee esitysten säilyvyys ongelmaksi. Kuten Sanan sepän esimerkki osoitti, yhdistetyn todellisuuden sovelluksen säilymisen varmistaminen lyhyellä aikavälillä voi johtaa siihen, että sen arkistointi tai esityksen kokonaisuuden pitkäaikaisen säilymisen takaaminen käyvät entistä vaikeammiksi.

Pitkäaikainen säilyvyys taas näyttää välttämättömältä ominaisuudelta akateemiseen julkaisuun rinnastuvalta esitykseltä. Menneisyyden esityksen on pystyttävä viittaamaan omiin lähdeaineistoihinsa, mutta myös siihen tulee olla mahdollista viitata. Mikäli sovellus tai muu esitys, johon viitataan, on lakannut toimimasta eikä riittävää dokumentaatiota siitä ole, viitteen sisältämien tietojen varmentaminen on mahdotonta ja viittaus näin tieteellisesti arvoton. Vaikka yhdistetyn todellisuuden esityksissä on helpompi viitata niiden tuottamisessa hyödynnettyihin lähteisiin kuin elokuvissa, on yhdistetyn todellisuuden esityksen osiin itseensä vaikeampaa viitata kuin elokuvien osiin saati sitten tekstuaalisiin esityksiin. Teksteistä jonkin viitatus asian sijainnin voi ilmaista sivunumerolla ja elokuvissa tarvittaessa osoittamalla tietyn kohdan elokuvan ajallisesta kestosta. Teknisesti vastaava järjestelmä on mahdollista kehittää myös yhdistetyn todellisuuden esityksiä varten, mutta sellainen vaatisi vakiintuneiden käytäntöjen muodostumista, joten teknologian ollessa kehityksensä varhaisessa vaiheessa tällaisten viittauskäytäntöjen muodostuminen on jätettävä tulevaisuudessa tehtävän tutkimustyön vastuulle. Itse olen tässä työssä noudattanut yhdistetyn todellisuuden sovellusten suhteen samaa käytäntöä kuin Rosenstone, Zemon Davis ja Pingree elokuvaan samoin kuin Elliott ja Kapell, Chapman sekä Peterson, Miller ja Fedorko tietokonepeleihin viitatessaan, eli suoraan

139 Seppälä & al. 2016.

leipätekstissä ilmaissut minkä sovelluksen mitäkin piirrettä tai kohtausta kulloinkin käsittelem. ¹⁴⁰

Sovellusten ja muiden yhdistetyn todellisuuden esitysten pitkäaikainen säilyminen saattaa olla ratkaistavissa niiden sisäistä rakennetta koskevien valintojen kautta. On silti myös mahdollista, että tällaisten esitysten – kuten kaiken syntyjään digitaalisen – häilyvän hetkellinen luonne tulee hyväksyä hintana niiden tarjoamista laajemmista ilmaisu-mahdollisuuksista. Tällöin tämän häilyvyyden hallitseminen ja sen seurausten rajoittaminen vaativat nekin omat ratkaisunsa. Samoin kuin tietokonepelejä, myös yhdistetyn todellisuuden avulla tuotettuja menneisyyden esityksiä on periaatteessa mahdollista videoida näyttökaappauksen avulla. Osa esityksistä tulisi tällä tavoin jo varsin kattavasti dokumentoiduiksi, vaikka toisista, kuten esimerkiksi Luostarinmäki-seikkailusta – monien tietokonepelien tavoin – olisi käytännössä mahdotonta taltioida kaikkia mahdollisia yksittäisiä pelikokemuksia tai juonenkäännteiden yhdistelmiä. Kuitenkin tällaisten videoiden tuottaminen ja taltioiminen parantaisi huomattavasti esitysten tieteellistä viitattavuutta.

Teknologisten puutteiden lisäksi on kuitenkin myös toinen ongelma, joka hankaloittaa yhdistetyn todellisuuden käyttöönottoa historian tutkimuksessa. Toisin kuin tekniset näkökohdat, tämä ongelma vaikuttaa luonteeltaan pysyvämältä tai ainakin pitkäkestoisemmalta. Kyseessä on yhdistettyyn todellisuuteen perustuvan menneisyyden esityksen tuottamiseksi vaadittava työmäärä. Yhdistetyn todellisuuden esityksen tuottaminen vaatii paitsi huomattavan määrän historian tutkijan omaa työtä, myös työpanosta laajalta muiden alojen asiantuntijoiden joukolta ohjelmistosuunnittelijoista graafikkoihin. ¹⁴¹

Historiantutkijan oma työmäärä ei kuitenkaan välttämättä poikkea ratkaisevasti perinteisen kirjallisen tuotoksen vaatimasta työstä. Tutkimustyö vain on luonteeltaan jonkin verran toisenlaista, tavoitteena kun on rakentaa kielellisen tiedon lisäksi myös ei-kielellistä, moniaistista tietoa. Tällaisen tiedon tuottamiseksi ei puolestaan ole vastaavia, vuosisatojen kuluessa muotoutuneita käytäntöjä kuin kielellisen tiedon, kuten esimerkiksi viittauskäytäntöjen ongelma osoitti. Tämä puolestaan antaa samanaikaisesti paljon vapauksia tutkijan omalle luovuudelle, mutta myös vaatii pohtimaan alusta pitäen monia sellaisiakin esittämistapaan liittyviä piirteitä, jotka kirjallisten tuotosten osalta ovat – hyvässä ja pahassa – muodostuneet itsestäänselvyyksiksi. ¹⁴² Kumpikaan ei välttämättä ole pahaksi historian tutkimukselle.

Vaikeampi sen sijaan on kysymys muiden asiantuntijoiden kuin historian tutkijoiden työstä. Verrattaessa esimerkiksi elokuvaan, ei vaikkapa Sanan sepän kaltaisen yhdistetyn todellisuuden esityksen vaatima työmäärä vaikuta järin korkealta, mutta toisaalta elokuva ei ole koskaan erityisen hyvin vakiintunut historian tutkijoiden käyttämäksi kanavaksi, vaan historiallisten elokuvien tuottamisesta ovat vastanneet aivan toiset tahot,

¹⁴⁰ Ks. Chapman 2013, Ellittott & Kapell 2013; Peterson, Miller & Fedorko 2013; Pingree 2007; Rosenstone 1995; Zemon Davis 2000.

¹⁴¹ MIRACLE Handbook 2017, 24–26.

¹⁴² Tällaisista historian tutkimuksen itsestäänselvyksistä ja niiden kyseenalaistamisesta, ks. esim. Kalela 2018.

jotka tosin ovat saattaneet käyttää (tai olla käyttämättä) produktioissaan historiantutkijoita asiantuntijoina, joiden näkemyksiä ovat kuunnelleet (tai jättäneet kuuntelematta). Yhdistetyn todellisuuden osalta näkymät vaikuttavat valoisammilta. Näyttävienkin toteutusten tuotantokustannukset ovat suuruudeltaan sellaisia, että esimerkiksi museoilla tai suurehkoilla yliopistollisilla tutkimushankkeilla on mahdollisuus ryhtyä niitä toteuttamaan. Niinpä erityisesti museoiden ja yliopistojen yhteistyö, jonka tarvetta muiden muassa Teresa Macchia ja Mariana Salgado ovat korostaneet,¹⁴³ saattaa osoittautua hedelmälliseksi yhdistetyn todellisuuden esitysten rakentamisessa. Tällaisissa tilanteissa historiantutkijoilla on huomattavasti paremmat mahdollisuudet tehdä tutkimusta koko toteutushankkeen ajan kuin ollessaan tekemisissä suurten elokuva- tai televisiotuotantoyhtiöiden kanssa.

Monitieteisissä tutkimushankkeissa, jollaisia yhdistetyn todellisuuden hyödyntäminen historiantutkimuksessa varmasti vielä lähivuosina tulisi vaatimaan, on suuremman työmäärän ja vaaditun rahoituksen tuomien haittojen lisäksi se etu pelkästään yhden alan sisällä tehtävään tutkimukseen nähden, että tutkimuskysymysten ja -tulosten mielekkyyttä on arvioimassa hyvin erilaisia näkökulmia edustavia tutkijoita. Omakohtainen kokemukseni on osoittanut, että on tutkijalle terveellistä jo tutkimusprosessin aikana viedä päätelmiään ja ajatusrakennelmiaan sen diskurssin tai – käyttäkseni muotisanaa – kuplan ulkopuolelle, jossa ne ovat syntyneet. Toistuva sisään- ja ulospäin suuntautunut reflektio auttaa tutkijaa paikantamaan ajattelunsa paradoksit ja ristiriidat sekä arvioimaan, mitkä näistä todella heikentävät päätelmien tieteellistä arvoa ja mitkä puolestaan vain nostavat esille ja tekevät näkyväksi inhimilliseen todellisuuteen olemuksellisesti kuuluvan epäjohdonmukaisuuden.

Tällaisten monitieteisten hankkeiden anti historiantutkimukselle on riippuvainen siitä roolista, joka alan tutkijoilla niissä kulloinkin on. Aivan samalla tavoin kuin Sanan seppä ei vielä ole yhdistetyn todellisuuden avulla toteutettua historiantutkimusta vaan ainoastaan sellaisen mahdolliseksi osoittava kokeilu, myöskään Futuristic History tai MIRACLE eivät olleet varsinaista historiantutkimusta sisältäviä hankkeita, vaan antoivat vain aavistella sellaisten mahdollisia hyötyjä. Nämä hankkeet ja niissä hyödynnetyt ketterän kehityksen menetelmät oli suunnattu ensisijaisesti teknologian kehittämiseen ja niiden tulokset koskevatkin pääasiassa niitä teknologisia ratkaisuja ja prosesseja, jotka tällä hetkellä sopivat parhaiten menneisyyden esitysten tuottamiseen.¹⁴⁴ Menneisyyttä koskevan uuden tiedon tuottamiseen ne eivät koskaan pyrkineet, vaikka siihen lopulta päätyivätkin, kuten olen edellä osoittanut. Samoin ei omankaan osuuteni tarkoituksena ollut tuottaa uutta historiallista tietoa vaan tietoa siitä, millä edellytyksillä uutta historiallista tietoa voidaan tuottaa.

Futuristic History ja MIRACLE eivät toimi esimerkkeinä yhdistetyn todellisuuden avulla toteutetusta historiantutkimuksesta mutta niiden myötä tie on nyt auki tällaiselle tutkimukselle. Näiden hankkeiden esille tuomat uudentyypisten tutkimustulosten ja tiedon mahdollisuudet perustelevat, miksi tällainen tutkimus on mielekästä. Samoin

¹⁴³ Macchia & Salgado 2014.

¹⁴⁴ MIRACLE Handbook 2017, 11–50, 85–92.

hankkeiden havainnoissa nousivat esiin ne ongelmat, jotka vastaisuudessa on mahdollista välttää uusia hankkeita toteutettaessa ottamalla ne huomioon jo suunnitteluvaiheessa.

Selvää on, että täyttääkseen akateemisen historian tutkimuksen kriteerit, on myös yhdistettyä todellisuutta hyödyntävien tutkimushankkeiden lähdettävä liikkeelle selkeästi muotoillusta menneisyyttä koskevasta tutkimusongelmasta. Muiden hankkeessa mukana olevien tieteenalojen työn on tuettava tämän ongelman ratkaisemista olematta silti välttämättä historian tutkimukselle alisteisia. Aidosti monitieteisissä hankkeissa eri alojen tutkimusongelmat limittyvät toisiinsa ja eri ongelmien ratkaisut tukevat toisten ongelmien ratkaisemista. Tällaisesta asetelmasta Futuristic History ja erityisesti MIRACLE joka tapauksessa ovat erinomaisia esimerkkejä. Käytännön ongelmaksi jää, miten kulloinkin yhdistää eri alojen ajankohtaiset tutkimuskysymykset kaikkia osapuolia tasa-arvoisesti palveleviksi hankekokonaisuuksiksi.

Pidemmällä aikavälillä on toki mahdollista, että erilaiset uudet alusta- ja ohjelmistoratkaisut tekevät yhdistetyn todellisuuden esitysten luomisesta huomattavasti nykyistä vähemmän tietoteknisen alan osaamista vaativaa työtä.¹⁴⁵ Hyvä esimerkki on Sanan seppä, jossa historian tutkija tuotti itsenäisesti 3D-hahmojen ylle puettut digitaaliset vaatteet.¹⁴⁶ MIRACLE-hankkeessa toteutettiin myös muita vastaavia alustavia kokeiluja, joskaan vielä sen tuloksena ei löytynyt tai syntynyt kaikkia tarvittavia työkaluja, joiden avulla historian tutkijat voisivat pärjätä itsenäisesti yhdistetyn todellisuuden esityksen tuottamisen eri työvaiheissa. On kuitenkin todennäköistä, että tällaisten välineiden määrä tulee lähivuosina huomattavasti kasvamaan.

Nyt huomaan jälleen astuneeni ennustelun poluille, joten on aika lopettaa ja siirtyä vetämään yhteen sitä, mitä edellä jo olen vetänyt yhteen väitöskirjani artikkeleista. Mitä siis esitykselläni lopulta haluan sanoa?

¹⁴⁵ MIRACLE Handbook 2017, 24–25, 35.

¹⁴⁶ MIRACLE Handbook 2017, 35, 59–60, Viinikkala & al. 2017.

4. Yhdistelmiä

Tähänastinen esitykseni on saattanut vaikuttaa suoranaiselta dualismin evankeliumilta. Edellä olen tarkastellut kahta erilaista tiedon muotoa (kielellistä ja ei-kielellistä), kahta menneisyyden kategorialla (ontologinen ja epistemologinen menneisyys), kahta kertomustyyppejä (esityksen sisäinen ja ulkoinen kertomus) sekä kahta autenttisuuden lajia (historiallista ja vastaavuudellista autenttisuutta). Kun vielä muistetaan yhdistetyn todellisuuden kaksi osa-aluetta, lisätty todellisuus ja virtuaalitodellisuus, voidaan havaita, että olen jakanut jostain syystä lähes kaikki käyttämäni käsitteet kahtia. Viimeistään tämän pitäisi osoittaa, että kysymys on yksinomaan analyttisiksi työkaluiksi tarkoitettuja käsitteistä. En katso niiden rakenteen tai hierarkian olevan löydettävissä mistään niiden ulkopuolisesta todellisuudesta, joka luonnostaan viipaloituisi aina kauniin symmetrisesti kahteen kappaleeseen.

Nyt on kuitenkin aika ryhtyä päinvastaiseen työhön ja yhdistelemään niitä tuloksia, joita tämä käsitteellinen erottelu on tuottanut. Aloitan aineellisen todellisuuden autenttisuudesta. Sekä aineellisen todellisuuden historiallinen että vastaavuudellinen autenttisuus perustuvat historialliseen tietoon. Historiallisen autenttisuuden arvioiminen vaatii kohteen ajoittamista, mikä puolestaan vaatii historiallista tietoa. Tässä mielessä katson myös luonnontieteellisten ajoitusmenetelmien tuottavan historiallista tietoa. Vastaavuudellisen autenttisuuden toteamiseksi täytyy puolestaan tuntea se menneisyyden vastine, johon kohdeta verrataan. Myös tämä on mahdollista vain historiallisen tiedon ja tulkinnan kautta, sillä mitään oikotietä menneisyyden saavuttamiseen ei ole.

Aineellisen todellisuuden historiallinen autenttisuus antaa yhdistetyn todellisuuden esityksille historiallista uskottavuutta kytkemällä ne joskus olemassa olleeseen aineellisiin jäännöksiin nykyhetkessä. Se liittyy esitykset ontologisen menneisyyden kategoriaan. Lisätyn todellisuuden tapauksessa se tekee tämän suoraan, läsnä olevan aineellisen todellisuuden itsensä kautta. Virtuaalitodellisuudessa menneisyyden esityksen ja menneisyyden ontologisen kategorian välinen yhteys puolestaan syntyy epäsuorasti, historiallisesti autenttista aineellista todellisuutta esittävien merkkiluonteisten kuvien kautta. On kuitenkin huomattava, että myös aineellisen todellisuuden historiallinen autenttisuus ja näin ollen sen yhteys menneisyyden ontologiseen kategoriaan perustuu usein erilaisten ajoitusmenetelmien tuottamaan tulkintaan eikä siten ole absoluuttista.

Tämän pidemmälle historiallinen autenttisuus ei kuitenkaan kannu. Se osoittaa, että jokin on peräisin menneisyydestä, muttei ajan tuottamien muutosten – tai ainakaan niiden mahdollisuuden – kautta vielä itsessään voi kertoa mitään (ontologisen) menneisyyden olemuksesta. Menneisyyden olemus voi avautua vain tulkinnan kautta, ja tällöin kyse on jälleen menneisyyden epistemologisesta kategoriasta. Aineellisen todellisuuden ja digitaalisten rekonstruktioiden vastaavuudellinen autenttisuus yhdessä kielellisen kerronnan kanssa liittyy yhdistetyn todellisuuden esitykset tähän menneisyyden kategoriaan.

Yhdistettyyn todellisuuteen perustuva menneisyyden esitys rakentuu siten historiallisesti tai vastaavuudellisesti autenttiseen aineelliseen todellisuuteen yhdistetyistä digitaalisista lisäyksistä ja kielellisestä kerronnasta. Digitaaliset lisäykset, olipa ne suunnattu mille aistille tahansa, voivat olla joko 1) historialliseen tietoon perustuvaa tulkintaa ja siten vastaavuudellisesti autenttisia menneisyyden rekonstruktioita, 2) historiallisesti autenttisten objektien digitaalisia kopioita, jotka uuteen kontekstiin siirrettyinä ja merkkipuonteisiksi ymmärrettyinä voivat kuljettaa alkuperäisten objektien historiallista autenttisuutta mukanaan tai 3) fiktiivisiä elementtejä, jotka kuitenkin voivat olla retorinen keino historiallisen tiedon välittämiseksi ja jopa laajentamiseksi fiktiivisyyden kautta tulkittuna. Samoin myös kielellinen kerronta, niin puhe kuin teksti, voi välittää kielellistä historiallista tietoa, joka on tarkoitettu tukemaan ja täydentämään esityksen ei-kielellistä tietoa. Kuten digitaaliset lisäykset, myös kielellinen kerronta voi luonnollisesti olla fiktiivistä. Olennaista on, että sekä kielellinen että ei-kielellinen historiallinen tieto on, tai voi olla, vaikuttamassa kaikkiin esityksen osasiin.

Olen osoittanut, että yhdistettyyn todellisuuteen perustuvat menneisyyden esitykset tuottavat aina vähintään kaksi erilaista kertomusta, jotka rakentuvat lopullisiin muotoihinsa vasta yleisön mielissä. Käsittelemieni kaltaisilla yhdistetyn todellisuuden sovelluksilla on aina oma sisäinen kertomuksensa siitä, minkälainen menneisyys on saattanut olla. Tämä kertomus voi rakentua fiktiivisen ja juonellisen tarinan kautta tai jopa pelkääntään visuaalisena esityksenä. Kuitenkin se aina esittää tulkinnan siitä, miltä jokin alue, rakennus tai esine on aikoinaan näyttänyt tai mitä aikoinaan on tapahtunut tai voinut tapahtua.

Koska yhdistetyn ja erityisesti lisätyn todellisuuden kerronnalle on ominaista, että se kytkeytyy osaksi nykyistä aineellista todellisuutta, limittyvät myös sen tuottamat menneisyyden esitykset tähän meitä omassa ajassamme ympäröivään aineelliseen todellisuuteen. Niinpä sovelluksen ulkoinen kertomus muodostuu sovelluksiin sisältyvän menneisyyden esityksen ja nykyisen aineellisen todellisuuden vastakkainasettelun kautta. Siitä tulee kertomus ajallisesta muutoksesta. Sovelluksesta riippuen nämä kaksi kertomusta voivat olla hyvin lähellä toisiaan, kuten Sanan sepässä, jossa myös sovelluksen sisäinen narratiivi kertoo muutoksesta pitkällä aikavälillä, tai ne voivat olla täysin erillisiä, kuten yhden päivän tapahtumiin keskittyvässä Luostarinmäki-seikkailussa. Sovellukset voivat myös enemmän tai vähemmän avoimesti tuoda esille näiden kummankin kertomuksen olemassaolon. Esimerkiksi Casagrandentalo-sovellus tuo ulkoisen kertomuksen olemassaolon selkeästi esiin kannustaessaan katsojaa jatkuvasti vertaamaan sovelluksen sisäisen kertomuksen tuottamaa menneisyyden esitystä nykyhetken aineelliseen todellisuuteen.

Perusteltu ja historialliseen tietoon pohjautuva sovelluksen sisäinen kertomus ei kuitenkaan väistämättä tuota yhtä perusteltua ja todenmukaista ulkoista kertomusta. Ulkoinen kertomus rakentuu sisäisen kertomuksen ja aineellisen todellisuuden välille, mutta myös aineellinen todellisuus voi valehdella. Historiallinen ja vastaavuudellinen autenttisuus eivät määritä pelkääntään sovelluksen sisäistä kertomusta, vaan myös aineellista todellisuutta.

Luostarinmäki-seikkailun esimerkki osoitti, että mikäli aineellisen todellisuuden historiallisen ja vastaavuudellisen autenttisuuden välinen ero kasvaa liian suureksi, voi sovelluksen ulkoinen kertomus olla vääristynyt, vaikka sovelluksen sisäinen narratiivi olisikin täysin uskottava. Jos kohteen aineellista todellisuutta on muokattu voimakkaasti, jotta siitä on saatu vastaavuudellisesti autenttinen, voi tällaiseen ympäristöön tuotettu yhdistetyn todellisuuden sovellus rakentaa samanaikaisesti luotettavan kertomuksen menneisyyden olemuksesta ja erittäin epäluotettavan kertomuksen siitä, mikä on muuttunut ja mikä on pysynyt ennallaan esitettävän ajan ja nykyhetken välillä. Luostarinmäki-seikkailun ulkoinen narratiivi tuntuu kertovan muuttumattomuudesta, vaikka alue oli ehtinyt muuttua huomattavan paljon, ennen kuin sitä museoimisen yhteydessä entisestään muutettiin restauroimalla sitä oletettuun aikaisempaan asuunsa. 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun kerrostumien historiallinen autenttisuus sai väistyä 1700-luvun lopun ja 1800-luvun alun vastaavuudellisen autenttisuuden tieltä.

Historiallista tietoa tarvitaan menneisyyden esityksen kaikkien osien rakentamisessa, mutta samalla esitys ja siihen sisältyvät kaksi kertomusta myös rakentavat uusia tulkintoja menneisyydestä. Hyvin perusteltuna nuo uudet tulkinnat ovat uutta historiallista tietoa, joka jälleen voi olla luonteeltaan niin kielellistä kuin ei-kielellistäkin.

Yhdistetyn todellisuuden sovellukset eivät kerro pelkästään siitä, mitä meitä ympäröivissä paikoissa on aikoinaan saattanut olla tai tapahtua. Ne myös rakentavat lisämerkityksiä nykyiselle aineelliselle todellisuudelle tuomalla esiin sen historiallisen kerrostuneisuuden. Siksi sovellukset voivat olla vaarallisia, elleivät niiden tekijät ole tietoisia kaikista niistä ulottuvuuksista, joilla ne tuottavat kertomuksia menneisyydestä, ja niistä tavoista, joilla aineellinen todellisuus vaikuttaa näihin kertomuksiin autenttisuuden eri lajien kautta. Vaara on erityisen suuri lisätyn todellisuuden tapauksessa, jossa kerronta ei kohdistu pelkästään menneisyyteen, vaan väistämättä myös suoraan siihen, mitä sovelluksen käyttäjä näkee ympärillään.

Ristiriitojen syntyminen ei tarkoita, että yhdistetty todellisuus sinänsä olisi menneisyyden esittämisen tapana epäonnistunut. Sen sijaan se korostaa entisestään tarvetta kolmannelle kertomukselle. Sovelluksen sisäisen ja ulkoisen kertomuksen lisäksi vaaditaan myös eräänlainen selittävä metanarratiivi, joka kertoo sovelluksen käyttäjille, mihin tietoihin ja mihin lähteisiin sovelluksen tuottamat kertomukset perustuvat. Se kertoo mahdollisista aineellisen todellisuuden historiallisen ja vastaavuudellisen autenttisuuden välisistä ristiriidoista. Se tuo esille myös käytettävän teknologian rajoituksista johtuvat digitaalisten lisäysten vastaavuudelliset epäautenttisuudet.

Samalla tämä paradatametannarratiivi myös tekee käyttäjän tietoiseksi aineellisen todellisuuden ja digitaalisten lisäysten historiallisesta ja vastaavuudellisesta autenttisuudesta. Näin hänen on helpompi jäsenellä menneisyydestä ja muutoksesta syntyvää kuvaa. Vain näin voidaan varmistaa, etteivät sovellusten tuottamat moninaiset, moniääniset ja moniaistiset kertomukset hämmennä käyttäjää entisestään. Vain näin yhdistetty todellisuus voi tehdä menneisyyttä ymmärrettävämmäksi ja aineellisen todellisuuden ajallinen kerrostuneisuus voi nousta esiin.

Yhteenvedona tässä yhteenvedon yhteenvedossa esitetyistä päätelmistä tiivistän ja yksinkertaistan (korostan sanaa yksinkertaistan) esitystäni vielä kerran. Katson aineellisen todellisuuden, kerronnan ja historiallisen tiedon välisen suhteen yhdistetyn todellisuuden esityksissä seuraavanlaiseksi:

1. Historiallinen tieto määrittää aineellisen todellisuuden historiallisen ja vastavuudellisen autenttisuuden.
2. Autenttisuutensa kautta aineellinen todellisuus yhdistettynä kielen ja digitaalisten lisäysten muodossa esitettyyn historialliseen tietoon tuottaa menneisyyden esityksen.
3. Menneisyyden esitys sisältää kaksi kertomusta, kertomuksen menneisyyden luonteesta ja kertomuksen muutoksesta.
4. Molemmat kertomukset tuottavat uutta ei-kielellistä (ja kielellistä) historiallista tietoa.
5. Ollakseen akateemisen arvioitavuuden kriteerit täyttävää on menneisyyden esityksen sisällettävä myös esittämiensä kertomusten taustoista ja synnystä kertova paradatametannarratiivi.

Näin historiallinen tieto itse tuottaa jatkuvassa uudelleentulkinnan prosessissa, yhdistettynä aineelliseen todellisuuteen ja digitaalisiin lisäyksiin, yhä uutta historiallista tietoa. Kyse on kaikissa vaiheissa sekä kielellisestä että ei-kielellisestä tiedosta. Aivan kuten kielellinen tieto ei voi tavoittaa kaikkia menneisyyden osa-alueita, myös ei-kielellisen tiedon ulkopuolelle jää paljon sellaista, mitä toistaiseksi on mahdollista kuvailla vain kielellisesti. Kielellinen ja ei-kielellinen tieto – kuten tekstuaalinen ja moniaistinen esitys – eivät ole toisensa poissulkevia, vaan toisiaan täydentäviä tapoja ymmärtää menneisyyttä.

Siten yhdistetty todellisuus ei yksin voi tuoda mitään suurta paradigmanmuutosta historian tutkimukseen. Se on vain työkalu. Silti se samalla on enemmän kuin pelkkä työkalu. Sen käyttäminen on nostanut esille uudenlaisten kysymysten ja uudenlaisen tiedon mahdollisuuden sekä siten myös uuden paradigman mahdollisuuden. Se yhdistää toisiinsa erilaisia todellisuuksia: aineellista ja digitaalista, kielellistä ja ei-kielellistä, aistien ja merkitysten todellisuutta. Se on antanut mahdollisuuden yhdistää toisiinsa aiemmin irrallaan olleita, menneisyyden todellisuuksien eri osa-alueita koskeneita historiallisen tiedon muotoja. Se todella on, ilmauksen kaikissa mahdollisissa merkityksissä, yhdistettyä todellisuutta.

Johdannon lähteet ja kirjallisuus

Sovellukset

Casagrudentalo (2017), Casagrudentalo, Linnankatu 3, Turku
<https://play.google.com/store/apps/details?id=fi.ctrlreality.houseofcasagrande>
<https://itunes.apple.com/fi/app/casagrudentalo/id1251632324?mt=8>

Luostarinmäki-seikkailu (2014, parannus 2015), Turun yliopiston tulevaisuuden teknologioiden laitoksen hallussa.

Louhisaaren tarinat (2014), Turun yliopiston tulevaisuuden teknologioiden laitoksen hallussa.

Pyhän Hengen kirkko (2013, julkaisu 2014)
<https://play.google.com/store/apps/details?id=com.UTU.HolyGhostChurch>
<https://itunes.apple.com/fi/app/holy-ghost-church/id808651153?mt=8&ign-mpt=u0%3D4>

Sanan seppä (2016), Turun tuomiokirkko, Turku.
<https://play.google.com/store/apps/details?id=fi.turunseurakunnat.wordsmith>
<https://itunes.apple.com/fi/app/sananseppa/id1171409188>
Sovelluksen taustatiedot: Sanan seppä -sovelluksen sivut Turun tuomiokirkon kotisivuilla, <http://www.turuntuomiokirkko.fi/sanan-seppa>, viitattu 10.11.2018.
Pysyvä verkko-osoite <https://web.archive.org/web/20180203154722/http://www.turuntuomiokirkko.fi/sanan-seppa>, viitattu 10.11.2018 (LIITE 2)
Issakainen Tytti (2016): Sanan seppä. Käsikirjoitus. (LIITE 1)

Kirjallisuus

- Aarnipuu, Petja (2008): *Turun linna kerrottuna ja kertovana tilana*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Ankersmit, Frank (1983): *Narrative Logic: A Semantic Analysis of the Historian's Language*. Martinus Nijhoff Publishers, The Hague, Boston & London.
- Ankersmit, Frank (1998): *Historiography and Postmodernism. History and Theory. Contemporary Readings*. Edited by Brian Fay, Philip Pomper & Richard T. Vann. Blackwell Publishers, Malden MA & Oxford. 175–192.
- Ankersmit, Frank (2001): *Historical Representation*. Cultural Memory in the Present. Edited by Mieke Bal & Hent de Vries. Stanford University Press, Stanford.
- Ankersmit, Frank (2013): *Representation as a Cognitive Instrument. History and Theory 52 May 2013*. 171–193.

- Aronsson, Peter (2012): *Historiebruk – att använda det förflutna*. Studentlitteratur, Lund.
- Auslander, Leora (2005): Beyond Words. *American Historical Review* 110 (4). 1015–1045.
- Azuma, Ronald T. (1997): A Survey of Augmented Reality. *Presence: Teleoperators and Virtual Environments* 6, 4 (August 1997), 355–385. Earlier version appeared in Course Notes #9: Developing Advanced Virtual Reality Applications, ACM SIGGRAPH 1995 (Los Angeles, 6–11 August 1995)
- Braun, Marius Hans; Pradana, Gilang Andi; Buchanan, George; Cheok, Adrian David; Velasco, Carlos; Spence, Charles; Aduriz, Andoni Luis; Gross, Jade & Lasa, Dani (2016): Emotional priming of digital images through mobile telesmell and virtual food. *International Journal of Food Design*. Vol. 1, Issue 1. 29–47.
- Brooks, Mary M. (2014): 'Indisputable authenticity': engaging with the real in the museum. *Authenticity and Replication. The 'Real Thing' in Art and Conservation*. Edited by Rebecca Gordon, Erma Hermens and Frances Lennard. Archetype Publications, London. 3–10.
- Bruner, Edward M. (1994): Abraham Lincoln as Authentic Reproduction: A Critique of Postmodernism. *American Anthropologist, New Series, Vol. 96, No. 2. 1994*. 397–415.
- Cabiria, John (2012): Augmenting engagement: Augmented reality in education. *Increasing Student Engagement and Retention using Immersive Interfaces: Virtual Worlds, Gaming, and Simulation*. Vol 6, part C. Edited by Charles Wankel and Patrick Blessinger. Emerald, Bingley. 225–251.
- Carmigniani, Julie & Furht, Borko (2011): Augmented Reality: An Overview. *Handbook of Augmented Reality*. Ed. Borko Furht. Springer, New York Dordrecht Heidelberg London. 3–46.
- Champion, Erik & Dave, Bharat (2010): Dialing Up the Past. *Media in Transition: Theorizing Digital Cultural Heritage: A Critical Discourse*. Fiona Cameron and Sarah Kenderdine (eds.). The MIT Press, Cambridge. 333–347
- Chapman, Adam (2013): Affording History: *Civilization and the Ecological Approach. Playing with the Past. Digital games and the simulation of history*. Edited by Matthew Wilhelm Kapell and Andrew B.R. Elliott. Bloomsbury, New York, London, New Delhi & Sydney. 61–73.
- Cheok, Adrian David; Karunanayaka, Kasun; Hariri, Surina; Camelia, Hanis & Ufere, Sharon Kalu (2017): *Electric Smell Machine for Internet & Virtual Smell*. Press release August 7, 2017 Imagination Institute, Iskandar Puteri, Malaysia & City, University of London, UK. <http://imagineeringinstitute.org/press-release-electric-smell-machine-for-internet-virtual-smell/>
- CHESS (Cultural Heritage Experiences through Socio-personal interactions and Storytelling) -hankkeen sivut, <http://www.chessexperience.eu/>, viitattu 25.5.2018

- Copplestone, Tara Jane (2017): But that's not accurate: the differing perceptions of accuracy in cultural-heritage videogames between creators, consumers and critics. *Rethinking History. The Journal of Theory and Practice* Vol 21, No 3, 415–438.
- Denard, Hugh (2009): *London Charter for the computer-based visualisation of cultural heritage*. http://www.londoncharter.org/fileadmin/templates/main/docs/london_charter_2_1_en.pdf, viitattu 26.3.2018.
- Díaz-Kommonen, Lily (2017): Interactive Diorama: A virtual reality (VR) reconstruction of The Anatomy Lesson of Doctor Nicolaes Tulp by Rembrandt, 1632. 2017 *IEEE International Symposium on Mixed and Augmented Reality Adjunct Proceedings*. <https://ieeexplore.ieee.org/document/8088500>
- Domanska, Ewa (2006): The Material Presence of the Past. *History and Theory* 45. October 2006. 337–348.
- Elliott, Andrew B. R. (2010): *Remaking the Middle Ages: The Methods of Cinema and History In Portraying the Medieval World*. McFarland & Company, Jefferson, NC.
- Elliott, Andrew B. R. & Kapell, Matthew Wilhelm (2013): Introduction: To Build a Past That Will "Stand the Test of Time" – Discovering Historical Facts, Assembling Historical Narratives. *Playing with the Past. Digital games and the simulation of history*. Edited by Matthew Wilhelm Kapell and Andrew B.R. Elliott. Bloomsbury, New York, London, New Delhi & Sydney. 1–29.
- Elo, Kimmo (2016): Digitaalisen historiantutkimuksen kenttää louhimassa. *Digitaalinen humanismi ja historiatieteet. Historia Mirabilis 12*. Toimittanut Kimmo Elo. Turun Historiallinen Yhdistys, Turku. 11–35.
- Fitzpatrick, Kathleen (2012): The Humanities, Done Digitally. *Debates in Digital Humanities*. Edited by Matthew K. Gold. <http://dhdebates.gc.cuny.edu/debates/1>
- Futuristic History. User-Centric Mixed Reality Applications for Presenting, Recreating and Restoring Historical Events and Places -hankkeen sivut, <http://ar.utu.fi/research/futuristic-history/>, viitattu 25.5.2018.
- Ginzburg, Carlo (1996): Todisteet ja mahdollisuudet. Martin Guerren paluu: kaksoishenkilöllisyystapaus 1500-luvun Ranskassa. (Alkujaan julkaistu teoksessa Natalia Zemon Davis: *Il ritorno di Martin Guerre*. 1984.) Ginzburg, Carlo. *Johtolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista*. Suom. Aulikki Vuola. Gaudeamus, Helsinki.
- Ginzburg, Carlo (2007): *Juusto ja madot. 1500-luvun myllärin maailmankuva*. Alkuteos: *Il formaggio e i vermi. Il cosmo di un mugnaio del '500*. (1976) Suom. Aulikki Vuola. Esipuheen kirjoittanut Matti Peltonen. Gaudeamus, Helsinki.
- Hatavara, Mari (2007): *Historia ja poetiikka Fredrika Runebergin ja Zacharias Topeliuksen historiallisissa romaaneissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Haverinen, Anna & Suominen, Jaakko (2015): Koodaamisen ja kirjoittamisen vuoropuhelu? – Mitä on digitaalinen humanistinen tutkimus. *Ennen ja nyt. Historian tietosanomat*. <http://www.ennenjanyt.net/2015/02/koodaamisen-ja-kirjoittamisen-vuoropuhelu-mita-on-digitaalinen-humanistinen-tutkimus/>

- Heim, Michael (1995): Virtuaalitodellisuuden metafysiikka. (Suom. Seppo Kuivakari, ilmestynyt nimellä Virtual-Reality Check teoksessa Heim, Michael: The Metaphysics of Virtual Reality, 1993) *Virtuaalisuuden arkeologia. Virtuaalimatkailijan uusi käsikirja*. Toimittanut Erkki Huhtamo. Lapin yliopisto, Taiteiden tiedekunta, Rovaniemi. 249–259.
- Heimo, Olli I.; Kimppa, Kai; Helle, Seppo; Korkalainen, Timo & Lehtonen, Teijo (2014): Augmented Reality – Towards Ethical Fantasy. *2014 IEEE International Symposium on Ethics in Engineering, Science, and Technology ETHICS 2014, Chicago, IL, USA. May 2014. IEEE Xplore 2014* <http://ieeexplore.ieee.org/document/6893423/>
- Heimo, Olli I.; Kimppa, Kai; Yli-Seppälä, Laura; Viinikkala, Lauri; Korkalainen, Timo; Mäkilä, Tuomas & Lehtonen, Teijo (2017): Ethical Problems in Creating Historically Accurate Mixed Reality Make-beliefs. *CEPE/ETHICOMP 2017 – Values in Emerging Science and Technology. June 5-8 2017. Proceedings.*
- Heimo, Olli I.; Mäkilä, Tuomas; Korkalainen, Timo; Viinikkala, Lauri & Lehtonen, Teijo (2016): B2C Business Models for Museum and Cultural Travel Mixed Reality Solutions. *AcademicMindtrek '16: Proceedings of the 20th International Academic Mindtrek Conference. ACM Digital Library.* <http://dl.acm.org/citation.cfm?id=2994349>
- Herb, Stovel 1994. Notes on Authenticity. *Conference on authenticity in relation to the world heritage convention. Preparatory workshop. Workshop proceedings.* Edited by Knut Einar Larsen and Nils Marstein. Riksantikvaren. Oslo. 101–116
- Herman, David (2009): *Basic Elements of Narrative*. Wiley-Blackwell, Malden.
- Holdenried, Joshua D. & Trépanier, Nicolas (2013): Dominance and the Aztec Empire: Representations in Age of Empires II and Medieval II: Total War. *Playing with the Past. Digital games and the simulation of history.* Edited by Matthew Wilhelm Kapell and Andrew B.R. Elliott. Bloomsbury, New York, London, New Delhi & Sydney. 107–119.
- Holtorf, Cornelius (2017): Introduction. The Meaning of Time Travel. *The Archaeology of Time Travel. Experiencing the Past in the 21st Century.* Edited by Bodil Petersson & Cornelius Holtorf. Archaeopress Archaeology, Oxford. 1–22.
- Hooper-Greenhill, Eilean (2004): *Museums and the Interpretation of Visual Culture*. Routledge. New York and London.
- Hooper-Greenhill, Eilean (2007): *Museums and Education. Purpose, Pedagogy, Performance*. Routledge, New York and London.
- Huhtamo, Erkki (1995): Virtuaalitodellisuuden diskursiiviset kohtalot. *Virtuaalisuuden arkeologia. Virtuaalimatkailijan uusi käsikirja*. Toimittanut Erkki Huhtamo. Lapin yliopisto, Taiteiden tiedekunta, Rovaniemi. 21–35.
- Häyrinen, Ari (2004): *Building the Past. Virtual Reconstruction in art historical context. Two studies of Finnish wooden churches.* Jyväskylän yliopisto, taidehistorian pro gradu -tutkielma. https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/38974/hayrinen_2004_building_the.pdf?sequence=1&isAllowed=y

- Ilmakunnas, Johanna (2016): Ompelupöytä – naisten arkinen ylellisyysesine 1700- ja 1800-luvun Euroopassa. *Historiallinen Aikakauskirja* 114:2 / 2016.
- Jackson, Anthony (2012): Engaging the audience: negotiating performance in the museum. *Performing heritage. Research practice and innovation in museum theatre and live interpretation*. Edited by Anthony Jackson and Jenny Kidd. Manchester University Press, Manchester and New York. 11–25.
- Kalela, Jorma (2002): *Historiantutkimus ja historia*. 2.painos, (1. painos 2000) Gaudeamus, Helsinki.
- Kalela, Jorma (2009): Miksi ei pidä ajatella, että historiantutkija tuottaa kertomuksia? *Näkökulmia kertomuksen tutkimukseen. Tietolipas* 226. Toim. Samuli Hägg, Markku Lehtimäki ja Liisa Steinby. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 294–313.
- Kalela, Jorma (2018): Teoriattomuus historiantutkimuksen yhteiskuntasuhteessa. *Menneisyyden rakentajat. Teoriat historiantutkimuksessa*. Toim. Matti O. Hannikainen, Mirkka Danielsbacka & Tuomas Tepora. Gaudeamus, Helsinki. 20–45.
- ”Kansallismuseon yleisö voi kokea vuoden 1863 säätyvaltiopäivien avajaiset virtuaalitodellisuuden keinoin.” *Helsingin Sanomat* 13.2.2018. <https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000005564670.html>, viitattu 11.3.2018
- Kirschenbaum, Matthew (2012): What Is Digital Humanities and What’s It Doing in English Departments? *Debates in Digital Humanities*. Edited by Matthew K. Gold. <http://dhdebates.gc.cuny.edu/debates/1>
- Klein, Lauren F. & Gold, Matthew K. (2016): Digital Humanities: The Expanded Field. *Debates in Digital Humanities 2016*. Edited by Matthew K. Gold and Lauren F. Klein. <http://dhdebates.gc.cuny.edu/debates/2>
- Kuukkanen, Jouni-Matti (2016): Narrativistinen ja jälkinarrativistinen historiografian filosofia. *Historian teoria. Lingvistikisestä käänteestä mahdolliseen historiaan*. Toimittaneet Kari Väyrynen ja Jarmo Pulkkinen. Vastapaino, Tampere. 50–84.
- Levi, Giovanni (2012): Microhistory and the Recovery of Complexity. *Historical Knowledge. In Quest of Theory, Method and Evidence*. Edited by Susanna Fellman and Marjatta Rahikainen. Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne. 121–132.
- Lindholm, Charles (2008): *Culture and Authenticity*. Blackwell Publishing. Malden, Oxford & Carlton.
- Ljungar-Chapelon, Magali (2017): The Kivik Grave, Virtual Bodies in Ritual Procession. Towards New Artistic Interactive Experiences for Time Travellers. *The Archaeology of Time Travel. Experiencing the Past in the 21st Century*. Edited by Bodil Petersson & Cornelius Holtorf. Archaeopress Archaeology, Oxford. 47–78.
- Lowenthal, David (1994): Criteria of Authenticity. *Conference on authenticity in relation to the world heritage convention. Preparatory workshop. Workshop proceedings*. Edited by Knut Einar Larsen and Nils Marstein. Riksantikvaren, Oslo. 35–64.
- Lowenthal David (2015): *The Past is a Foreign Country Revisited*. Cambridge University Press, Cambridge & New York.

- Louhisaaren tarinat -sovelluksen esittely <http://ar.utu.fi/project/louhisaari/>, viitattu 25.5.2018
- Luostarinmäki-seikkailu -sovelluksen esittely, <http://ar.utu.fi/project/luostarinmaki-adventure/>, viitattu 25.5.2018.
- Macchia, Teresa & Salgado, Mariana (2014): "You could have told me!" Collaboration on the Design of Interactive Pieces for Museums. A Case Study. *NODEM 2014 Conference proceedings: Engaging Spaces Interpretation, Design and Digital Strategies*. Edited by Halina Gottlieb & Marcin Szelağ. Interactive Institute Swedish ICT, Stockholm. 91–97. <http://repo.nodem.org/uploads/NODEM%202014%20Proceedings.pdf>
- Marcus, Alan S.; Stoddard, Jeremy D. & Woodward, Walter W. (2012): *Teaching History with Museums. Strategies for K-12 Social Studies*. Routledge. New York and London.
- Marttila, Sanna (2018): *Infrastructuring for Cultural Commons*. Aalto University. Aalto ARTS Books. Helsinki.
- McErlean, Kelly (2018): *Interactive Narratives and Transmedia Storytelling : Creating Immersive Stories Across New Media Platforms*. Focal Press, London.
- Meretoja, Hanna (2009): Inhimillisen todellisuuden narratiivisuus ontologisena ja epistemologisena kysymyksenä. *Näkökulmia kertomuksen tutkimukseen. Tietolipas 226*. Toim. Samuli Hägg, Markku Lehtimäki ja Liisa Steinby. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 207–237.
- Milgram, Paul, & Kishino, Fumio (1994): A taxonomy of mixed reality visual displays. *IEICE Transactions on Information Systems, Vol E77-D, No.12 December 1994*. 1321–1329.
- MIRACLE Handbook: *Guidelines for Mixed Reality Applications for Culture and Learning Experiences* (2017): Edited by Seppo Helle, Hannu Salmi, Markku Turunen, Charles Woodward and Teijo Lehtonen. University of Turku. Turku. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-6884-8>
- MIRACLE. Mixed Reality Applications for Culture and Learning Experiences -hankeen sivut <http://ar.utu.fi/research/miracle/>, viitattu 25.5.2018.
- Morena, Jill (2014): Definitions of authenticity: a study of the relationship between the reproduction and original Gone With the Wind costumes at the Harry Ransom Center. *Authenticity and Replication. The 'Real Thing' in Art and Conservation*. Edited by Rebecca Gordon, Erma Hermens and Frances Lennard. Archetype Publications. London. 119–130.
- Munslow, Alun (2003): *The New History*. Pearson, Harlow.
- Munslow, Alun (2007): *Narrative and History*. Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Murteira, Helena; Câmara, Alexandra Gago da; Rodrigues, Paulo Simões & Sequeira, Luís (2017): Lost Cities as a Virtual Experience: The Example of Pre-Earthquake Lisbon. *Memories of a City*. Edited by Jonathan Westin and Ingrid Martins Holmberg. Curating the city series. University of Gothenburg, Department of Conservation. Gothenburg. 58–88.

- Museoilta vaaditaan nykyään elämyksiä – uusissa näyttelyissä on enemmän tunteita, vähemmän tietoa.” *Yle-uutiset* 17.10.2016. <http://yle.fi/uutiset/3-9231919>, viitattu 11.3.2018
- Mäkilä, Maija (2010): Johdanto: Materiaalisen kulttuurin historiaa. *Esine ja aika. Materiaalisen kulttuurin historiaa. Historiallinen arkisto 130*. Toim. Maija Mäkilä ja Riitta Laitinen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 9–33.
- Mäkilä, Tuomas; Helle, Seppo; Viinikkala, Lauri; Lehtonen, Teijo; Arimaa, Juha-Pekka; Heimo, Olli; Nikkola, Päivi; Korkalainen, Timo & Pönni, Veijo (2013): The Futuristic History project: recreating history with augmented reality solutions. *NODEM 2013 – Beyond Control – The Collaborative Museum and Its Challenges. International Conference on Design and Digital Heritage Stockholm, Sweden 2013, Proceedings*. Ed. Halina Gottlieb. Interactive Institute Swedish ICT, Stockholm. 165–169.
- Mäkilä, Tuomas; Viinikkala, Lauri; Korkalainen, Timo & Lehtonen, Teijo (2015): Reaali- ja pelimaailman risteyksessä. Kokemuksia tutkimustietoon perustuvien lisätyn todellisuuden pelien kehittämistä. *Pelitutkimuksen vuosikirja 2015*. 145–158 <http://www.pelitutkimus.fi/vuosikirja2015/ptvk2015-10.pdf>
- Nielsen, Henrik Skov; Phelan, James & Walsh, Richard (2015): Ten Theses about Fictionality. *Narrative. Volume 23, Number 1, January 2015*. 61–73.
- Nyberg, Kenneth & Parland-von Essen, Jessica (2016): 1. Inledning. Nyberg, Kenneth & Parland-von Essen, Jessica. *Historia i en digital värld. Version 2*. <https://digihist.se/hdv2/1-inledning/>, viitattu 10.11.2018
- Otavan Iso Tietosanakirja. Encyclopaedia Fennica*. Otava, Helsinki 1960–1965.
- Peddie, Jon (2017): *Augmented Reality. Where We Will All Live*. Springer, New York, Dordrecht, Heidelberg, London.
- Peltonen, Matti (2008): *Lukkari Saxbergin rikos ja herännäisappilan etiikka*. Gaudeamus, Helsinki.
- Perkkiö, Miia (2007): *Utilitas restauroinnissa. Historiallisen rakennuksen käyttötarkoituksen muutos ja funktionaalinen integriteetti*. *Acta Universitatis Ouluensis C Technica 288*, Oulun yliopisto, Oulu.
- Peterson, Rolfe Daus; Miller, Andrew Justin & Fedorko, Sean Joseph (2013): The Same River Twice: Exploring Historical Representation and the Value of Simulation in the *Total War*, *Civilization*, and *Patrician Franchises*. *Playing with the Past. Digital games and the simulation of history*. Edited by Matthew Wilhelm Kapell and Andrew B.R. Elliott. Bloomsbury, New York, London, New Delhi & Sydney. 33–48.
- Petäjäveden vanhan puukirkon virtuaalinen rekonstruktio, <http://opendimension.org/reconstructions/petajavesi/>, viitattu 25.5.2018
- Pihlainen, Kalle (1999): *Resisting History. On the Ethics of Narrative Representation*. Cultural History, University of Turku, Turku.
- Pihlainen, Kalle (2009): On History as Communication and Constraint. *Ideas in History 4:2*. 63–90.

- Pihlainen, Kalle (2016): Konstruktivistinen historiateoria fiktiivisyys-keskustelun jälkeen. *Historian teoria. Lingvistikästä käänteestä mahdolliseen historiaan*. Toimittaneet Kari Väyrynen ja Jarmo Pulkkinen. Vastapaino, Tampere. 85–113.
- Pingree, Geoff (2007): History is What Remains. Cinema's Challenge to Ideas about the Past. *Lights, Camera, History: Portraying the Past in Film*. Edited by Richard Francaviglia and Jerry Rodnitzky. Texas A and M University Press, College Station. 31–51.
- Poole, Steve (2018): Ghosts in the garden: Locative gameplay and historical interpretation from below. *International Journal of Heritage Studies, Vol. 24, No.3*. 300–314.
- Prince, Gerald. (1982): *Narratology. The Form and Function of Narrative*. Mouton. Berlin, New York & Amsterdam.
- Pyhän Hengen kirkko -sovelluksen esittely, <http://ar.utu.fi/project/holy-ghost-church/>, viitattu 25.5.2018.
- Ranasinghe, Nimesha; Cheok, Adrian David; Fernando, Owen Noel Newton; Nii, Hideaki & Gopalakrishnakone, Ponnampalam (2011): Digital taste: electronic stimulation of taste sensations. *International Joint Conference on Ambient Intelligence. Proceedings*. Springer, Berlin & Heidelberg. 345-349
- Reformaation merkivuoden Sanan seppä -blogitekstit <http://www.reformaatio2017.fi/category/sanan-seppa/> Pysyvä verkko-osoite: <https://web.archive.org/web/20171122112325/http://www.reformaatio2017.fi/category/sanan-seppa/>, viitattu 10.11.2018
- Reisinger, Yvette & Steiner, Carol J. (2005): Reconceptualizing Object Authenticity. *Annals of Tourism Research, Vol. 33, No.1*. 65–86.
- Richardson, Brian (2000): Recent Concepts of Narrative and the Narratives of Narrative Theory. *Style 34 (2)*. 168–175.
- Ricoeur, Paul (1988): *Time and Narrative. Volume 3*. Alkuteos: *Temps et récit, tome 3*. Translated by Kathleen Blarney and David Pellauer. The University of Chicago Press, Chicago and London.
- Rieser, Martin (2014): “Unheimlich”: The Uncanny and Narrative Space in Digital Arts. *Real Virtuality. About the Destruction and Multiplication of World*. Edited by Ulrich Gehmann & Martin Reiche. Transcript Verlag, Bielefeld. 405–418.
- Rosenstone, Robert A. (1995): *Visions of the past. The challenge of film to our idea of history*. Harvard University Press. Cambridge, Massachusetts & London.
- Roth, Paul A. (2012): The Pasts. *History and Theory 51* October 2013. 313–339.
- Runia, Eelco (2006): Presence. *History and Theory 45* February 2006.
- Salgado, Mariana (2009): *Designing for an Open Museum. An Exploration of Content Creation and Sharing through Interactive Pieces*. University of Art and Design Helsinki. Helsinki.
- Salmi, Hannu (2001): Onko tuoksuilla ja äänillä menneisyys? Aistien historia tutkimuskohteena.” *Kulttuurihistoria. Johdatus tutkimukseen*. Toim. Kari Immonen ja Maarit Leskelä-Kärki. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 339–357

- Salmi, Hannu (2004): Historiallinen fiktio ja historiankirjoitus. *Historioita ja historiallisia keskusteluja. Historia mirabilis 2*. Toim. Sami Louekari ja Anna Sivula. Turun historiallinen yhdistys, Turku. 151–167.
- Salmi, Hannu (2011): Cultural History, the Possible and the Principle of Plenitude. *History and Theory 50 May 2011*. 171–187.
- Salmi, Hannu; Sotiriou, Sofoklis & Bogner, Franz (2010): Visualising the invisible in science centres and science museums: Augmented Reality (AR) technology application and science teaching. *Web-based learning solutions for communities of practice*. Ed. N. Karacapilidis, Information Science Reference, Hershey. 185–208.
- Salmi, Hannu; Thuneberg, Helena & Vainikainen, Mari-Pauliina (2016): Making the invisible observable by Augmented Reality in informal science education context. *International Journal of Science Education, Part B 2016*, <http://dx.doi.org/10.1080/21548455.2016.1254358>
- Salvati, Andrew J. & Bullinger, Jonathan M. (2013): Selective Authenticity and the Playable Past. *Playing with the Past. Digital games and the simulation of history*. Edited by Matthew Wilhelm Kapell and Andrew B.R. Elliott. Bloomsbury, New York, London, New Delhi & Sydney. 153–167.
- Sanan seppä -sovelluksen esittely, <http://ar.utu.fi/project/wordsmith/>, viitattu 25.5.2018.
- Sanan seppä -sovelluksen käsikirjoitus Kirsi Salosen ja Meri Heinosen kommentoimana. Tekijän hallussa.
- Sanan seppä -sovelluksen sivut Turun tuomiokirkon kotisivuilla, <http://www.turuntuomiokirkko.fi/sanan-seppa> viitattu 10.11.2018. Pysyvä verkko-osoite <https://web.archive.org/web/20180203154722/http://www.turuntuomiokirkko.fi/sanan-seppa>
- Saussure, Ferdinand de (2014): *Yleisen kielitieteen kurssi*. Alkuteos: *Cours de linguistique générale* (1916) Suom. Tommi Nuopponen. Vastapaino, Tampere.
- Savolainen, Panu (2017): *Teksteistä rakennettu kaupunki. Julkinen ja yksityinen tila turkulaisessa kielenkäytössä ja arkielämässä 1740–1810*. Sigillum, Turku.
- Seppälä, Kaapo; Heimo, Olli I.; Korkalainen, Timo; Pääskylä, Juh; Latvala, Jussi; Helle, Seppo; Härkänen, Lauri; Jokela, Sami; Järvenpää, Lauri; Saukko, Frans; Viinikkala, Lauri; Mäkilä, Tuomas & Lehtonen, Teijo (2016): Examining User Experience in an Augmented Reality Adventure Game: Case Luostarinmäki Handicrafts Museum. *Technology and Intimacy: Choice or Coercion. Volume 474 of the series IFIP Advances in Information and Communication Technology*. 257–276.
- Sjöberg-Pietarinen, Solveig (1999): *Luostarinmäen käsityöläismuseo. Opaskirja*. Turun maakuntamuseo, Turku.
- Smith, Carl & Gerard, Pierre-François (2014): Using Spatial Cognition to Improve Knowledge Construction. *Real Virtuality. About the Destruction and Multiplication of World*. Edited by Ulrich Gehmann & Martin Reiche. Transcript Verlag, Bielefeld. 311–336.

- Systems of Representation -hankkeen sivut, Aalto-yliopisto, <http://sysrep.aalto.fi/>, viitattu 25.5.2018
- Svensson, Patrik (2010): The Landscape of Digital Humanities. *DHQ: Digital Humanities Quarterly*. Volume 4, Number 1.
- Tammi, Pekka (2009): Kertomusta vastaan ("Ikävä tarina"). *Näkökulmia kertomuksen tutkimukseen*. *Tietolipas* 226. Toim. Samuli Hägg, Markku Lehtimäki ja Liisa Steinby. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 140–166.
- Trilling, Lionel (1972): *Sincerity and Authenticity*. Harvard University Press, Cambridge MA
- Uotila, Kari; Vilkkuna, Anna-Maria; Huvila, Isto; Viinikkala, Lauri & Bäfver, Henriikka (2013): Augmented reality and post medieval church – ruins of Holy Ghost Church in Turku. *Conference on Church Archaeology in the Baltic Sea Region*. Poster. http://ar.utu.fi/wp-content/uploads/2014/02/Poster_Uotila_2013.pdf
- Uricchio, William (2005): Simulation, History and Computer Games. *Handbook of Computer Game Studies*. Eds. Joost Raessens & Jeffrey Goldstein. MIT Press, Cambridge, MA. 327–338.
- Viinikkala, Lauri (2014): Kun seinät alkoivat puhua. Futuristic History -hanke ja yhdistetyn todellisuuden mahdollisuudet. *Kotiseutu 2014. Suomen Kotiseutuliiton vuosikirja 101*. 97–105.
- Viinikkala, Lauri (2016): Yhdistetty todellisuus ja menneisyyden esittäminen. Historiallisen tiedon ja narratiivin suhde Louhisaaren tarinat -sovelluksessa. *Digitaalinen humanismi ja historiatieteet. Historia Mirabilis 12*. Toimittanut Kimmo Elo. Turun Historiallinen Yhdistys, Turku. 229–256. **Artikkeli 3**
- Viinikkala, Lauri (2017): Digital but Authentic? Defining the Authenticity of Two Church Interiors Reconstructed with Mixed Reality Technology. *Finskt Museum 2016*. Red. Ulrika Rosendahl & Anna Wessman. Suomen muinaismuistoyhdistys, Helsinki. 31–49. **Artikkeli 5**
- Viinikkala, Lauri; Korkalainen, Timo; Arimaa, Juha-Pekka; Lehtonen, Teijo; Helle, Seppo; Mäkilä, Tuomas; Pönni, Veijo & Heimo, Olli (2013): Mixed Reality and the Holy Ghost Church in Turku. *NODEM 2013 – Beyond Control – The Collaborative Museum and Its Challenges. International Conference on Design and Digital Heritage Stockholm, Sweden 2013, Proceedings*. Ed. Halina Gottlieb. Interactive Institute Swedish ICT, Stockholm. 121–130. **Artikkeli 1** <http://repo.nodem.org/uploads/Mixed%2oreality%2oand%2othe%2oHoly%2oGhost%2oChurch%2oin%2oTurku>
- Viinikkala, Lauri; Leskinen, Olli-Pekka; Heimo, Olli; Korkalainen, Timo; Mäkilä, Tuomas; Helle, Seppo; Pönni, Veijo; Arimaa, Juha-Pekka; Saukko, Frans; Pääskylä, Juh; Jokela, Sami & Lehtonen, Teijo (2014): The Luostarinmäki Adventure – An Augmented Reality Game in an Open Air Museum. *NODEM 2014 Conference proceedings: Engaging Spaces Interpretation, Design and Digital Strategies*. Edited by Halina Gottlieb & Marcin Szlag. Interactive Institute Swedish ICT, Stockholm. 232–243. **Artikkeli 2** <http://repo.nodem.org/uploads/NODEM%2o2o14%2oProceedings.pdf>

- Viinikkala, Lauri & Yli-Seppälä, Laura (2018): Lisätty todellisuus ja museon moniulotteinen muisti. Esimerkkinä Luostarin-mäki-seikkailu. *Kaupungin varjoissa, arkistojen valossa. Bibliotheca Sigillumiana* 5. Toimittaneet Topi Artukka, Jarkko Keskinen ja Taina Saarenpää. Sigillum, Turku. 31–43. **Artikkeli 6**
- Viinikkala, Lauri; Yli-Seppälä, Laura; Heimo, Olli I.; Helle, Seppo; Härkänen, Lauri; Jokela, Sami; Järvenpää, Lauri; Korkalainen, Timo; Latvala, Jussi; Pääkylä, Juho; Seppälä, Kaapo; Mäkilä Tuomas & Lehtonen, Teijo (2017): Reforming the Representation of the Reformation. Mixed Reality narratives in communicating tangible and intangible heritage of the protestant reformation in Finland. *DIHA & NODEM Special Session at the 22nd International Conference on Virtual Systems and Multimedia VSMM 2016, Kuala Lumpur, Malesia, October 2016. IEEE Xplore 2017. Artikkelit 4* <http://ieeexplore.ieee.org/document/7863203/>
- Wang, Ning (1999): Rethinking Authenticity in Tourism Experience. *Annals of Tourism Research*, Vol. 26 No.2. 349–370.
- Westin, Jonathan; Foka, Anna & Chapman, Adam (2018): Humanising places: exposing histories of the disenfranchised through augmented reality. *International Journal of Heritage Studies*, Vol. 24, No.3. 283–286.
- White, Hayden (1973): *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. The Johns Hopkins University Press. Baltimore.
- White, Hayden (1978): *Tropics of Discourse. Essays in Cultural Criticism*. The Johns Hopkins University Press. Baltimore.
- White, Hayden (1987): *The Content of the Form. Narrative Discourse and Historical Representation*. The Johns Hopkins University Press. Baltimore.
- Ylikangas, Heikki (2015): *Mitä on historia ja millaista sen tutkiminen*. Art House. Helsinki.
- Zemon Davis, Natalie (2000): *Slaves on Screen. Film and Historical Vision*. Harvard University Press. Cambridge, Massachusetts.
- Zemon Davis, Natalie (2002): *Martin Guerren paluu*. Alkuteos: Le retour de Martin Guerre. (1983) Suom. Aulikki Vuola. Gaudeamus, Helsinki.

Väitöskirjaan sisältyvät artikkelit ja sovellukset sekä tekijän osuus niissä

Artikkeli 1

Viinikkala, Lauri; Korkalainen, Timo; Arimaa, Juha-Pekka; Lehtonen, Teijo; Helle, Seppo; Mäkilä, Tuomas; Pönni, Veijo & Heimo, Olli I. (2013): Mixed Reality and the Holy Ghost Church in Turku. *Beyond Control – The Collaborative Museum and its Challenges. International Conference on Design and Digital Heritage Stockholm, Sweden 2013, Proceedings*. Edited by Halina Gottlieb. Interactive Institute Swedish ICT, Stockholm. 121–130.

Tekijän osuus: Artikkelin kokonaisuuden ja osa-alueiden suunnittelu, historiallinen taustatutkimus sekä historiaa ja historiantutkimusta koskevien osien kirjoittaminen.

Artikkeli 2

Viinikkala, Lauri; Heimo, Olli I.; Korkalainen, Timo; Mäkilä, Tuomas; Helle, Seppo; Pönni, Veijo; Arimaa, Juha-Pekka; Saukko, Frans; Pääkylä, Juho; Jokela, Sami; Lehtonen, Teijo & Leskinen, Olli-Pekka (2014): The Luostarinmäki Adventure - An Augmented Reality Game in an Open Air Museum. *NODEM 2014 Conference proceedings: Engaging Spaces Interpretation, Design and Digital Strategies*. Edited by Halina Gottlieb & Marcin Szeląg. Interactive Institute Swedish ICT, Stockholm. 232–243.

Tekijän osuus: Artikkelin kokonaisuuden ja osa-alueiden suunnittelu, historiallinen taustatutkimus sekä historiaa ja historiantutkimusta koskevien osien kirjoittaminen.

Artikkeli 3

Viinikkala, Lauri (2016): Yhdistetty todellisuus ja menneisyyden esittäminen. Historiallisen tiedon ja narratiivin suhde Louhisaaren tarinat -sovelluksessa. *Digitaalinen humanismi ja historiatieteet. Historia Mirabilis 12*. Turun Historiallinen Yhdistys, Turku. 229–256.

Tekijän osuus: Itsenäisesti tuotettu artikkeli

Artikkeli 4

Viinikkala, Lauri; Yli-Seppälä, Laura; Heimo, Olli I.; Helle, Seppo; Härkänen, Lauri; Jokela, Sami; Järvenpää, Lauri; Korkalainen, Timo; Latvala, Jussi; Pääkylä, Juho; Seppälä, Kaapo; Mäkilä, Tuomas & Lehtonen, Teijo (2017): Reforming the Representation of the Reformation. Mixed Reality narratives in communicating tangible and intangible heritage of the protestant reformation in Finland. *DIHA & NODEM Special Session at*

the 22nd International Conference on Virtual Systems and Multimedia VSMM 2016, Kuala Lumpur, Malesia, October 2016. IEEE Xplore.

Tekijän osuus: Artikkelin kokonaisuuden ja osa-alueiden suunnittelu, historiallinen taustatutkimus sekä historiaa, historian tutkimusta ja kulttuuriperintöön liittyvää teoriaa koskevien osien kirjoittaminen.

Artikkeli 5

Viinikkala, Lauri (2017): Digital but Authentic? Defining Authenticity of Two Church Interiors Reconstructed with Mixed Reality Technology. *Finskt Museum 2016*. 31–49.

Tekijän osuus: Itsenäisesti tuotettu artikkeli

Artikkeli 6

Viinikkala, Lauri & Yli-Seppälä, Laura (2018): Lisätty todellisuus ja museon moniulotteinen muisti. Esimerkkinä Luostarinmäki-seikkailu. *Kaupungin varjoissa, arkistojen valossa. Bibliotheca Sigillumiana 5*. Toimittaneet Topi Artukka, Jarkko Keskinen ja Taina Saarenpää. Sigillum, Turku. 31–43.

Tekijän osuus: Artikkelin kokonaisuuden ja osa-alueiden suunnittelu, Luostarinmäki-seikkailua ja Luostarinmäen historiaa esittelevien sekä moniaistisen esityksen mahdollisuuksia ja heikkouksia pohtivien osien kirjoittaminen.

Sanan seppä -sovellus

Turun tuomiokirkko 2016.

<https://play.google.com/store/apps/details?id=fi.turunseurakunnat.wordsmith>

<https://itunes.apple.com/fi/app/sananseppa/id1171409188>

Tekijän osuus: Sovelluksessa käsiteltävien aihepiirien valinta, käsikirjoituksen työstäminen yhdessä käsikirjoittajan kanssa, historiallinen taustatutkimus, lähde- ja taustatietojärjestelmän kehittäminen yhdessä ohjelmistosuunnittelijoiden kanssa. Sovelluksen eri kehitysvaiheiden kommentointi ja iteratiivinen työstäminen muun tutkimusryhmän kanssa.

LIITTEET

Sanan seppä

käsikirjoitus

Liite 1

Sanan seppä

Lisätyn todellisuuden sovellus

Turun tuomiokirkossa

Taustatyö ja ideointi työryhmä

Käsikirjoitus Tytti Issakainen

Tekstin vanhennos Kaisa Häkkinen

Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymä

MIRACLE-hanke / Turun yliopisto

2015-2017

Henkilöhahmot

Suvun henkilöt

kantaisä Olavi Mikonpoika s. 1495, seppä, käsityöläinen

kantaäiti Katariina Heikintytär s. 1500, käsityöläisen tytär

➤ avioituivat 1518

poika Hemminki Olavinpoika Ferrarius (‘seppä’) s. 1527, pappi, Mikael Agricolan apulainen

Hemminki Olavinpojan pojanpoika Henrik Mikaelinpoika Ferrarius s. 1587, pappi

Hemminki Henrikinpoika Ferrarius s. 1625, papiksi opiskeleva

Muut puheroolit

Mikael Agricola, s. n. 1510, Turun koulun rehtorina 1539–1548, Turun piispana 1554–1557

Kustaa Vaasa, Ruotsin kuningas 1523–1560

Kustaa Vaasan lähettiläs

Tuomiokirkon pappeja

Turun koulun oppilaita

Muita henkilöitä

Ruotsin arkkipiispa

piispoja

pappisvirkamiehiä

pappeja

aatelisia

porvareita

käsityöläisiä

piikoja

renkejä

munkkeja

abbedissa

tanskalaisia merirosvoja

KOHTAUS 1

Piispa Hemmingin autuuttamisjuhla

Sunnuntai 18.6.1514

Aika

Sunnuntai 18. kesäkuuta 1514. Eletään juliaanisen kalenterin aikaa. Kellonaika: puolipäivä, jolloin aurinko paistaa eteläisistä holvi-ikkunoista.

Paikka

Turun tuomiokirkon pohjoiseteinen ja pohjoislaiva, josta katsotaan kirkon keskilaivaa kohti. Tuomiokirkko on runsaasti koristeltu. Katariina ja Olavi seisovat Tuomiokirkossa pohjoiseteisessä vihkivesiastian luona.

Kirkossa alkaa kaikua latinankielinen hymni Veni Creator Spiritus. Papit ja kuoropojat laulavat näkymättömissä. Länsiovesta saapuu juhlakulkue ja astelee juhlavasti kirkon keskikäytävää pitkin. Hymni soi kulkueen aikana.

Kulkue vaeltaa länsiovelta kirkon keskikäytävää pitkin alttaria kohti. Kulkuetta johtaa arkkipiispa Jakob. Kulkue kantaa olkapäillään aisoja, joiden varassa on koristeellinen pieni pyhäinjäännösarkku, piispa Hemmingin luiden arkku.

Tapahtumat

Kulkueen tullessa Katariina, Olavi ja ympärillä olevat ihmiset polvistuvat (oikean polven varaan) ja tekevät ristinmerkkejä.

Kun pyhäinjäännösarkkua kuljetetaan ohi, Katariina tekee ristinmerkin. Olavi katselee kulkuetta.

Katariina kuiskaa Olaville.

KATARIINA: Olavi, onko piispa Hemminki tuossa pienessä arkussa?

Olavi kuiskaa Katariinalle.

OLAVI: On, piispan luita.

Katariina tekee ristinmerkin.

KATARIINA: Varjele meitä, pyhä Hemminki.

Olavi jatkaa kuiskaten.

OLAVI: Katariina, ei Hemminki ole vielä santti (pyhimys).

KATARIINA: On maar.

OLAVI: Vasta tänään hän julistetaan autuaaksi.

KATARIINA: Hyvä Hemminki auttoi äitiä hädässä. Hän varjelee Turkua.

OLAVI: Miekka varjelee paremmin – ainakin (*kehaisee*) tämänkaltaisen sepän takoma.

KATARIINA: Kun minä saan joskus pojan, siitä tulee Hemminki.

OLAVI (*hämmentyneenä*): Mutta eipä me vielä pitkään aikaan –

Kulkueen viimeiset henkilöt kulkevat ohi.

Kuoron ääni etääntyy taustalle.

Pyitä, tiaisia ja kyyhkysiä lehahtaa lentoon alttarilavan suunnasta. Ne lentelevät Tuomiokirkossa.

Kansalaiset Katariinan ja Olavin ympärillä huudahtavat ihastuneina.

Katariina henkäisee ihastuneena. Osoittaa sormellaan lintuja. Huudahtaa Olaville.

KATARIINA: Katso, Olavi!

Olavi tarkkailee kiinnostuneena.

KOHTAUS 2

Tanskalaiset tuhoavat Turkuja ja Tuomiokirkkoa

23.5.1522

Aika

23. toukokuuta 1522. Kellonaika: ennen aamumessun alkua.

Paikka

Pyhän Ristin kappeli (nyk. Agricolan kappeli), jossa sijaitsee Pyhän Annan alttari. Alttarikappissa on Pyhä Anna itse kolmantena –veistos. Veistoksen Marialla on kruunu.

(TULOSSA SOVELLUKSEEN: Alttaria peittävät vaaleat alttarivaatteet. Niiden päällä on arvokkaan näköinen antependium eli alttarivaate. Ciborium eli ehtoollisleipärasia ja ehtoollisvälineet ovat valmiina. Alttarilla on myös hopeinen krusifiksi. Ympärillä on arvokkaita kynttilänjalkoja ja muita esineitä, seinillä seinäkomeroita, joiden puiset ovet ovat kiinni.)

Katariina ja Olavi ovat naimisissa. Katariinalla on huivi päässä, kuten naineella naisella kuuluu olla. Heille on syntynyt poika, joka on kuollut. Katariina on tullut rukoilemaan ennen ehtoollisenviettoa.

Tapahtumat

(1)

Katariina rukoilee polvistuneena Pyhä Anna itse kolmantena -veistoksen ääreen. Katariina katsoo veistokseen, kädet ovat kohotettuina rinnan korkeudelle, kämmenet vastakkain.

Olavi seisoo lähellä kunnioittavasti.

Papit liikkuvat kappelissa, valmistelevat messua.

Kirkkosalista kantautuu latinankielisen messun ääni.

KATARIINA (*rukoilee*): Pyhä Äiti, minun pieni poikani on kuollut. Anna minulle toinen poika. Lupaen antaa hänen Jumalalle ja kirkolle. Armahda minun päälleni –

(2)

Taustalla kaikunut messun ääni katkeaa. Kuuluu melua, kolinaa ja pelästyneitä huutoja.

Olavi ja Katariina kääntyvät säikähtäneinä katsomaan kirkkosaliin päin.

Katariinan taakse seinälle ja lattialle ilmaantuu soihtujen loimotuksen valossa tanskalaisten merirosvojen ja heidän miekkojensa häilyviä varjoja. Hälinää. Papit pakenevat hätäntyneinä kappelista.

(3)

Olavi tarttuu Katariinan käteen ja tempaa Katariinan ylös.

OLAVI: Katariina! Danmarkkilaisia! Juutteja!

KATARIINA: Taas!

OLAVI: Pakoon! Nopiast!

Olavi vetää Katariinan mukaansa pois päin vihollisista kohti kirkkosalia.

Olavi vilkaisee katsojaa kohti ja huutaa tälle.

OLAVI: Juokse! Tuonne!

Olavi ja Katariina pakenevat.

Ryöstäjien hahmot vilahtelevat. Melua, haavoittuneet valittavat, kaoottinen tunnelma.

(4)

(TULOSSA: Alttarilta ovat hävinneet kynttilänjalat, antependium ja krusifiksi. Alttariliinat lojuvat lattialla, Pyhä Anna itse kolmantena -veistos on kaadettu, Marian kruunu on poissa. Kappelin seinämissä näkyy vaurioita. Seinäkomeroitten ovet repsottavat auki, komerot ovat tyhjiä.)

KOHTAUS 3

Hemminki Olavinpoika kastetaan

Tiistai 28.5.1527

Aika

Tiistai 28.5.1527, keskipäivä.

Paikka

Tuomiokirkon länsipääty, jossa sijaitsee kasteallas.

Tapahtumat

(1)

Katariina seisoo kirkon länsieteisessä, kirkkosalin rajalla. Hän ei voi tulla kirkkosaliin, sillä hän on synnytyksen jälkeen kirkottomatta. Eteisestä hän seuraa tiiviisti poikansa kastetoimitusta, joka on päättymässä.

Olavi ja kaksi kummiä seisovat ison kivisen kastealtaan äärellä. Poikavauva on kummitäidin sylissä. Pappi on toimittanut kasteen. Pappi kohottaa kätensä Hemminkiä kohden, on loppusiunauksen aika.

PAPPI: Hemmingus, vade in pace et Dominus sit tecum (*tekee ristinmerkin lasta kohti*). Amen. (Hemminki, mene rauhassa ja Herra olkoon kanssasi. Aamen.)

Kaikki läsnä olevat tekevät ristinmerkin, kumartavat papille.

Pappi poistuu.

(2)

Olavi kumartaa kummeille.

OLAVI: Kiitos, hyvät gummat ja gutsevit (kummit).

Kummi antaa lapsen Olaville. Olavi tuo lapsen Katariinalle eteisen puolelle. He ihailevat lasta. Kummit tulevat viereen.

KATARIINA (*lepertelee*): Nyt sinä olet kastettu, pikku Hemminki. Kaste suojaa sinun pahalta.

OLAVI: Hemminki Olavinpoika.

KATARIINA: Isän ja äidin poika.

OLAVI (*kummeille*): Katsokaa pojan nyrkkejä. Siitä tulee vahva seppä isän pajaan.

KATARIINA: Minä lupasin hänen kirkolle.

OLAVI: Niin lupasit etkä kysynyt minulta.

KATARIINA: Neitsyt Maria täytti toiveemme. Lupaus täytyy pitää.

OLAVI (*pohtii*): Papin leipä on leveämpi kuin sepän.

KATARIINA: Jumala ottaa hänestä vaarin.

OLAVI (*huolestuu*): Mutta pappi ei saa mennä naimisiin. Suku ei jatku.

KATARIINA: Hemminki huolehtii meistä vanhoina.

OLAVI: Paja ei saa joutua vieraalle. Katariina, ano Neitsyt Marialta toista poikaa, mutta älä sitten lupaa mitään.

KATARIINA (*halaa lasta*): Äiti pitää sinun kauan, kauan...

OLAVI (*maistelee tyytyväisenä ajatusta pojan tulevaisuudesta, rehentelee kummeille*): Sitten koko Turku puhuu siitä, että seppä Olavin poika käy koulua ja siitä tulee pappi. Ties vaikka tulisi piispa. Piispa Hemminki Olavinpoika. Mutta mistä saadaan rahat koulua varten?

Poistuvat.

KOHTAUS 4

Reformaatio muuttaa kirkkoa

Tiistai 28.5.1532

Aika

Tiistai 28.5.1532, keskipäivä

Paikka

Tavastin kappelin edusta, takorauta-aidan ääressä. Aidan porttiin on taottu piispa Maunu II Tavastin vaakuna (haarniskoitu käsivarsi), Marian liljat, Kristuksen symboli (leijona) sekä viereiseen aitaan piispan ”omistuskirjoitus”.

(Huom. Cockburnin ja Horn-Fincken hautamonumentit hallitsevat kappelia nykyisin, mutta eivät olleet siellä vielä 1532.)

Tapahtumat

Katariina ja Hemminki ovat tulleet Hemmingin kastepäivän muistoksi kirkkoon. Katariina näyttää Hemmingille Tavastin kappelin takorauta-aidan kuvioita.

KATARIINA: Hemminki, katso. Sinun isoisäsi isä takoi nämä kunnioitetulle Maunu-piispalle. Tämä käsivarsi on piispan vaakuna. Nämä kukkaiset ovat Neitsyt Marian liljoja... (Tämä jalopeura tarkoittaa Marian poikaa...)

Heitä lähestyy kaksi pappia, jotka keskustelevat kiihkeästi.

Katariina painaa katseensa alas ja niiaa papeille.

Hemminki kumartaa papeille.

Katariina ja Hemminki kuulevat katkelman keskustelusta pappien kulkiessa ohi. Pappien puhe alkaa kuulua heidän tullessaan lähemmäs.

PAPPI 1: ... Kansan täytyy kuulla totuus. Aneet ovat valhetta, pelkkää rahan kokoomista. Paavi ei saa enää pimittää Jumalan sanaa. Muutoksen täytyi tulla. Martti Lutherus vapautti meidät ane-kaupasta ja Rooman vallasta.

HEMMINGIN KASTEPAPPI: Vapaus synnyttää metelin ja sekaseuraisuutta.

PAPPI 1: Anteeksiantamusta ei voi ostaa aneilla. Armo on vapaata eikä mitäkään maksa.

HEMMINGIN KASTEPAPPI: Saksanmaalla sođitaan sen armon tähden. Sekö on vapautta?

PAPPI 1: Kaikki saavat lähestyä Jumalata. Se on vapautta.

HEMMINGIN KASTEPAPPI: Mitä virkaa papilla enää ompi?

PAPPI 1: Me opetamme kansan lukemaan Jumalan sanaa.

HEMMINGIN KASTEPAPPI: Rahvas tulee ylpiäksi, jos se oppii lukemaan.

PAPPI 1: Kansa oppii uskomaan armolliseen Jumalaan, ei paaviin.

HEMMINGIN KASTEPAPPI: Ero Roomasta on kirkon tuho. Kuningas Kustaa Vaasa ryövää kirkon varat. Paavi ei voi meitä enää suojella. Kirkosta tulee ainoastans maallisen valtakunnan palvelija...

Pappien äänet häipyvät.

HEMMINKI: Mistä ne puhuivat?

KATARIINA: Voi, Hemminki, kaikki muuttuu. Sinä kastettiin viisi vuotta sitten. Pappi puhui silloin pyhää kieltä. Nyt pappi puhuu suomea. Ei siinä ole mitään taikuutta.

Hemminki alkaa puuhailia omiaan, keikkuu ehkä aidalla, koskettaa ihmetellen piispa Tavastin vaakunatunnusta aidan portissa. Katariina vetää hänet alas, mutta jatkaa puhetta kuin itseksensä.

KATARIINA: Kansaa ei enää vihmota pyhällä vedellä. Piispa Hemmingistä ei tehdä santtia (pyhimystä). Pyhitöksissä (pyhäinjäännöksissä) ei ole voimaa... Mutta Neitsyt Maria on vielä täällä (*sivelee kädellään rauta-aidassa olevia Marian lilja -kuvioita ja tekee ristinmerkin*).

HEMMINKI: Isä sanoi, että minusta tulee pappi.

KATARIINA: Voi, voi, minkä kaltaiseen kirkkoon minun poikani joutuu?

KOHTAUS 5

Hemminki pääsee Turun kouluun

Tiistai 31.8.1540

Aika

Tiistai 31.8.1540, keskipäivä.

Paikka

Keskiaikaisen pääkuorin aidan ääressä.

Tapahtumat

Katariina, Olavi, Hemminki ja Mikael Agricola kohtaavat pääkuorin aidan luona. Katariina ja Olavi ovat tuoneet Hemmingin Turun koulun rehtorin Mikael Agricolan luokse. He toivovat Hemmingin pääsevän kouluun oppilaaksi.

Tervehdykseksi Katariina niiaa, Olavi ja Hemminki kumartavat syvään. Agricola kumartaa kevyemmin.

OLAVI: Arvoisa mestari Mikael Agricola, tämä on meidän poikamme Hemminki.

AGRICOLA: Te haluatte poikanne Turun kouluun?

OLAVI: Pojalla on hyvä pää – niin kuin isällänsä.

AGRICOLA: Koulu on ankara. Täällä tehdään töitä.

KATARIINA (*niiaa, painaa katseensa nöyrästi alas*): Poika on kuuliainen ja ahkera, arvoisa skoulumestari.

AGRICOLA: Koulu alkaa aamulla viiden aikaan ja kestää ehtoolla viidennelle stunnille saakka. Oletko valmis siihen, Hemminki?

HEMMINKI (*kumartaa*): Olen, arvoisa skoulumestari. Minä tahdon papiksi.

AGRICOLA: Vanhakos olet?

HEMMINKI: Kolmetoistakymmentä.

AGRICOLA (*ajentaa paperiarkin*): Taiðatkos lukea? Tuosta.

HEMMINKI (*lukee*): ”Kasteen sakramentti on ensimmäinen, näissä Jumalan sanois päätetty. Meidän Herran Jeesus Kristus käski opetuslapsens, sanoðen. Menkäätte ulgos kaikkeen maailmaan, ja opettakaa evankelium kaikille kansalle. Joka uskoopi ja kastetaan, hän tulee autuaaksi.” (*Teksti on Agricolan Abckiriasta sivulta 13. Tekstin lukuasu on Kaisa Häkkisen toimittamasta Mikael Agricolan Aapiskirjasta, Kirjapaja 2007.*)

AGRICOLA: Hyvin luit. Kun luet suomea, opit myös latinaa. (*Ottaa paperiarkin Hemmingiltä.*) Tämä kappale tulee Abckirjaan. Se prántätään pian Stokholmissa. Tulee vielä se päivä, että kaik-

ki oppivat pyhää Sanaa omalla kielellä. Kaikki saavat oman kirjan. (*Katariinalle ja Olaville*) Tuokaa Hemminki huomenna skouluun. (*Hemmingille*) Olkoon nimesi Ferrarius ('seppä'), kun olet sepan poika. Sana olkoon rautasi. Sinä taot Sanan miekkaa suomeksi kansalle.

OLAVI (*katsoo ylpeänä Hemminkiä*): Hemminki Olavinpoika Ferrarius.

Perhe niiaa ja kumartaa hyvästiksi. Agricola poistuu.

OLAVI: Minäpä sanoin, että pojasta tulee seppä.

KATARIINA: Sanan seppä.

OLAVI (*ylpeänä*): Isänsä poika.

KOHTAUS 6

Kuningas vaatii Turun koululaisia virkamiehiksi Tukholmaan

Lauantai 5.4.1544

Aika

Lauantai 5.4.1544, keskipäivä.

Paikka

Pyhän Yrjänä alttarin syvennys Gezeliuksen kappelin ja Kankaisten kappelin välissä.

Tapahtumat

Joukko koululaisia seisoo pääkuorissa. Meneillään on koulun hartaushetki. Agricola ja Hemminki seisovat koululaisten edessä. Hemminki lukee Rukouskirjaa Bibliasta (1544).

HEMMINKI: "Me kiitämme sinua Taivaallinen Isä/ ettäs menneen yön/ annoit meillen olla terveelisen/ Ja me rukolema/ ettäs myös tämän kaiken päivän/ meillen onneliseksi tekisit/ sinun Nimes kiitokseksi/ ja meidän sielun terveydeksi –" (*Teksti on kirjasta Jumalan aijnoan olchohon kijtos. Rukouksia Agricolan Rukouskirjasta. Toim. nyky-suomeksi Juhani Holma. Kirkkohallitus 2007.*)

Kustaa Vaasan lähettiläs saapuu. Agricola huomaa hänet, keskeyttää hartauden viittaamalla kädellään Hemmingille.

AGRICOLA (*koululaisille*): Kuningas Kustaa Vaasan sanansaattaja. (*Kumartaa lähettiläälle*) Jumalan terve, teidän armonne.

Koululaiset kumartavat lähettiläälle.

LÄHETILÄS: Maisteri Mikael, Hänen Kuninkaallinen Majesteettinsa ompi minun lähettänyt. Tämä on jo toinen kerta.

AGRICOLA: Teidän armonne on jällens tervehditty.

LÄHETILÄS: Et tehnyt, niin kuin hän käski. Nyt Hänen Majesteettinsa vaatii (*lukee kirjeestä*): ”Lähettäkäätkö kohta paikalla muutamia taitavia poikia Stokholmin verokamariin.”

AGRICOLA: Ruotsissa on kouluja. Ottakaat pojat sieltä.

LÄHETILÄS (*ojentaa kirjeen Agricolalle*): Kohta paikalla, sanoo Hänen Majesteettinsa.

AGRICOLA: Meillä ompi ainoastans tämä koulu. Turun teineistä tulee pappeja ja opettajia, ei hovin helmitauluja. (*Helmitaulu on OK, vaikka sanaa ei esiinny vanhassa kirjakeleessä.*)

LÄHETILÄS: Tänne Ruotsin takapihalle riittää, että muutama osaa lukea. Stokholmi tarvitsee parhaat.

AGRICOLA: Kertokaa lempeälle ja viisaalle Majesteetille, että Turun teinit tekevät takapihasta paradiisin.

LÄHETILÄS: Jos et lähetä poikia, he vieδään väellä. Sitten et ole enää skoulumestari. (*Kumartaa*) Jää hyvästi. (*poistuu*)

AGRICOLA (*kumartaa*): Herra hyvästi siunatkoon, teidän armonne.

Koululaiset kumartavat lähettiläälle.

Agricola lukee vihaisena kuninkaan kirjettä. Oppilaat supisevat.

POIKA 1: Stokholmiin! Siellä näkisi maailmaa.

HEMMINKI: Verokamarissa raapustelet numeroita aamusta ehtooseen.

POIKA 1: Kuninkaan hovissa on kauniita piikasia (neitsyjä).

HEMMINKI: Eipä piikaset eδes huomaa kirjurin apulaisen apupoikaa. Jos minä joudun Stokholmiin, niin minä pakenen!

KOHTAUS 7

Piispa Mikael Agricola ja Kustaa Vaasa kohtaavat

Sunnuntai 25.8. 1555

Repliiikit puhutaan ruotsiksi, tekstitys ruudulla suomeksi.

Aika

Sunnuntai 25.8.1555 messun jälkeen, noin puolenpäivän aikaan.

Paikka

Kaikkien Pyhien kappeli (nykyinen pääkuori).

1500-luvulla kappelissa olivat Tuomiokirkon arvokkaat pyhänjäännökset. Kaikkien Pyhien alttarin lisäksi siellä sijaitsivat seinien kaarisyvennyksissä Pyhän Ristin alttari, Pyhän Kristoforuksen alttari, Pyhän Martin alttari ja mahdollisesti Pyhän Laurin alttari.

Nykyisin kuorin seiniä ja kattoa peittävät freskot, jotka ovat 1800-luvulta. Anakronismia käytetään hyväksi: reformaatioajan henkilöt ovat keskellä 1800-luvun kuvia. Yksi freskoista esittää piispa Mikael Agricolaa ojentamassa Uutta testamenttia Kustaa Vaasalle.

Turun piispa Mikael Agricola on juuri toimittanut messun keskiaikaisessa pääkuorissa, hän on piispan juhla-asussa.

Kustaa Vaasa kuninkaallisessa asussa.

Kuninkaan lähettiläällä hoviasu.

Papinpukuisella Hemminki Olavinpoika Ferrariuksella on mukanaan kannettavat kirjoitusvälineet, sulkakynä ja muste.

Taustaa

Kustaa Vaasa viipyi Turussa n. 19.-26.8.1555 matkallaan Viipuriin venäläisten rajaloukkausten ja ryöstöretkien vuoksi. Rajalla oli puhjennut sota. Venäjää hallitsi tsaari Iivana IV Vasilinpoika eli Iivana Julma. Kustaa Vaasa palasi n. 13.12.1555 Turkuun ja vietti Turun linnassa kolme kuukautta. Venäläisten suorittamat Viipurin ja Olavinlinnan piiritykset olivat epäonnistuneet ja venäläiset olivat perääntyneet. Sota itärajalla päättyi.

5.6.1556 Kustaa Vaasa lähetti rauhantunnustelijan tsaari Iivanan luo., Kuningas lähetti tsaarin luokse rauhanneuvotteluvaltuuskuntaan alkuvuodesta 1557. Mikael Agricola kuului tähän delegaatioon. Rauha venäläisten kanssa solmittiin Moskovassa 2.4.1557. Delegaation palatessa Moskovasta Agricola kuoli valtakunnan rajan ylitettyään Uudenkirkon pitäjässä 9.4.1557.

(C. J. Gardberg: Turun linnan kolme Katarinaa, s. 17-19. Otava, Keuruu 1986.)

Tapahumat

Kuningas Kustaa Vaasa seisoo katsellen freskoa, joka esittää häntä ja Agricola. Kunnioittavasti sivummalla seisovat lähettiläs, piispa Mikael Agricola sekä Agricolan kirjuri, kappalainen Hemminki Olavinpoika Ferrarius. Hemminki on varustautunut asiakirjoin ja kirjoitusvälinein. Lähellä on lukupulpetti. Koulupojat kurkistelevat kappelin yläkäytäviltä.

Kustaa Vaasa kääntyy Agricolan puoleen. Agricola kumartaa, mutta ei nöyristele.

AGRICOLA: Teidän Kuninkaallinen Majesteettinne, Turun tuomiokirkolle on suuri kunnia, että tulitte messuun, vaikka messu pidettiin suomen kielellä.

KUSTAA VAASA: Me olemme kristitty, arvoisa ordinarius Mikael. Kristitty etsii viisautta Jumalan Sanasta. Kansa kuulee nyt Jumalan käskyt suomeksi.

Agricola viittaa Hemmingille, joka tuo kumartaen lähettiläälle kirkkokäsikirjat (Käsikiria Castesta ja muista Christikunnan Menoista, Messu eli Herran Echtolinen sekä Se meiden Herran Jesusen Christusen Pina, Ylesnousemus ja tauuaisen astumus, niste Neliest Euangeliterist coghottu. 1549.) Lähettiläs näyttää kumartaen kuninkaalle.

AGRICOLA: Tässä ovat kirkon käsikirjat kansan kielellä, Teidän Majesteettinne.

Kustaa Vaasa katsahtaa kirjoihin armollisesti.

KUSTAA VAASA: Näissä on kirkon rikkaus, arvoisa ordinarius.

Lähettiläs kumartaa kuninkaalle ja asettaa kirjat lukupulpetille.

KUSTAA VAASA: Nyt kun me valitsimme teidän ordinariukseksi, me odotamme, että olette ordinariuksena kuuliainen meillä.

AGRICOLA: Teen kaikkeni kirkon ja valtakunnan hyväksi, Teidän Majesteettinne.

KUSTAA VAASA: Siis valtakunnan ja kirkon hyväksi, hyvä ordinarius.

Agricola viittaa Hemmingille. Hemminki ojentaa kumartaen lähettiläälle asiakirjoja.

AGRICOLA: Seurakuntien kaikki omaisuus on nyt kirjoitettu ylös, Teidän Majesteettinne. (*Kireästi*) Kirjoihin on viety kirkon jokainen kynttilänjalka, pata ja kattila. Hopeat on lähetetty Stokholmiin.

Lähettiläs näyttää kumartaen asiakirjoja Kustaa Vaasalta, joka katsahtaa niihin armollisesti. Lähettiläs kumartaa jälleen ja asettaa asiakirjat lukupulpetille.

KUSTAA VAASA: Pois katkeruus, mestari Mikael. Seuraavaksi selvitätte pappien tulot ja kirkon kantamat verot.

Agricola viittaa Hemmingille, joka kirjoittaa muistiin.

AGRICOLA (*kuninkaalle*): Veroja on vaikea saada, Teidän Majesteettinne. Kirjurini Hemminki Ferrarius ja minä teimme piispantarkastusmatkan Itäpohjanmaalle. Venhäläiset ovat surmanneet kolmesataa asuvaista Oulujärvellä.

KUSTAA VAASA (*nyökkää*): Lähden pian Turusta Viipuriin. Rajalla sođitaan, mutta me voitamme venhäläiset. Ordinarius hankitkoon itsensä matkalle Moskovaan. Tsaari liivana Julman kanssa täytyy solmia rauha.

AGRICOLA: Teen kaikkeni valtakunnan ja kirkon hyväksi, Teidän Kuninkaallinen Majesteettinne.

Kustaa Vaasa nyökkää armollisesti, aikoo lähteä, mutta kääntyy vielä Agricolan puoleen.

KUSTAA VAASA: Kuinka jalo frouvanne voi, arvoisa mestari Mikael?

AGRICOLA: Birgitta-frouva voi hyvin, Teidän Majesteettinne.

KUSTAA VAASA: Entä poikanne Kristian?

AGRICOLA: Hän voi hyvin, Jumalan kiitos. Hän on jo viidennellä vuodella.

Kustaa Vaasa kääntyy Hemmingin puoleen.

KUSTAA VAASA: Sinun pitää myös löytää emäntä itsellesi, Hemminki Ferrarius. Hyvä vaimo on miehen onni ja aurinko.

Hemminki kumartaa.

KUSTAA VAASA: Minun sydänpäpyseni kuoli liian varhain...

Kustaa Vaasa ja hovimies poistuvat. Agricola ja Hemminki kumartavat Kustaa Vaasalle.

KOHTAUS 8

Ferrariukset ja ensimmäinen suomenkielinen koko Raamattu. Maanantai 1.8.1642.

Aika

Maanantai 1.8.1642, aamupäivä.

Paikka

Pormestarin kappeli.

Kappelin lattiassa on hautamuistomerkkejä. Lattian alle on haudattu myös Hemminki Olavinpoika Ferrarius.

Alttarilla/ lukupulpetissa on tuore suomenkielinen Biblia. 31.7.1642 (= kohtausta edeltävänä päivänä) kaikissa kirkoissa järjestettiin kiitosjumalanpalvelus Biblian ilmestymisen johdosta.

Tapahtumat

Henrik ja hänen poikansa Hemminki katselevat Pormestarin kappelissa esi-isänsä Hemminki Olavinpoika Ferrariuksen hautakiveä.

HENRIK *lukee hautakivistä*: ”Hemminki Olavinpoika.”

HEMMINKI HENRIKINPOIKA: Oppimattoman sepän poika.

HENRIK *paheksuen*: Ole ylpiä sukusi juurista, Hemminki!

HEMMINKI HENRIKINPOIKA: Minä olen ylpiä, arvoisa isäni.

HENRIK: Muista aina, mistä olet tullut: seppä Olavi Mikonpojan – –

HEMMINKI HENRIKINPOIKA *keskeyttää isänsä puheen innokkaasti ja jatkaa luetteloa*: – ja Katarina Heikintyttären poika Hemminki oli ensimmäinen Ferrarius, piispa Mikael Agricolan kirjuri. Sitä en unohda, isä. Hemminki antoi pojallensa nimeksi Mikael. Mikaelille syntyi Henrik.

HENRIK: Ja minä sain sinun, Hemminki. Oppimattoman sepän jälkeentulevaisista tuli pappeja ja kansan opettajia.

HEMMINKI HENRIKINPOIKA *viittaa ylpeänä hautavaakunoihin*: Sepän poika lepää täällä aatelisten keskellä. Minusta tulee pappi, ja minä haudataan vielä tänne.

HENRIK: Maltatkos, poikani. Kuolema riisuu arvonimet. Kaikki ovat yhtäläisiä Jumalan eässä. Pyhä Sana sanoo –

HEMMINKI HENRIKINPOIKA *keskeyttää isänsä puheen innokkaasti ja jatkaa*: – ”Armosta te oletta autuaaksi tulleet uskon kautta ja ette itse teidän, Jumalan lahja se on.”

(Biblia 1642: Armosta te oletta autuaxi tulleet/ Uscon kautta/ ja et te idze teidän/ Jumalan lahja se on. P. Pawalin Epistolast Epheserein tygö. Nykysuomeksi: Armosta te olette pelastetut uskon kautta, ette itsenne kautta – se on Jumalan lahja. Ef. 2:8.)

Hemminki Henrikinpoika rientää alttarin/ lukupulpetin luo. Osoittaa Bibliaa.

HEMMINKI HENRIKINPOIKA: Se on prantätty tänne, Bibliaan, Pyhän Paavalin epistolaan efesereille. Isä itse käänsi sen paikan suomeksi. Minä muistan!

Henrik tulee alttarin/ lukupulpetin ääreen. Katselee Bibliaa, sivelee sen kantta/ sivua.

HENRIK: Se oli monen miespolven työ. Kansa sai koko Biblian suomen kielellä.

HEMMINKI HENRIKINPOIKA: Eilen sitä juhlatiin täällä ja kaikisa Suomen kirkoisa!

Henrik siirtyy alttarille, avaa Biblian 4 Mooseksen kirjan kohdalta, kääntyy katsojaa kohti, kohottaa kätensä siunaukseen ja lukee Herran siunauksen.

HENRIK: Herra siunatkoon sinua ja varjelkoon sinua. Herra valistakoon kasvons sinun päälles ja olkoon sinulle armollinen. Herra ylöntäköön kasvons sinun päälles ja antakoon sinulle rauhan.

(HERRA siunatcon sinua/ ja varjelcon sinua. HERRa walistacon kasvons sinun päälles/ ja olcon sinulle armollinen. HERRa ylöndäkön kasvons sinun päälles/ ja andacon sinulle rauhan. – 4 Moos 6:24-27. Biblia 1642.)

Sanan sepän tausta-aineistot Sanan seppä -verkkosivuilta: <http://www.turuntuomio-kirkko.fi/sanan-seppa>

Sanan sepän verkkosivujen sisällöstä vastaavat käsikirjoittaja Tytti Issakainen, historiantutkijat Lauri Viinikkala ja Laura Yli-Seppälä sekä tiedottaja Minna Vesanto.

Sanan seppä vie reformaation aikaan

Reformaatio muutti suomalaisen kirkon ja yhteiskunnan. Miten se myllersi tavallisten ihmisten elämää, tapoja, ajattelua ja uskoa?

Sanan sepässä pääset keskelle 1500- ja 1600-luvun tapahtumia näiden ihmisten rinnalle. Seuraat Hemmingin, hänen vanhempinsa ja jälkipolviensa tarinaa. Tapaat Mikael Agricolan ja kuningas Kustaa Vaasankin. Tarina alkaa piispa Hemmingin autuuttamisen juhlasta 1514. Autuaan Hemmingin mukaan on saanut nimensä myös Sanan seppä Hemminki Ferrarius...

Lisätyn todellisuuden sovellus Sanan seppä yhdistää tarinankerrontaa ja nykyteknologiaa.

Sanan seppä on aikamatka: reformaation vuosikymmenten aikaiset digitaaliset hahmot tulevat osaksi todellista fyysistä tilaa. Hahmot kertovat reformaation tarinaa kahdeksassa kohtauksessa eri puolilla Turun tuomiokirkkoa.

Sanan seppä on osa Reformaation merkkipäivän 2017 viettoa. Sanan sepän ovat toteuttaneet yhteistyössä Turun yliopisto ja Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymä. Mukana on ollut myös kirkkohallitus. Tekemiseen on osallistunut kymmeniä eri alojen asiantuntijoita ja taitajia.

I Kuka kukin on?

Sanan seppä -sovelluksessa seikkailee useita henkilöitä. Osa heistä on tuttuja historiankirjoista. Toiset voivat heijastaa aikalaistensa elämää, vaikka ovatkin fiktiivisiä hahmoja. Tutustu sovelluksen henkilöihin - myös 3D hahmoina - ja lähde seikkailulle yhdessä heidän kanssaan!

Fiktiiviset henkilöt

Katariina Heikintytär (s. 1500 Turussa)

Katariina Heikintytär (s. 1500) on seppämestarin tytär. Hän ei osaa lukea, mutta haluaa kouluttaa lapsensa. Hän perustaa perheen Olavin kanssa. Uskonpuhdistuksen tuomat muutokset hämmentävät harrasta Katariinaa.

”Minä olen Katariina Heikintytär. Taivaan armosta olen syntynyt seppiä sukuun. Suvun päämiehet ovat olleet kaupungin parhaita seppiä niin pitkälle kuin muistetaan. Katselen aina ylpeänä tuomiokirkossa Pyhän Ruumiin kappelin kaunista rauta-aitaa. Isoisäni takoi sen Maunu-piispan pyynnöstä.

Minun isäni pajassa oli renkinä Olavi Mikonpoika. Häneen minä kiinnyin. Onneksi isä huomasi, miten oppivainen ja taitava Olavi oli ja mieltyi häneen.

Äitini on arvonsa tunteva käsityöläisen vaimo. Hän vastusti sitä, että liittäisin elämäni Olavi Mikonpojan elämään. Eihän käsityöläisen tytär voinut mennä mitättömään sukuun orpopojan vaimoksi. Mutta onneksi isän sana oli perheessä laki. Olavista tuli vävy ja isän työn jatkaja, kun omia poikia ei ollut.

Surumme oli suuri, kun ensimmäinen poikamme kuoli. Mutta niin oli taivaan tahto. Anoin Neitsyt Marialta toista lasta ja lupasin hänet Jumalalle ja kirkolle. Niin meille annettiin poika, jonka silmissä asui viisaus lapsesta asti. Annoimme hänelle nimeksi Hemminki autuaan piispa Hemmingin mukaan.

Poikamme pääsi Turun kouluun. Olaviin se sattui kovin, sillä oppineena miehenä Hemminki ei jatkaisi isänsä työtä. Vaikeaa pojasta luopuminen oli minullekin. Pappina Hemminki ei saisi jatkaa sukua enkä minä näkisi lapsenlapsiani.

Itse en taida lukea kirjaintakaan, mutta halusin, että Hemminki oppii lukemaan ja kirjoittamaan ja puhumaan pyhiä kieliä. Oppineena hän saa tietoa ja näkee maailmaa. Hän voi auttaa ihmisiä ja rukoilla äitiraukkansakin sielun puolesta.

Pappi Hemmingistä tuli. Mutta voi, miten kirkko on muuttunut siitä, kun hänet sain. Miten ihmeellistä oli ennen kuunnella pappien pyhää laulua tuomiokirkon holvien alla, tuntea suitsukkeiden tuoksu, kumartaa Pyhän Äidin alttarin äärellä ja koskettaa pyhiinvaeltajien kanssa autuaan piispa Hemmingin pyhitöslipasta. Mutta nyt pyhien ihmisten kuvia on viety alttareilta pois. Kultaiset kynttilänjalat ovat kadonneet ja papeilta on riisuttu komeat messuviitat. Sanotaan, että kuningas on vaatinut ne itselleen...

Poikani messuaa nyt suomen kielellä. Pyhä kieli kuulosti ennen juhlallisemmalta, mutta se minun on sanottava, että Hemminki saarnaa viisaasti. Ja kiitos Pyhän Äidin, pappikin saa mennä naimisiin. Minulla on pojanpoikia – pappeja ja papeiksi tulevia Jumalan palvelijoita kaikki. Minun lupaukseni on täyttynyt monin verroin.”

LÄHTEET

Pohjoinen reformaatio. Toim. Meri Heinonen & Marika Räsänen. Turun Historiallinen Yhdistys, Turku 2016.

Olavi Mikonpoika (s. 1495 Turussa)

Olavi Mikonpoika (s. 1495) on kirjoitustaidoton köyhän kodin poika. Sisullaan ja käytännön taidoillaan hän etenee rengistä seppämestariksi. Hän perustaa perheen Katariinan kanssa.

”Minä olen Olavi Mikonpoika, tulikoura – seppämestari. Harvassa ovat mestarit. Vielä harvemmassa ne, jotka kohoavat kurjasta orpopojasta käsityöläisen asemaan.

Isäni oli köyhä renkimies ja kuoli pois, kun olin poikanen. Äiti piikoi ja elätti lapsikatrasta. Minä tein rengin töitä polvenkorkuisesta asti. Sitten armas äitikin otettiin täältä pois.

Vaan minullapa oli hyvä isäntä, seppämestari Heikki. Hän huomasi minut taitavaksi ja otti minut usein avukseen. Mestari Heikillä oli tytär, Katariina. Häneen minä miellyin, ja hän minuun. Mestari itsekin piti tämänkaltaisesta osaavasta miehestä ja halusi, että jatkaisin hänen työtään. Niin minusta tuli vävy-poika. Eipä moni köyhänä syntynyt pääse tähän asemaan.

Katariina, minun pieni lintuni – miten hänen kävisi, jos vahva mies ei häntä suojeleisi? Hän itse hakee turvaa Neitsyt Marialta ja muilta pyhiltä. Hyväpää se on, kun ihminen, vallankin heikko nainen, hakee taivaan suojelua. Vaan miehen on myös itse taottava oma tiensä ja onnensa.

Katariina on nyt minun lasteni äiti. Ensimmäinen rakas poikamme kuoli. Tyttöjä syntyi, rakkaita hekin, mutta lopulta saimme Hemminki-pojan. Hän oppi jo lapsena kaiken vähällä vaivalla, aivan kuin isänsä. Toivoin pojasta työni ja sukuni jatkajaa. Mutta ei, Turun kouluun piti päästä ja papiksi lukea. Osaan minäkin vähän lukea ja puumerkkinä piirtää, mutta totta maar poika tarvitsi enemmän oppia, jos tahtoi pyhistä asioista saarnata. Nyt Hemminki on korkeassa virassa, piispa Mikael Agricolan kirjuriina.

Maisteri Mikael oli ensin pojan koulumestari. Hän se antoi pojalle sukunimeksi Ferrarius, Hemminki Olavinpoika Ferrarius. ’Nimi tarkoittaa seppää’, maisteri selitti. Sepän pojasta tuli seppä. Toinen takoo rautaa, toinen sanaa.

Minä pelkäsin, ettei suku jatku, kun papit eivät menneet naimisiin. Mutta kirkon tavat muuttuivat, ja nyt minulla on miniä ja pojanpoikia, joista tulee pappeja niistäkin. Onneksi pajakin sai jatkajan, kun meille syntyi vielä poika.”

LÄHTEET

Kallioinen, Mika: Kauppias, kaupunki, kruunu. Turun porvariyhteisö ja talouden organisaatio varhaiskeskiajalta 1570-luvulle. SKS, Helsinki 2000. Sivu 220.

Hemminki Olavinpoika Ferrarius (s. 1527 Turussa)

Hemminki (s. 1527) on seppä Olavin ja Katariinan poika. Hän opiskelee Turun koulussa papiksi ja saa sukunimekseen Ferrarius, 'seppä'. Hemminki kokee uskonpuhdistuksen murrosajan ja toimii Mikael Agricolan apulaisena.

”Minä olen Hemminki Olavinpoika. Sukuni ensimmäisenä kannan nimeä Ferrarius. Se merkitsee seppää. Olen ylpeä siitä, että vaatimattomaan sukuun syntynyt isäni, Olavi Mikonpoika, nousi omat taitonsa näyttämällä Turun seppämestareiden rinnalle. Sellaista tapahtuu harvoin.

Usein ei tapahdu sitäkään, että käsityöläisen pojasta tulee pappi. Minusta tuli. Suuri ruotsalainen Uuden testamentin kääntäjä Olavus Petri on sanonut: 'Jumalan sanan julistaminen on papin virka, niin kuin takominen on sepän virka.' Isäni takoo rautaa, minä sanaa.

Olen kiitollinen viisaalle äidilleni, Katariina Heikintyttäreille, että erityisesti hän tahoi minut opintielle. Se oli vanhemmilleni kallis uhraus. Pääsin koulumestari Mikael Agricolan oppiin Turun kouluun. Kesken opintojen kuningas Kustaa Vaasa vaati meitä koulupoikia verokamarinsa palvelukseen. Onneksi vältin sen kohtalon, että minut olisi haudattu Tukholmaan tilikirjojen ääreen.

Nyt saan jakaa tietoa ja valoa ja ilosanomaa Herrastamme Kristuksesta. Pääsin myös Mikael Agricolan apulaiseksi, kun hänestä tuli Turun piispa.

Autan piispaa hänen raskaassa työssään. Tätä ei yleisesti sanota ääneen, mutta minä sanon nyt: Kuningas on riistänyt kaikki kirkon varat sotiinsa ja hovilleen. Pappien toimeentulo on niukkaa, siksi porvarit eivät enää lähetä poikiaan skouluun. Kirkon rakennuksia ei korjata, ehtoollisastiat ovat pelkkää savea, kynttilöitten ostoonkaan ei ole aina varaa.

Mutta Pyhän Sanan kuningas antoi meidän pitää. Se on meidän aarteemme. Sitä me puhumme ja kirjoitamme nyt kansankielellä. Kunhan kuningas vielä antaisi varoja ja luvan painattaa pyhät kirjoitukset kirjoiksi. Mestariltani Mikaelilta olen oppinut, että oma kieli on se sydämen kieli, jolla syvimät ajatukset ajatellaan ja jolla puhutaan Jumalan kanssa.

Mestarini kunniaksi annoin yhdelle pojistani nimeksi Mikael. Se on myös isoisäni nimi. Pojastani Mikael Hemminginpoika Ferrariuksesta tulee pappi ja kansan opettaja.”

LÄHTEET

Pirinen, Kauko: Suomen kirkon historia 1. Keskiaika ja uskonpuhdistuksen aika. WSOY, Porvoo 1991. Sivu 275.

Henrik Mikaelinpoika Ferrarius (s. 1587 Turussa)

Henrik Mikaelinpoika Ferrarius (s. 1587) on seppä Olavin pojanpojanpoika. Hän on pappi ja toimii professorina Turun Akatemiassa, joka perustettiin 1640. Henrik on mukana kääntämässä koko Raamattua suomeksi.

”Henrik Mikaelinpoika Ferrarius on nimeni. Olen pappi jo kolmannessa polvessa. Palvelin ensin Turun lukion lehtorina opettaen pojille teologiaa ja latinaa ja valmistaen heitä yliopistoon. Kun Turku sai oman Akatemiansa, siirryin professoriksi teologiseen tiedekuntaan.

Latina on maailmankieli. Menetpä minne tahansa Euroopassa, kaikki oppineet ymmärtävät sinua yhteisen kielen ansiosta. – Niin, kunpa tulisi pian rauhan aika, kunpa voisimme taas päästä Saksan ja Ranskan yliopistoihin. Eurooppa on ollut taistelutanner kolmekymmentä vuotta, mutta kerrotaan, että viisas kuningattaremme Kristiina tahtoo rauhaa...

Jalon kuningas Kustaa II Aadolfin ansiosta kouluolot ovat kohentuneet, ja kuningatar Kristiina jatkaa varmasti isänsä työtä. Valtakunta tarvitsee sivistyneitä virkamiehiä – myös tämä itäinen puolisko. Ensin Turku sai lukion, ja siellä oli jopa kuusisataa koulupoikaa. Lukio jatkoi sen katedraalikoulun työtä, jossa isoisäni Hemminki Olavinpoika Ferrarius sai oppinsa. Lopulta lukion tilalle saimme Turun Akatemian ja nousimme Euroopan yliopistokaupunkien rinnalle.

Kielitaitoni on ollut tarpeen, kun olemme suomentaneet Pyhää Kirjaa piispa Isaac Rothoviuksen käskystä. Piispa on pitänyt meitä pappeja ankarassa kurissa eikä hänellä ole kovin korkea käsitys meistä suomalaisista. Onneksi hän on ymmärtänyt, että Pyhä Kirja on saatava kansankielelle ja että kansalle on järjestettävä opetusta.

Nyt meillä on koko Biblia ensilehdeltä viimeiselle sivulle suomen kielellä. Se työ, jonka isoisäni opettaja Mikael Agricola aloitti sata vuotta sitten, on nyt vihdoinkin päätöksessä, ja minäkin olen siihen saanut antaa omat tietoni ja taitoni. Biblian valmistumisen kunniaksi Suomenmaan kaikkien kirkkojen kellot pauhasivat, kun vietimme juhlahumalanpalveluksen eilen, heinäkuun viimeisenä päivänä armon vuonna 1642.

Poikani Hemminki sai nimensä isoisäni mukaan. Hän opiskelee Turun Akatemiassa tullakseen papiksi. Toivon, että poikani saa elää rauhan aikaa ja jatkaa isänsä työtä opettajana. Olkoon hänen rakkautensa kansaa kohtaan kuten isälleen, niin että hän kiertää kansamme parissa, kerää sananlaskuja ja tarinoita ja osoittaa, että meillä suomalaisilla on ollut rikas ja urhea menneisyys.”

LÄHTEET

Hanska, Jussi ja Lahtinen, Anu: Keskiajalta 1500-luvun lopulle. Teoksessa Huoneen-
taulun maailma. Kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle. Toim. Jussi
Hanska ja Kirsi Vainio-Korhonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2010.
Sivut 46–50, 53–55, 59.

Heininen, Simo: Rothovius, Isaacus (1572–1652). Kansallisbiografia-verkkójulkaisu. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2000 (päivitetty 2012). <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/451/>

Heininen, Simo: Isaacus Rothovius (1572–1652). Teoksessa Kirkollisia vaikuttajia Pyhästä Henrikistä nykyaikaan. Toim. Hannu Mustakallio. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2012.

Joutsivuo, Timo: Papeiksi ja virkamiehiksi. Teoksessa Huoneentaulun maailma. Kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle. Toim. Jussi Hanska ja Kirsi Vainio-Korhonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2010. Sivut 119–122, 130–136.

Hemminki Henrikinpoika Ferrarius (s. 1625 Turussa)

Hemminki Henrikinpoika Ferrarius (s. 1625) on seppä Olavin pojanpojan pojanpoika. Hän opiskelee papiksi Turun Akatemiassa. Hemmingin aikana vahvistuu kansanopetus Suomessa.

”Minä olen Hemminki Henrikinpoika Ferrarius, raudanlujaa pappissukua, joka polveutuu maineikkaista seppämestareista.

Minä kumarran isieni työlle. He ovat laskeneet perustan, jolle minä rakennan. Isät ovat kamppailleet puhtaan uskon puolesta. He ovat kantaneet sotien ja katovuosien taa-kan ja uskoneet, että Jumalan armosta parempi päivä koittaa tälle kansalle.

Nyt on rakentamisen ja toivon aika. Näen jo, miten aamu sarastaa ja aurinko nousee maamme ylle. Me emme ole enää pieni valtakunta Pohjan perillä. Rajamme ulottuvat kauas Itämeren tuolle puolen, ja pian armollinen kuningattaremme Kristiina nostaa Ruotsin sivistyneitten maitten joukkoon. Käskynhaltijamme, kreivi Pietari Brahe on perustanut uusia, elinvoimaisia kaupunkeja ja antanut tukensa uusille kouluille.

Akatemiassa teemme tiedettä latinan kielellä, mutta kirjoitamme myös runsaasti kirjoja kansan kummallakin kielellä. Näitä kieliä me nyt Pyhien kielten rinnalla tutkimme sekä kertomuksia, joita kansamme kunniakkaasta muinaisuudestaan laulaa.

Meillä on kansankielellä koko Biblia, katekismus ja virret. Lukkarit kiertävät kylillä opettamassa ja papit opittua kuulustelemassa. Minä näen jo päivän, jolloin jokaisella on kirja kädessään. Jokainen osaa käskyt ja Isämeidän ja uskontunnustuksen, ei ulkolokuna, vaan sana sanalta itse lukien ja sydämessään ymmärtäen.

Suokoon Jumala maallemme rauhan, jotta vielä köyhä kansamme saa kylvää ja kyn-
tää peltonsa toivossa ja iloiten. Suokoon hän, että me kouluja käyneet torjumme itsek-
kään sydämemme kiusaukset ja annamme tietomme ja taitomme kaikkien hyväksi, ei
herroina halliten vaan kansan palvelijoina, kuten oppi-isämme Martti Luther opetti.”

LÄHTEET

Hanska, Jussi ja Lahtinen, Anu: Keskiajalta 1500-luvun lopulle. Teoksessa Huoneentaulun maailma. Kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle. Toim. Jussi

Hanska ja Kirsi Vainio-Korhonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2010. Sivut 46–50, 53–55, 59.

Heininen, Simo: Rothovius, Isaacus (1572–1652). Kansallisbiografia-verkkójulkaisu. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2000 (päivitetty 2012). <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/451/>

Heininen, Simo: Isaacus Rothovius (1572–1652). Teoksessa Kirkollisia vaikuttajia Pyhästä Henrikistä nykyaikaan. Toim. Hannu Mustakallio. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2012.

Joutsivuo, Timo: Papeiksi ja virkamiehiksi. Teoksessa Huoneentaulun maailma. Kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle. Toim. Jussi Hanska ja Kirsi Vainio-Korhonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2010. Sivut 119–122, 130–136.

Historialliset henkilöt

Piispa Hemming

Turun piispa Hemming (n. 1290–1366) oli huomattava kirkonjohtaja keskiajan Suomessa. Hän korjautti rauhattomina aikoina vaurioitunutta Tuomiokirkkoa ja teki suuria lahjoituksia kirkolle. Hemming vei myös rauhanvetoomuksen Keski-Eurooppaan sotiville maille. Lisäksi hän vahvisti kirkon asemaa ja selkiytti sen toimintaa. Vuonna 1514 Hemming julistettiin autuaaksi, ja tarkoituksena oli korottaa hänet pyhimykseksi, mutta reformaatio esti tämän hankkeen toteutumisen.

Hemming syntyi Ruotsinmaalla Uppsalan lähellä. Hän opiskeli Uppsalan katedraalikoulussa ja sitten Pariisin yliopistossa. Hän toimi tarmokkaasti Turun piispana 1338–1366. Hänen aikanaan tulipalon ja venäläisten tuhoamaa Tuomiokirkkoa korjattiin ja laajennettiin. Hän lahjoitti Tuomiokirkolle huomattavan kirjastonsa, noin 40 teosta. Toimiaikanaan hän vakiinnutti kirkon lainsäädäntöä ja verotusta.

Hemming oli Pyhän Birgitan läheinen ystävä. Hän vei ystävänsä viestin valtataisteluiden repimään Keski-Eurooppaan ja kehotti paavia tekemään parannuksen. Ruotsin valtiopoliitikassa hän puolusti kirkon etua.

Hemmingin kuoltua alettiin puhua hänen ihmeteoistaan. Hänet tahdottiin julistaa pyhimykseksi. Autuuttamisjuhlaa vietettiin loisteliain juhllallisuksin Tuomiokirkossa 17.–18.6.1514. Hemmingin luut siirrettiin pääkuorissa olleesta haudasta pyhimysarkkuun. Yksi käsivarren luu lahjoitettiin Tukholman Suurkirkkoon. Hemming jäi pyhäksi julistamista vaille, sillä uskonpuhdistus muutti kirkon tilanteen.

LÄHTEET

Palola, Ari-Pekka: Hemmingus (noin 1290–1366). Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997 (päivitetty 2012). <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/217/>

Pirinen, Kauko: Suomen kirkon historia 1. Keskiaika ja uskonpuhdistuksen aika. WSOY, Porvoo 1991. Sivut 87–99.

Mikael Agricola

Mikael Agricola (n. 1510–1557) oli Suomen reformaation eli uskonpuhdistuksen merkittävimpiä hahmoja. Hän myös loi perustan suomen kirjakielelle. Agricola opiskeli Saksassa Martti Lutherin johdolla. Hän toimi Turun koulun rehtorina ja Turun piispana. Agricola käänsi mm. Uuden testamentin. Hän kuoli palatessaan rauhanneuvottelusta Moskovasta.

Mikael Olavinpoika syntyi Pernajassa, Torsbyn kylässä itäisellä Uudellamaalla. Lähin kaupunki oli Porvoo. Hänen täsmällistä syntymävuottaan ei tiedetä. Mikaelin isä oli varakas maanviljelijä. Perheeseen kuului myös kolme tytärtä. Äidistä ei tiedetä edes nimeä.

Mikael lienee saanut alkuopetuksen seurakuntansa papilta. Lahjakkaana poikana hänet lähetettiin noin kymmenvuotiaana Viipurin latinakouluun. Siellä hän sai sukunimekseen Agricola, maanviljelijä.

Vuonna 1528 Viipurin koulun opettaja Johannes Erasmuksenpoika kutsuttiin Turkuun piispan kansleriksi. Hän otti mukaansa Agricolan, josta tuli piispan kirjuri ja pian myös kansleri Johanneksen kuoltua kulkutautiin.

Uskonpuhdistus eli reformaatio oli jo käynnistynyt Ruotsin valtakunnassa. Uudistuksen tueksi tarvittiin kansankielistä kirjallisuutta. Sitä ei suomeksi ollut. Mikael Agricola lähetettiin vuonna 1536 Saksaan Wittenbergin yliopistoon hakemaan lisäoppia reformaatiosta ja pyhien kirjojen kääntämisestä. Hän valmistui maisteriksi 1539 ja palasi Turkuun. Ajan tavan mukaan ulkomailla opiskelleen maisterin tehtäväksi annettiin Turun katedraalikoulun johtaminen.

Koulu- ja muiden töiden ohella Mikael Agricola teki kymmenen vuoden aikana suururakan: hän kokosi, suomensi ja kirjoitti yhdeksän kirjaa. Ensimmäisenä ilmestyi aapiskatekismus Abckiria vuonna 1543, sitten Suomen ensimmäiseksi tietosanakirjaksi kutsuttu Rukouskirja. Pääteos oli Uuden testamentin käännös, jonka jälkeen ilmestyivät kirjat messukäyttöön sekä Psalmien kirjan suomennos ja osia Vanhasta testamentista. Ensimmäisenä suomenkielisenä kirjailijana Agricola loi kirjakielen perustan.

Kuningas Kustaa Vaasa jakoi vanhan Suomen hiippakunnan Turun ja Viipurin hiippakunniksi. Hän nimitti Mikael Agricolan Turun ordinariukseksi, joka toimi piispan tehtävissä. Ordinarius-nimityksellä kuningas korosti sitä, että piispa oli kruunun alainen eikä paavin vihkimä.

Vuonna 1557 Agricola määrättiin jäseneksi valtuuskuntaan, jonka Kustaa Vaasa lähetti neuvottelemaan rauhasta tsaari Iivana IV:n, paremmin Iivana Julmana tunnetun,

luokse Moskovaan. Sopimus syntyi, mutta paluumatkalla Mikael Agricola kuoli huhtikuun 9. päivänä. Hänet haudattiin Viipuriin, hautapaikkaa ei kuitenkaan tunneta.

LÄHTEET

Heininen, Simo: Mikael Agricola. Elämä ja teokset. Edita, Helsinki 2007.

Heininen, Simo: Agricola, Mikael (noin 1510–1557). Kansallisbiografia-verkkójulkaisu. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997 (päivitetty 2012). <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/14/>

Häkkinen, Kaisa: Mikael Agricolan elämä ja elämäntyö. Teoksessa Agricolan aika. Toim. Kaisa Häkkinen ja Tanja Vaittinen. BTJ, Helsinki 2007.

Tarkiainen, Viljo & Tarkiainen, Kari: Mikael Agricola, Suomen uskonpuhdistaja. Otava, Helsinki 1985.

Kustaa Vaasa

Kustaa Vaasa oli Ruotsin kuninkaana 1523–1560. Hänen johdollaan Ruotsi itsenäistyi Tanskan hallitsemasta Kalmarin Unionista. Hänen käynnistämänsä uskonpuhdistus eli reformaatio muutti lopulta Ruotsin kirkon katolisesta luterilaiseksi. Kuningas sai ylimmän vallan kirkossa ja takavarikoi sen omaisuuden valtiolle.

Kustaa Eerikinpoika Vaasa (1496–1560) oli uplantilaisen rälssimiehen eli verovapautta nauttivan maanomistajan poika. Vuonna 1520 Tanskan kuningas, joka hallitsi Kalmarin unioniin kuuluvaa Ruotsiakin, mestautti muun muassa Kustaan Eerik-isän Tukholman verilöylyssä. Jo seuraavana vuonna Kustaa Vaasa johti armeijansa tanskalaisia vastaan ja irrotti Ruotsin Tanskan herruudesta.

Ruotsalaiset valitsivat Kustaa Vaasan ensin valtionhoitajaksi ja vuonna 1523 kuninkaaksi.

Kustaa Vaasa itsenäisti valtakuntansa myös taloudellisesti. Hän oli pahasti velkaantunut Itämeren kauppaoikeuksia hallinneille Hansakaupungeille. Tilanne johti sotaan, jonka tuloksena Ruotsin ulkopolitiittinen asema vahvistui ja maa saattoi vapaammin järjestää kaupankäyntinsä.

Saksassa alkanut uskonnollinen reformaatio antoi Kustaa Vaasalle mahdollisuuden irtautua paavin alaisuudesta ja saattaa Ruotsin kirkko kruunun alamaisuuteen. Näin kirkosta tuli vähitellen luterilainen, ja suuri osa sen omaisuudesta siirrettiin valtiolle. Kirkon taloudellinen ja poliittinen valta murrettiin.

Kuningas kehitti valtakunnan hallintoa ja oikeudenhoitoa, kaupankäyntiä ja erämaiden asutusta. Samalla kuitenkin kansalaisten verotaakka kasvoi. Valtion taloutta painoivat sotavelat, jotka lisääntyivät, kun Suomen itärajalla puhkesi sota Venäjän kanssa. Rauha saatiin solmituksi 1557.

Pian Kustaa Vaasan kuoleman jälkeen hänen kolme poikaansa aloittivat kamppailun vallasta.

LÄHTEET

Heinonen, Meri, Lahtinen, Anu ja Räsänen, Marika: Reformeista reformaatioon. Teoksessa Pohjoinen reformaatio. Toim. Meri Heinonen & Marika Räsänen. Turun Historiallinen Yhdistys, Turku 2016. Sivut 17–19.

Virrankoski, Pentti: Suomen historia 1. SKS, Helsinki 2001. Sivut 133–146.

Ylikangas, Heikki ja Tarkiainen, Kari: Kustaa Vaasa (1496–1560). Kansallisbiografia-verkkójulkaisu. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2000. <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/315/>

Martti Luther

Martti Luther (1483–1546) oli saksalainen pappi. Hänen julkaisemansa teesit, jotka hän tarinan mukaan naulasi Wittenbergin kirkon oveen, käynnistivät uskonpuhdistuksen eli reformaation katolisessa kirkossa. Uudistuksesta syntyivät protestanttiset kirkkokunnat, joihin Suomen evankelis-luterilainen kirkko kuuluu.

Martti Luther oli kaivosmiehen poika, joka valmistui juristiksi. Voimakkaan uskonnollisen kokemuksen jälkeen hän meni luostariin ja hänet vihittiin munkiksi.

Henkilökohtaiset hengelliset kamppailut saivat Lutherin tutkimaan uskon perusteita. Hän päätyi siihen, että ihminen ei voi elää niin täydellisen hyvää elämää, että selviäisi Jumalan tuomiolta. Ihminen voi pelastua vain armosta sen tähden, mitä Kristus on hänen puolestaan tehnyt, ottaen sen uskon kautta vastaan.

Lutherin johtopäätökset saivat hänet vastustamaan aneita, joiden luvattiin tasoittavan tietä taivaaseen. Tarinan mukaan hän naulasi aneita kritisoineet teesinsä Wittenbergin linnankirkon oveen vuonna 1517. Tästä katsotaan alkaneen uskonpuhdistuksen eli reformaation. Uudistusliike levisi nopeasti eri puolille Eurooppaa.

Lutherin tarkoitus ei ollut perustaa uutta kirkkokuntaa, vaan palata juurille ja kirkkosta uskon ydinsanoma. Paavi julisti hänet kuitenkin pannaan, ja kehitys vei Lutherin kannattajineen eroon paavin alaisuudesta. Niin alettiin perustaa protestanttisia kirkkoja.

Kansankieli ja lukutaito nousivat uudistuksessa tärkeään asemaan. Luther piti keskeisenä sitä, että jokainen voi lukea tai kuulla Jumalan Sanaa omalla äidinkielellään. Hän käänsi saksaksi Uuden testamentin ja sitten työryhmän kanssa Vanhan testamentin. Myös hänen muu kirjallinen tuotantonsa oli mittava.

Martti Luther toimi pitkään Wittenbergin yliopiston opettajana ja reformaatiosukupolven kasvattajana. Hän joutui mukaan myös politiikkaan ja kuoli eräällä matkalla sovitellessaan saksalaisruhtinaiden välejä.

LÄHTEET

Bainton, Roland: Tässä seison. Martti Lutherin elämä. Suom. Helinä Kuusiola. SLEY-Kirjat, Helsinki 1982.

Heinonen, Meri, Lahtinen, Anu ja Räsänen, Marika: Reformeista reformaatioon. Teoksessa Pohjoinen reformaatio. Toim. Meri Heinonen & Marika Räsänen. Turun Historiallinen Yhdistys, Turku 2016. Sivut 9–17.

Tanskalaiset ryöstöretkeilijät

1500-luvun alussa ruotsalaiset ja tanskalaiset taistelivat vallasta Kalmarin unionissa. He tekivät hyökkäys- ja kostoretkiä toistensa kaupunkeihin. Vuonna 1522 tanskalaiset eli juutit tekivät ryöstöretken Turkuun ja veivät mm. Tuomiokirkon kalleuksia. Lisäksi Suomenlahden rannikolla liikkui tanskalaisia merirosvoja.

Ruotsin irtautuminen Kalmarin unionista Kustaa Vaasan johdolla ei käynyt kivuttomasti, vaan vaati pitkäjänteisiä taisteluja. Myös Turku joutui taisteluiden näyttämöksi useaan otteeseen. Vielä keväällä 1522 Turun linna oli tanskalaisjoukkojen hallussa ja monet pitivät Tanskan kuningasta, Kristian II:ta valtakunnan laillisena hallitsijana. Edeltävänä talvena Kustaa Vaasan joukot olivat kuitenkin aloittaneet linnan piirityksen, jota monet kaupunkilaiset olivat asettuneet tukemaan.

Tanskan laivastoa johtanut amiraali Sören Norby päätti johtaa joukkonsa linnan avuksi. Uutinen lähestyvistä tanskalaislaivastosta sai piirittäjät luopumaan yrityksestään ja pakenemaan Pohjanlahden toiselle puolelle. Pakoon lähteneiden joukossa oli myös ruotsalaismielisiin lukeutunut Turun viimeinen katolinen piispa Arvid Kurki, joka kuitenkin hukkui matkalla aluksensa haaksirikkouduttua.

Tulipalo, jonka Kustaa Vaasan joukot lähtiessään olivat sytyttäneet, oli runnellut kaupunkia pahoin. Lisäksi Sören Norby antoi Turkuun saavuttuaan joukkojensa ryöstää kaupungin rangaistukseksi siitä, että osa kaupunkilaisista oli asettunut tukemaan piirittäjiä.

Kuitenkin jo seuraavana vuonna Kustaa Vaasan asema oli vahvistunut niin voimakkaaksi, että hän saattoi suhteellisen helposti valloittaa Turun linnan ja kaupungin. Kun Viipurikin lokakuussa 1523 antautui Kustaa-kuninkaan joukoille, oli hän saanut käytännössä koko valtakunnan hallintaansa.

LÄHTEET

Heinonen, Meri, Lahtinen, Anu ja Räsänen, Marika: Reformeista reformaatioon. Teoksessa Pohjoinen reformaatio. Toim. Meri Heinonen & Marika Räsänen. Turun Historiallinen Yhdistys, Turku 2016. Sivut 17–19.

Nikula, Oscar ja Nikula, Sigrid: Turun kaupungin historia 1521–1600. Ensimmäinen nide. Turun kaupunki, Turku 1987. Sivut 33–34.

Seppänen, Liisa: Turun kaupunkikuva ja reformaation jäljet. Teoksessa Pohjoinen reformaatio. Toim. Meri Heinonen & Marika Räsänen. Turun Historiallinen Yhdistys, Turku 2016. Sivut 182–190.

II Kohtausten historiaa

Sanan sepän tarina noudattelee historian kulkua. Juoni ja yksityiskohdat ovat syntyneet käsikirjoittajan, visuaalisten toteuttajien sekä historiantutkijoiden ja -tuntijoiden yhteistyönä.

Sanan sepän kahdeksan kohtausta

Turun tuomiokirkossa vietetään piispa Hemmingin autuuttamisjuhlaa

Tapahtuu 18.6.1514:

On kesäkuun 18. päivä 1514. 14-vuotias Katariina Heikintytär ja 19-vuotias Olavi Mikonpoika ovat tulleet Turun tuomiokirkkoon seuraamaan piispa Hemmingin autuuttamisjuhlaa, jossa piispan luut siirretään haudastaan pyhäinjäännöslippaaseen.

Hemmingin kuolemasta on kulunut lähes 150 vuotta. Vuosikymmenien ajan hänen nimiinsä on kirjattu monia ihmeitä. Katariinakin uskoo äitinsä saaneen apua Hemmingiltä ja rukoilee häntä itsekin avukseen.

Samaan aikaan on kirkon merkittävä vuosipäivä: tuomiokirkko vihittiin ja Pyhän Henrikin luut siirrettiin Nousiaisista Turkuun 17.–18. kesäkuuta 1300.

Yhtä mahtavaa juhlaa ei Turussa ole nähty. Keskelle kirkkoa on rakennettu suuri lava alttaria ja ylhäisiä vieraita varten. Sadat palavat lamput valaisevat lavaa. Kirkko on koristettu kukkaseppelein ja vaakunoin, joista suurimpina näkyvät piispa Hemmingin vaakunat. Suitsukkeiden ja mirhan tuoksu täyttää koko kirkon.

Juhlallisessa arkkipiispa Jakobin ja kolmen piispan johtamassa kulkueessa vaeltavat aatelisten, valtaneuvosten, pappien, porvareiden ja dominikaaniveljien edustajat sekä nunnaluostarin abbedissa. Kulkueessa kannetaan pientä, Hemmingin luut sisältävää lipasta ympäri kirkkosalia ja kirkkomaata. Kirkon ulkopuolella tungeksii kansaa. Osa väestä on päässyt sisälle kirkkoon.

Kulkueen aikana papit ja kuoripojat laulavat hymniä Veni Creator Spiritus, Tule Luoja Henki. Lipas kannetaan juhlakorokkeelle. Seuraa messu, jonka jälkeen arkkipiispa suorittaa Hemmingin reliikkien pyhittämisen. Lopuksi kirkossa lehahtavat lentoon kyyhkysket...

LÄHTEET

Gardberg, C.J.: Keskiajan rauhaton loppuvaihe. Teoksessa Kansallispyhäkkö. Toim. C.J. Gardberg, Simo Heininen ja P.O. Welin. Tammi, Helsinki 2000. Sivut 106–109

Finnberg, Julius: Turun tuomiokirkon vuosisataiset vaiheet. Otava, Helsinki 1929. Sivut 84–89

Larsson, Gösta: Hemming från Bälinge. Biskop och hyllad som helgon. Gösta Larsson, Danderyd 2008. Sivut 38–45

Förslag till ceremoniel vid biskop Hemmings skrinläggning, tillsänt domkapitlet i Åbo (av electus Hemming Gadh). 1514. Kansallisarkisto, Diplomatarium Fennicum <http://extranet.narc.fi/DF/detail.php?id=5715>

Tanskalaiset tuhoavat Turkua ja Tuomiokirkkoa

Tapahtuu 23.5.1522:

Kahdeksan vuotta myöhemmin, toukokuun 23. päivänä 1522, Katariina ja Olavi ovat Pyhän Ristin kappelissa. He ovat menneet naimisiin ja saaneet pojan. Lapsi on kuitenkin kuollut, ja Katariina kumartuu Pyhä Anna kolmantena -veistoksen eteen ja rukoilee Neitsyt Marialta toista lasta ja lupaa hänet kirkolle.

Katariina on hakeutunut Pyhän Ristin kappeliin erityisesti sen vuoksi, että siellä on monien naispyhimysten alttareita: Pyhän Katariinan, Sigfridin ja Barbaran alttarit. Katoholviin on kuvattu Pyhä Anna, Barbara, Katariina ja Ursula. Pyhä Anna kolmantena -veistokseen on kuvattu Neitsyt Maria, Jeesus-lapsi ja Marian äiti Anna.

Yllättäen juutit eli tanskalaiset hyökkäävät kirkkoon ja alkavat ryöstää kultaisia kynttilänjalkoja, ehtoollisastioita, krusifikseja ja muita arvokkaita esineitä. Olavi vie Katariinan turvaan hyökkääjiltä.

Juutit tekevät usein tuhoisia retkiä pitkin Suomenlahden rannikkoja. Joskus asialla ovat merirosvot. Joskus kyse on valtiollisesta kostoretkestä kuninkaan käskystä, sillä Tanska ja Ruotsi sotivat keskenään. Tanskan hallitsijat ovat yli sata vuotta johtaneet Pohjolan suurta liittoa, Kalmarin unionia, johon Ruotsikin on kuulunut ja joka nyt on murtumassa. Tanskan kuningas Kristian II on teloituttanut suuren joukon ruotsalaisia johtohenkilöitä. Ruotsalainen Kustaa Eerikinpoika Vaasa johtaa nyt ruotsalaisten kapinaa irrottaakseen Ruotsin tanskalaisten herruudesta.

Tällä kertaa juuttien hyökkäystä komentaa amiraali Sören Norby ja heidän ryöstökohteenaan on koko Turku. Näiden taistelujen seurauksena menehtyy myös Turun piispa Arvid Kurki, joka on osallistunut aktiivisesti Kustaa Vaasan johtamaan vapauttaisteluun. Hän joutuu pakenemaan tanskalaisia Pohjanmaalle, josta hän pyrkii laivalla Ruotsiin, mutta hukkuu merellä puhjenneessa ankarassa myrskyssä.

LÄHTEET

Seppänen, Liisa: Turun kaupunkikuva ja reformaation jäljet. Teoksessa Pohjoinen reformaatio. Toim. Meri Heinonen & Marika Räsänen. Turun Historiallinen Yhdistys, Turku 2016. Sivut 182–190.

Kaisti, Riikka: Turun tuomiokirkko. Rakkaudella rakennettu. Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymä, Turku 2013. Sivut 97–102.

Gardberg, C.J.: Keskiajan rauhaton loppuvaihe. Teoksessa Kansallispyhäkkö. Toim. C.J. Gardberg, Simo Heininen ja P.O. Welin. Tammi, Helsinki 2000. Sivu 130.

Pirinen, Kauko: Suomen kirkon historia 1. Keskiaika ja uskonpuhdistuksen aika. s. . Werner Söderström Osakeyhtiö. Porvoo 1991. Sivut 137–140.

Nikula, Oscar ja Nikula, Sigrid: Turun kaupungin historia 1521–1600. Ensimmäinen nide. Turun kaupunki, Turku 1987. Sivut 33–34.

Hemminki Olavinpoika kastetaan

Tapahtuu 28.5.1527:

Katariina on 27-vuotias ja Olavi 32-vuotias. He ovat vihdoinkin saaneet pojan. He ovat tuoneet lapsen kristillistä kastetta varten tuomiokirkkoon. Yleensä äiti saa lainkaan osallistua kastetilaisuuteen, sillä synnyttäneen naisen ajatellaan olevan epäpuhdas neljänkymmenen päivän ajan synnytyksen jälkeen, jonka jälkeen hänet kirkotetaan eli puhdistustoimituksella otetaan kirkkoon. Vaikka Katariina onkin voipunut synnytyksen jälkeen, hän on herkeämättä anonut päästä mukaan seuraamaan kastetta. Lopulta Katariinan epätavalliseen pyyntöön on suostuttu, mutta hän joutuu kuitenkin seuraamaan toimitusta kirkkosalin ulkopuolella.

Lapsi on vasta parin päivän ikäinen. Yleisen tavan mukaan hänet on tuotu kasteelle mahdollisimman pian, sillä kaste on portti niin kirkkoon kuin maalliseen yhteisöönkin. Kuoleman uhka on alati läsnä, eikä yhdenkään vastasyntyneen haluta joutuvan ikuiseen kadotukseen, mikä kastamattomana kuolemista olisi vääjäämättömänä seurauksena. Kastamaton lapsi ei myöskään voisi periä vanhempiaan.

Pitkä kastetoimitus on kaksiosainen. Ensin pappi toimittaa asehuoneessa ristillä siunaamisen, johon liittyy pahalaisen manaaminen. Sen jälkeen siirrytään kirkon ovensuussa olevan suuren kastealtaan äärelle. Olavin ja Katariinan lapsi kastetaan valelemalla. Aiemmin lapset on kastettu upottamalla.

Kastetoimitus tapahtuu pääosin latinaksi. Kummeille osoitetut kysymykset pappi kuitenkin sanoo suomeksi. Lapsi saa nimekseen Hemminki, nimetäänhän lapset usein jonkun perheelle tärkeän pyhimyksen mukaan. Lopuksi pappi lausuu siunauksen sanat Hemmingille.

LÄHTEET

Häkkinen, Kaisa: Kasteen kaava vanhimmissa suomenkielisissä kirkkokäsikirjoissa. Teoksessa Pohjoinen reformaatio. Toim. Meri Heinonen & Marika Räsänen. Turun Historiallinen Yhdistys, Turku 2016. Sivut 243–246.

Hiekkänen, Markus: Suomen kivikirkot keskiajalla Otava, Helsinki 2003. Sivut 119–120

Pirinen, Kauko: Suomen kirkon historia 1. Keskiäika ja uskonpuhdistuksen aika. Werner Söderström Osakeyhtiö. Porvoo 1991. Sivut 171–172.

Lempiäinen, Pentti: Pyhät toimitukset. Kirjapaja 1985.

Reformaatio muuttaa kirkkoa

Tapahtuu 28.5.1532:

On kulunut 5 vuotta Hemmingin kasteesta. Katariina ja Hemminki ovat tulleet kastepäivän muistoksi tuomiokirkkoon. Pyhän Ruumiin kappelin rauta-aidan luona Katariina kertoo pojalleen aidan taoksien merkityksestä: liljat ovat Neitsyt Marian tunnusmerkki, haarniskoitu käsivarsi on piispa Maunu II Tavastin vaakunatunnus, leijonan kuva viittaa Kristukseen. Rauta-aita on Katariinan isoisän takoma.

Kaksi pappia kulkee ohi ja väittelee uskonpuhdistuksesta eli reformaatiosta ja sen seurauksista. Katariina ja Hemminki kuuntelevat hämmentyneinä. Katariina miettii huolissaan, millaiseen kirkkoon hänen poikansa valmistuu papiksi – hän on luvannut Hemmingin kirkolle ja Jumalalle.

Katariina on harras uskovainen. Hänelle tutut katolisen kirkon muodot ovat olleet tärkeitä. Nyt hän pelkää, miten kirkonmenot tulevat muuttumaan. Katoaako pyhä kieli käytöstä? Aletaanko pyhäinkuvia laiminlyödä? Eikö sormia enää saa kastaa vihkiveteen? Luovutaanko suitsutuksistakin? Tuntuu turvattomalta lähestyä heikkona ihmisenä suoraan Kaikkivaltiaista – kuten uusi uskonoppi kehottaa – ilman Neitsyt Marian tai autuaan Hemmingin kaltaisia välittäjiä.

Kun saksalainen Martti Luther oli julkaissut aneiden vastaiset teesinsä 1517, käynnistyi siitä julkinen kirkon uudistusliike, jota on alettu kutsua reformaatioksi. Saksalaiset ruhtinaskunnat ovat käyttäneet uudistusliikettä hyväkseen ja alkaneet irrottautua paavin määräysvallasta. Katolisen kirkon yhtenäisyys on revennyt ja aiheuttanut myös aseellisia yhteenottoja. Liike on levinnyt nopeasti Pohjolaankin. Västeråsın valtiopäivillä 1527 Ruotsin valtakunta on sanoutunut irti Rooman määräysvallasta, kirkko on siirretty kruunun alaisuuteen ja sen omaisuutta on alettu peruuttaa kruunulle. Samalla on määrätty, että Jumalan sanaa pitää ”puhtaana saarnattaman”. Kirkolliset toimintatavat ovat alkaneet myös vähitellen muuttua. Huhuja näistä tapahtumista Katariina on kuullut sieltä täältä, aina vähän kerrallaan. Välillä eri suunnista tulevat uutiset ovat keskenään aivan

ristiriitaisia. Pelottavinta on, ettei kukaan oikein tunnu tietävän, mitä todella on tapahtumassa.

LÄHTEET

Heinonen, Meri, Lahtinen, Anu ja Räsänen, Marika: Reformeista reformaatioon. Teoksessa Pohjoinen reformaatio. Toim. Meri Heinonen & Marika Räsänen. Turun Historiallinen Yhdistys, Turku 2016. Sivut 9–19.

Häkkinen, Kaisa: Liturgiset muutokset reformaation alkuvaiheessa. Teoksessa Pohjoinen reformaatio. Toim. Meri Heinonen & Marika Räsänen. Turun Historiallinen Yhdistys, Turku 2016. Sivut 238–242.

Kaisti, Riikka: Turun tuomiokirkko. Rakkaudella rakennettu. Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymä, Turku 2013. Sivut 41–56.

Gardberg, C.J.: Keskiajan rauhaton loppuvaihe. Teoksessa Kansallispyhäkkö. Toim. C.J. Gardberg, Simo Heininen ja P.O. Welin. Tammi, Helsinki 2000. Sivut 134–135.

Pirinen, Kauko: Suomen kirkon historia 1. Keskiaika ja uskonpuhdistuksen aika. Werner Söderström Osakeyhtiö. Porvoo 1991. Sivut 271–277.

Hemminki pääsee Turun kouluun

Tapahtuu 31.8.1540:

On elokuun viimeinen päivä vuonna 1540. Katariina ja Olavi tuovat 13-vuotiaan Hemmingin Turun katedraalikoulun rehtorin, maisteri Mikael Agricolan puheille. He toivovat Hemmingin pääsevän koulun oppilaaksi. Se on suuri uhraus käsityöläisperheeltä, jonka poika yleensä jatkaa isänsä ammatissa. Olavin paja uhkaa jäädä vaille jatkajaa, mutta toisaalta koulun myötä Hemminki voi aikanaan päästä korkeaan yhteiskunnalliseen asemaan.

Agricola haluaa tietää Hemmingin lukutaidon ja ojentaa hänelle luettavaksi Abckiriansa sivun, jossa ovat kasteen asetussanat. Hän hyväksyy Hemmingin kouluun ja antaa hänelle latinankielisen sukunimen: Ferrarius. Nimi merkitsee seppää ja muistuttaa Hemmingin isän ammatista. Myös Agricolan oma sukunimi kertoo hänen isänsä ammatista: nimi merkitsee maanviljelijää.

Turun katedraalikoulu on Suomen harvoista kouluista korkein ja tasokkain oppilaitos, joka on toiminut yli kaksi vuosisataa. Koulun käyneet nuoret miehet sijoittuvat papeiksi, opettajiksi ja virkamiehiksi. Turun koulussa on noin viisikymmentä 10–20-vuotiaasta teiniä eli koulupoikaa. He opiskelevat erityisesti latinaa, joka avaa tien kaikkiin tietolähteisiin Raamatusta ja antiikista alkaen. Uskonoppi on toinen pääaine. Teinejä harjaannutetaan myös puhujiksi ja kirjoittajiksi. Musiikki kuuluu oppiaineisiin, ja joka sunnuntai pojat laulavat messukuorossa. Agricola opettaa heille myös tähtitiedettä,

kalenterin ajanlaskua, Raamatun maantiedettä, historiaa ja luonnontietoa sekä terveydenhoitoa, etiikkaa ja muita sivistäviä aineita.

Mikael Agricola on äskettäin palannut Saksasta Wittenbergin yliopistosta valmistuttuaan maisteriksi ja saanut johtaakseen Turun katedraalikoulun.

Wittenbergin opinnot ovat antaneet Agricolalle eväitä pyhien kirjojen kääntämiseen kansankielelle. Käännöstyö on vaativaa, sillä kirjoitettua suomen kieltä ei ole paljoakaan olemassa, painettua ei lainkaan. Käytännössä hänen on luotava itse kielen kirjoitustapa, monet kieliopilliset muodot ja jopa kehitettävä uusia sanoja. Agricola on aloittanut Uuden testamentin suomentamisen jo ennen Saksan-matkaansa ja sitä työtä hän jatkaa edelleen. Häneltä on valmistunut pienikokoinen perusteos, aapiskatekismus, jota koululaiset opinnoissaan tarvitsevat. Tätä Abckiriaa ei ole vielä painettu. Agricola anoo kuninkaalta lupaa kirjan painattamiseen Tukholmassa, jossa sijaitsee kirjapaino.

LÄHTEET

Hanska, Jussi ja Lahtinen, Anu: Keskiajalta 1500-luvun lopulle. Teoksessa Huoneen-
taulun maailma. Kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle. Toim. Jussi
Hanska ja Kirsi Vainio-Korhonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2010.
Sivut 46–50, 53–55, 59

Heininen, Simo: Mikael Agricola. Elämä ja työt. Edita. Helsinki 2007. Sivut 105–112,
156–188.

Häkkinen, Kaisa: Mikael Agricolan aapiskirja. Kirjapaja. Helsinki, Jyväskylä 2007.

Suomen kulttuurihistoria 1. Toim. Tuomas M. S. Lehtonen – Timo Joutsivuo. Tammi.
Helsinki, Keuruu 2002. Sivut 169 – 170.

Heininen, Simo, Laine, Tuija, Knuutila, Jyrki ja Laine, Esko M.: Teologia. Teoksessa
Vanhimman suomalaisen kirjallisuuden käsikirja. Toim. Tuija Laine. Suomalaisen Kir-
jallisuuden Seura, Helsinki 1997. Sivut 80–81.

Tarkiainen, Viljo – Tarkiainen, Kari: Mikael Agricola. Suomen uskonpuhdistaja. Otava.
Keuruu 1985. Sivut 72–81.

Kuningas vaatii Turun teinejä virkamieheksi Tukholmaan

Tapahtuu 5.4.1544:

Hemminki on opiskellut katedraalikoulussa neljä vuotta. On meneillään hartaushetki koulumestari Agricolan johdolla. Hemminki lukee Agricolan juuri ilmestynyttä Rukouskirjaa.

Paikalle saapuu kuningas Kustaa Vaasan lähettiläs. Hän tuo kuninkaalta viestin, jossa Agricolaa vaaditaan heti lähettämään koulupoikiaan Tukholmaan verokamarin ja

hovin kanslian palvelukseen. Vastaavan kirjeen Agricola on saanut aiemminkin eikä hän ole totellut käskyä. Hänen mielestään koulun tulee kasvattaa poikia papeiksi ja opettajiksi Suomeen, ei kirjureiksi Tukholmaan. Joitakin poikia kiinnostaa Tukholma ja hovi. Hemminki ei halua lähteä mistään hinnasta.

Vuosien aikana koulutyö on ollut Agricolalle raskasta. Kuninkaan toimet ovat köyhdyttäneet kirkon ja koulujen taso on alkanut heiketä. Varat eivät riitä usean opettajan palkkaukseen. Pappien tulot ovat romahtaneet, ja nuoret ovat haluttomia tulemaan kouluun ja valmistumaan uralle, jossa toimeentulo on niukkaa. Teinien taso on sekalainen ja Agricola valittaakin kirjeessä ystävälleen, ”kuinka perin hankala toimi on johtaa poikia, noita kesyttömiä eläimiä, johonkin hyvään ja varmaan opillisen kasvatuksen tulokseen”.

Agricolan paineita ovat lisänneet kuninkaan vaatimukset. Parhaita teinejä pitäisi kesken opintojen lähettää kruunun palvelukseen. Kuningas ei arvosta opillista sivistystä. Hänen mielestään riittää, että koulu opettaa lukemaan, laskemaan ja kirjoittamaan. Kuningas alkaa myös uhkailla Agricolaa ikävillä seurauksilla, jos tämä ei tottele.

Vaativan koulutyön ohella Agricola on koonnut, kääntänyt ja muokannut kymmenistä erikielisistä lähteistä lähes 900-sivuisen tietoteoksen, Rukouskirjan, joka on juuri ilmestynyt painosta. Se sisältää kirkkoisien ja merkittävien teologien rukouksia yli tuhannen vuoden ajalta ja hänen omaa tuotantoaan. Kirjassa on myös tietoja lääketieteestä, lääkekasveista ja terveydenhoidosta, vuoden kiertoa jäsentävä kalenteri, tähti- ja ilmatieteellisiä tietoja, astrologiaa ja yleistä teologiaa.

LÄHTEET

Hanska, Jussi ja Lahtinen, Anu: Keskiajalta 1500-luvun lopulle. Teoksessa Huoneentaulun maailma. Kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle. Toim. Jussi Hanska ja Kirsi Vainio-Korhonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2010. Sivut 46–50, 53–55, 59

Heininen, Simo: Mikael Agricola. Elämä ja työt. Edita. Helsinki 2007. Sivut 105–112, 189–229.

Häkkinen Kaisa ja Lempiäinen, Terttu: Agricolan yrtit. Kirja-Aurora. Keuruu 2007.

Pirinen, Kauko: Suomen kirkon historia 1. Keskiaika ja uskonpuhdistuksen aika. Sivut 171–172. Werner Söderström Osakeyhtiö. Porvoo 1991.

Tarkiainen, Viljo – Tarkiainen, Kari: Mikael Agricola. Suomen uskonpuhdistaja. Otava. Keuruu 1985. Sivut 72–81.

Piispa ja kuningas kohtaavat

Tapahtuu 25.8.1555:

Kuningas Kustaa Vaasa ja piispa Mikael Agricola kohtaavat Turun tuomiokirkossa Kaikkien Pyhien kappelissa. Kuningas on osallistunut suomenkieliseen messuun. Kuningas on vuotta aikaisemmin nimittänyt Agricolan Turun hiippakunnan ordinariukseksi, joka hoitaa piispan tehtäviä.

Agricola antaa kuninkaalle suomeksi kääntämänsä kirkolliset käsikirjat sekä luette-loita seurakuntien omaisuudesta. Agricola sanoo palvelevansa kirkkoa ja kruunua. Kuningas kääntää sananjärjestyksen painottaen kruunua. Hän odottaa Agricolalta kuuliaisuutta ja käskee tätä selvittämään myös pappien palkat ja kirkon verotulot.

Paikalla on Hemminki Olavinpoika Ferrarius, josta on tullut Agricolan apulainen. Agricola on ollut Ferrariuksen kanssa Oulujärvellä ja nähnyt venäläisten hävittämiä kyliä. Kuningas on matkalla Viipuriin näiden sotatoimien vuoksi. Hän kehottaa Agricolaa valmistautumaan rauhanneuvotteluihin Moskovassa.

Mikael Agricola on toiminut vuoden ajan Turun hiippakunnan ordinariuksena. Kuningas Kustaa Vaasa on nimittänyt Agricolan tähän tehtävään. Käytännössä työ tarkoittaa piispan tehtäviä. Kuningas haluaa ordinarius-nimikkeellä erottaa luterilaisen kirkon johtohenkilön katolisen kirkon johtajista ja samalla muistuttaa siitä, että kirkko on kruunun alaisuudessa. Vähentääkseen kirkon johtajien mahtia kuningas on jakanut entisen Turun hiippakunnan kahtia, Turun ja Viipurin hiippakuntiin.

Kustaa Vaasa on saapunut Turkuun viikko sitten. Hän on matkalla Viipuriin venäläisten rajaloukkausten ja ryöstöretkien vuoksi. Itärajalla soditaan. Venäjää hallitsee tsaari Iivana IV Vasilinpoika eli Iivana Julma. Kustaa Vaasa valmistelee valtuuskunnan lähettämistä tsaarin luokse Moskovaan neuvottelemaan rauhasta. Valtuuskuntaan hän aikoo nimittää muiden arvovaltaisten edustajien lisäksi Mikael Agricolan.

Kuningas tiedustelee Agricolan vaimon ja pojan vointia. Agricola on avioitunut turkulaisen Birgitta Olavintyttären kanssa. Heille on syntynyt poika, Kristian, joka on nyt melkein viisivuotias. Kustaa Vaasa puolestaan on menettänyt rakastamansa puolison. Hän on avioitunut uudestaan, mutta kaipaa edelleen vaimovainajaansa, jota hän kutsuu sydänpäpöykseen. Myös Hemminkiä kuningas kehottaa hankkimaan puolison.

Kustaa Vaasa ja Agricola käyvät keskustelunsa Kaikkien Pyhien kappelissa, jonne on sijoitettu tuomiokirkon arvokkaat pyhäinjäännökset. Kappeli on katolisena aikana ollut merkittävä pyhiinvaelluskohde. Siellä sijaitsevat myös seinien kaarisyvennyksissä Pyhän Ristin alttari, Pyhän Kristoforuksen alttari, Pyhän Martin alttari ja mahdollisesti Pyhän Laurin alttari.

2000-luvun kirkkovieras näkee freskot, jotka peittävät kirkon pääkuorin seinä ja kattoa. Nämä maalaukset ovat peräisin 1800-luvulta. Yksi freskoista esittää piispa Mikael Agricolaa ojentamassa Uutta testamenttia kuningas Kustaa Vaasalle. Niinpä soveluksessa kuningas ja piispa katsovat heitä esittävää freskoa, joka on maalattu kolmesataa vuotta myöhemmin...

LÄHTEET

Kaisti, Riikka: Turun tuomiokirkko. Rakkaudella rakennettu. Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymä, Turku 2013. Sivut 75–86.

Heininen, Simo: Mikael Agricola. Elämä ja työt. Edita. Helsinki 2007. Sivut 118–135.

Gardberg, C.J.: Turun linnan kolme Katarinaa, Otava, Keuruu 1986. Sivut 11–18.

Koko Biblia suomeksi

Tapahtuu 1.8.1642:

On kulunut 87 vuotta siitä, kun kuningas Kustaa Vaasa ja piispa Mikael Agricola kohetasivat tuomiokirkossa. On maanantaiaamu, elokuun ensimmäinen päivä vuonna 1642. Edellisenä päivänä kaikissa Suomen kirkoissa on vietetty kiitosjumalanpalvelus ja juhlittu suomenkielisen Biblian ilmestymistä.

Turun akatemian professori Henrik Mikaelinpoika Ferrarius seisoo poikansa Hemmingin kanssa esi-isänsä haudalla tuomiokirkon Pormestarin kappelissa. Haudassa lepää ensimmäinen Ferrarius-nimen kantaja. Nuori Hemminki on esi-isänsä kaima ja opiskelee papiksi Turun Akatemiassa.

Hemminki kertoo ylpeänä sukujuuriaan ja tahtoo kerran tulla haudatuksi yhtä arvokkaaseen paikkaan kuin esi-isänsä. Henrik-isä huomauttaa pojalleen, että Jumala ei kysy arvonimiä. Hemminki muistaa isänsä suomentaman raamatunkohdan armosta, jonka Jumala antaa ihmiselle lahjaksi. Henrik avaa tuoreen Biblian, joka lepää lukupulpetilla, ja lukee siitä Herran siunauksen.

Ensimmäinen Ferrarius on haudattu tuomiokirkon lattian alle kuten tuhannet muutkin vainajat. Pormestarin kappelissa ovat saaneet leposijan muiden muassa muuttamat Turun pormestarit ja piispa Konrad Bitz.

Kirkko ja koko valtakunta elävät voimakasta nousukautta. Kuningas Kustaa II Aadolf on luonut perustan mahtivaltiolle sotiessaan evankelisen uskon puolesta ja valloittaessaan Itämeren maita. Pohjolan leijonaksi kutsuttu sankarikuningas on saanut surmansa taistelussa. Maata hallitsee sijaishallitus siihen asti, kunnes valta siirtyy hänen tyttärelleen, kuningatar Kristiinalle. Tuleva kuningatar on erityisen lahjakas ja sivistynyt. Hän suosii tieteitä ja taiteita. Sodat jatkuvat, mutta kuningattaren pyrkimyksenä on rauha.

Laajeneva valtakunta tarvitsee päteviä hallintomiehiä ja pappeja. Suomen koulutusolotkin kohenevat. Turkuun on perustettu kymmenisen vuotta sitten kymnaasi eli lukio, jonka tilalle vuonna 1640 perustettiin akatemia.

Turun Akatemia vihittiin loistavin juhlallisuuksin kaksi vuotta sitten. Opiskelijoi-
ta siellä on jo runsaat kaksisataa. Kanslerina toimii kreivi Pietari Brahe, joka on ollut Suomen kenraalikuvernöörinä, perustanut uusia kaupunkeja ja kehittänyt tarmokkaasti kauppaa, uudisasutusta ja oikeuslaitosta.

Akatemian varakanslerina on Turun piispa Isaacus Rothovius. Hän kohentaa ankarin ottein papiston saarnataitoja, tietoja ja elämäntapoja. Piispa kehittää myös kansanopetusta. Ehtoolliselle, kummiksi tai avioon ei ole asiaa, ellei katekismusta osata. Luterilainen uskonnäkemyks on vakiintunut koko valtakunnassa ja oikeaa oppia varjellaan. Piispan komennossa on valmistunut myös koko Biblian käännöstyö suomen kielelle. Rothovius on velvoittanut jokaista seurakuntaa hankkimaan komean Pyhän Kirjan kymmenen riikintaalerin sakon uhalla. Biblia antaa varmasti vahvan mallin suomen kirjakielelle satojen vuosien ajaksi.

LÄHTEET

Lappalainen, Mirkka: Pohjolan leijona. Kustaa II Aadolf ja Suomi 1611 – 1632. Kustannusosakeyhtiö Siltala. Helsinki 2014.

Kaisti, Riikka: Turun tuomiokirkko. Rakkaudella rakennettu. Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymä, Turku 2013. Sivut 107–110.

Heininen, Simo, Laine, Tuija, Knuutila, Jyrki ja Laine, Esko M.: Teologia. Teoksessa Vanhimman suomalaisen kirjallisuuden käsikirja. Toim. Tuija Laine. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1997. Sivut 55–59

Laasonen, Pentti: Suomen kirkon historia 2. Vuodet 1593 – 1808. Werner Söderström Osakeyhtiö. Porvoo 1991. s. 19 – 105.

III Esineet, paikat ja ilmiöt Sanan sepässä

Sanan seppä -sovelluksessa esiintyy monia keskiajan katoliseen kirkkoon ja reformaation vuosikymmeniin liittyviä yksityiskohtia. Näillä sivuilla niistä kerrotaan enemmän. Voit tutustua tarkemmin myös Agricolan julkaisemaan kirjallisuuteen Abckiriasta lähtien.

KOHTAUS 1

Katolinen katedraali

Turun tuomiokirkko vihittiin käyttöön vuonna 1300. Nykyisen laajuutensa se oli saavuttanut pääpiirteissään 1500-luvun alkuun mennessä. Katoliseksi katedraaliksi rakennetussa Tuomiokirkossa oli lukuisia pyhimyksille omistettuja sivukappeleita ja alttareita. Reformaation mutta myös tulipalojen ja ryöstöretkien myötä kirkon sisustus on kokenut huomattavia muutoksia. Pyhimyskappeleista on tullut hautakappeleita, kuoriaita on muuttanut muotoaan ja lopulta hävinnyt ja kirkkosaliin on rakennettu yhtenäiset penkit.

LÄHTEET

Drake, Knut: Turun tuomiokirkon rakentaminen keskiaikana. Osa 1. Ydinkirkko. Teoksessa Turun Historiallinen Arkisto 62. Turun Historiallinen Yhdistys, Turku 2013. Sivut 19–20

Hiekkanen, Markus: Suomen keskiajan kivikirkot. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 2007. Sivut 188–201

Autuuttamisjuhla

Piispa Hemmingin (n. 1290–1366) autuuttamisjuhlaa vietettiin kesäkuun 18. päivänä vuonna 1514. Tuolloin piispan maalliset jäännökset nostettiin haudastaan ja pantiin tarkoitusta varten hankittuun pyhänjäännöslippaaseen. Juhlaa varten oli suunniteltu näyttävä ohjelma messuiheen, kulkueineen ja arvovieraineen. Autuaaksi julistaminen oli ensimmäinen vaihe Hemmingin pyhimykseksi julistamisessa. Pyhimystä piispa Hemmingistä ei kuitenkaan koskaan tullut, sillä reformaatio keskeytti nämä suunnitelmat.

LÄHTEET

Gardberg, C.J.: Keskiajan rauhaton loppuvaihe. Teoksessa Kansallispyhäkkö. Toim. C.J. Gardberg, Simo Heininen ja P.O. Welin. Tammi, Helsinki 2000. Sivut 106–109

Finnberg, Julius: Turun tuomiokirkon vuosisataiset vaiheet. Otava, Helsinki 1929. Sivut 84–89

Larsson, Gösta: Hemming från Bälinge. Biskop och hyllad som helgon. Gösta Larsson, Danderyd 2008. Sivut 38–45

Förslag till ceremoniel vid biskop Hemmings skrinläggning, tillsänt domkapitlet i Åbo (av electus Hemming Gadh). 1514. Kansallisarkisto, Diplomatarium Fennicum <http://extranet.narc.fi/DF/detail.php?id=5715>

Pyhänjäännösarkku

Pyhänjäännösarkku, jonka uskotaan kuuluneen autuaalle Hemmingille, on säästynyt kaikilta Tuomiokirkkoa tuhonneilta tulipaloilta ja säilynyt meidän päiviimme saakka. Uusimmissa tutkimuksissa arkku on ajoitettu jo 1400-luvulle, ja sitä on epäilty myös piispa Henrikin pyhänjäännösarkuksi. Arkku koostuu arkkukatoksesta ja sen sisällä olevasta pienemmästä pyhänjäännöslippaasta, jota on voitu kantaa esimerkiksi kulkueissa.

LÄHTEET

Kaisti, Riikka: Turun tuomiokirkko. Rakkaudella rakennettu. Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymä, Turku 2013. Sivut 63–64

Hiekkänen, Markus: Suomen keskiajan kivikirkot. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 2007. Sivu 209

Lahti, Sofia: Capse pro reliquiis. Turun tuomiokirkon reliikit ja relikvaariot. Mirator. Marraskuu 2003. www.glossa.fi/mirator/pdf/lahti.pdf Sivut 10–11

Gardberg, C.J.: Keskiajan rauhaton loppuvaihe. Teoksessa Kansallispyhäkkö. Toim. C.J. Gardberg, Simo Heininen ja P.O. Welin. Tammi, Helsinki 2000. Sivut 106–109

Hirvonen, Virpi: Kaksiosainen relikvaario Turun tuomiokirkossa. Teoksessa Pohjolan suurvalta ja heräävä leijona: Turku ja Kalmarin unioni 1397–1521. Turun maakuntamuseo, Vammala 1997. Sivut 101 eteenp.

Vihkivesiastia

Katolisiin kirkkoihin kuuluu olennaisena osana vihkivesiastia, jonka vihittyyn veteen kirkkoon saapuva voi kastaa sormensa tehdäkseen kasteesta muistuttavan ristinmerkin. Turun tuomiokirkossa on säilynyt tällaisen astian jalusta. Sovelluksessa näkyvän vihkivesiastian mallina on ollut Vehmaan kirkossa säilynyt astia.

LÄHTEET

Kaisti, Riikka: Turun tuomiokirkko. Rakkaudella rakennettu. Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymä, Turku 2013. Sivu 40

Hiekkänen, Markus: Suomen keskiajan kivikirkot. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 2007. Sivu 208

Hiekkänen, Markus: Suomen kivikirkot keskiajalla Otava, Helsinki 2003. Sivu 118

KOHTAUS 2

Pyhän Ristin kappeli

Pyhän Ristin kappeli, josta käytetään myös nimitystä Pyhän Ristin kuori, muodostettiin todennäköisesti yhdistämällä kaksi vierekkäistä kappelia, Pyhän Katariina Aleksandrialaisen ja Pyhän Bartolomeuksen kappelit. Vuonna 2007 Pyhän Ristin kappeli nimettiin

uudelleen Mikael Agricolan kappeliksi, kun Agricolan kuolemasta oli tullut kuluneeksi 450 vuotta.

LÄHTEET

Kaisti, Riikka: Turun tuomiokirkko. Rakkaudella rakennettu. Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymä, Turku 2013. Sivut 97–101

Hiekkanen, Markus: Suomen keskiajan kivikirkot. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 2007. Sivu 200

Gardberg, C.J.: Hallikirkosta basilikaksi. Teoksessa Kansallispyhäkkö. Toim. C.J. Gardberg, Simo Heininen ja P.O. Welin. Tammi, Helsinki 2000. Sivut 93–95

Pyhän Annan alttari

Ennen reformaatiota Tuomiokirkko on ollut täynnä eri pyhimyksille omistettuja alttareita, joista osa on sijainnut erityisissä pyhimyskappeleissa ja osa kirkkosalissa. Tuomiokirkon Pyhän Annan alttarin uskotaan sijainneen Pyhän Ristin kappelissa. Alttariin on kuulunut Pyhä Anna itse kolmantena -veistos, jossa ovat kuvattuina Pyhä Anna, tämän tytär neitsyt Maria sekä Jeesus-lapsi. Veistos on säilynyt Tuomiokirkon museossa. Veistoksen lisäksi alttaria ovat koristaneet näyttävät alttaritekstiilit sekä mahdollisesti ristiinnaulitunkuva eli krusifiksi.

LÄHTEET

Rinne, Juhani: Turun tuomiokirkko keskiaikana II. Altтарit ja kirkolliset toimitukset. Turun tuomiokirkon isännistön julkaisema, Turku 1948. Sivut 47–52

Seinäkomero

Tuomiokirkossa, kuten muissakin keskiaikaisissa kivikirkkoissa on suuri määrä muuri-omeroita, seinämuuriin tehtyjä syvennyksiä. Alkujaan valtaosa näistä syvennyksistä oli tehty puisia kaappeja ja hyllyjä varten, jotka ajan saatossa ovat tuhoutuneet. Kaapeissa saatettiin säilyttää esimerkiksi kirjoja tai muita arvoesineitä.

LÄHTEET

Hiekkanen, Markus: Suomen kivikirkot keskiajalla Otava, Helsinki 2003. Sivut 112–113

KOHTAUS 3

Kastetoimitus ja kastepappi

Keskiajalla ja reformaatioajan alussa kaste oli moniosainen toimitus, joka tapahtui osittain kirkon asehuoneessa ja osittain kirkkosalissa. Kasteallas sijaitsi kirkkosalin puolella. Kummeilla oli tärkeä rooli kastetoimituksessa. Sen sijaan kastettavan lapsen äiti ei voinut osallistua kastetilaisuuteen, koska hänen ajateltiin olevan saastainen 40 päivän ajan synnytyksen jälkeen. Lapsi pyrittiin kastamaan mahdollisimman pienenä, muutaman päivän ikäisenä.

LÄHTEET

Hanska, Jussi ja Lahtinen, Anu: Keskiajalta 1500-luvun lopulle. Teoksessa Huoneentaulun maailma. Kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle. Toim. Jussi Hanska ja Kirsi Vainio-Korhonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2010. Sivu 19

Hiekkanen, Markus: Suomen kivikirkot keskiajalla Otava, Helsinki 2003. Sivut 119–120

Kastemalja

Tuomiokirkossa säilynyt kasteallas on valmistettu kotimaisesta kalkkikivestä 1400-luvulla. Sen alkuperäistä sijaintipaikkaa Tuomiokirkossa ei tiedetä, mutta se on joka tapauksessa sijainnut näkyvällä paikalla, lähellä sisäänkäyntiä, mahdollisesti kirkon keski-käytävän ja etelästä pohjoisen kulkevan käytävän risteyskohdassa.

LÄHTEET

Hiekkanen, Markus: Suomen keskiajan kivikirkot. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 2007. Sivu 208

Hiekkanen, Markus: Suomen kivikirkot keskiajalla Otava, Helsinki 2003. Sivut 118–119

Papin selibaatti

Katolisena aikana pappien piti pysyä naimattomana. Reformaation myötä vaatimus selibaatista poistui. Vähitellen syntyi pappissukuja, joissa perheen poika seurasi isäänsä papin uralle. Usein papin tytär tai leski myös avioitui seurakunnan tulevan papin kanssa.

LÄHTEET

Heininen, Simo & Heikkilä Markku: Suomen kirkkohistoria. Edita, Helsinki 1996. Sivut 39–40, 106–107

KOHTAUS 4

Pyhän Ruumiin kappeli

Pyhän Ruumiin kappeli tunnetaan myös Tavastin kappelina. Tämän nimen se sai piispa Maunu II Tavastista, joka lahjoitti huomattavan omaisuuden Kristuksen Pyhän Ruumiin kultille. Myöhemmin kappelista tuli monien pappien, sotilaiden ja muiden merkikihenkilöiden hautakappeli. Myös Maunu-piispa on haudattu tähän kappeliin, ja hänen hautamuistomerkkinsä on nostettu kappelin pohjoisseinälle.

LÄHTEET

Kaisti, Riikka: Turun tuomiokirkko. Rakkaudella rakennettu. Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymä, Turku 2013. Sivut 41–56

Hiekkanen, Markus: Suomen keskiajan kivikirkot. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 2007. Sivu 200

Rauta-aita ja sen symbolit

Kappelin erottaa kirkkosalista takorautainen ristikkoaita, jossa on teksti: ”AN(N)O D(OMI)NI MCDXXV MAGNUS OLAI EP(ISKOP)US FECIT FIER(I) H(OC) OP(US). HELP (M)ARIA B(EATA)” eli ”Herran vuonna 1425 piispa Maunu Olavinpoika teetätti tämän teoksen. Auta autuas Maria.” Aidan ovesa on Maunu Tavastin vaakuna, ja oven yläpuolella leijona, joka symboloi Kristusta sekä evankelista Markusta. Vastaavanlainen aita on Pohjoismaissa säilynyt ainoastaan Strängnäsän tuomiokirkossa.

LÄHTEET

Kaisti, Riikka: Turun tuomiokirkko. Rakkaudella rakennettu. Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymä, Turku 2013. Sivu 43

Hiekkanen, Markus: Suomen keskiajan kivikirkot. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 2007. Sivu 200

Gardberg, C.J.: Maunu Tavastin tuomiokirkko – katedraalin alku. Teoksessa Kansallispyhäkkö. Toim. C.J. Gardberg, Simo Heininen ja P.O. Welin. Tammi, Helsinki 2000. Sivut 63–66

KOHTAUS 5

Keskiaikainen pääkuori

Vielä Mikael Agricolan aikoina Tuomiokirkon kuori ja alttari sijaitsivat nykyisen kirkkosalin itäosassa. Tuolloin korkea kuoriaita rajasi alttaria ympäröivää aluetta, ja erotti siten kuorin muusta kirkkosalista. Aita on mitä ilmeisimmin vaurioitunut ja uusittu useaan otteeseen, eikä sen ulkonäöstä ole tarkkoja tietoja. Ilmeisesti se on ollut taidokkaasti koristeltu ja siinä on ollut useita veistoksia. Vielä vuonna 1590 kuoriaita uusittiin alkuperäiselle paikalleen, mutta vuonna 1649 piispa Isaacus Rothovius siirretti alttarin Kaikkien Pyhien kuoriin, josta siten tuli kirkon uusi pääkuori ja jossa alttari yhä edelleen sijaitsee. Vanhan kuoriaidan koristeellisia osia siirrettiin tällöin uuden pääkuorin seinille.

LÄHTEET

Laitinen, Riitta: Kirkkotilan hidas reformaatio. Materiaaliset ja opilliset muutokset Turun tuomiokirkossa. Teoksessa Pohjoinen reformaatio. Toim. Meri Heinonen & Marika Räsänen. Turun Historiallinen Yhdistys, Turku 2016. Sivut 231–233

Kaisti, Riikka: Turun tuomiokirkko. Rakkaudella rakennettu. Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymä, Turku 2013. Sivu 18–21

Hiekkänen, Markus: Suomen keskiajan kivikirkot. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 2007. Sivut 199–200, 206

Gardberg, C.J.: Maunu Tavastin tuomiokirkko – katedraalin alku. Teoksessa Kansallispyhäkkö. Toim. C.J. Gardberg, Simo Heininen ja P.O. Welin. Tammi, Helsinki 2000. Sivu 154

Pirinen, Hanna: Luterilaisen kirkkointeriöörin muotoutuminen Suomessa. Pitäjänkirkon sisustuksen muutokset reformaatiosta karoliinisen ajan loppuun (1527–1718). Suomen Muinaismuistoyhdistys, Helsinki 1996. Sivu 84

Turun koulu

Turkuun perustettiin keskiajalla katedraalikoulu pappien kouluttamista varten. Koulurakennus oli osa Turun tuomiokirkkoa ympäröivää muuria. Mikael Agricola toimi Turun koulun rehtorina vuosina 1539–1548. Tuolloin koulun tehtävänä oli Kustaa Vaasan tavoitteiden mukaisesti myös virkamiesten koulutus. Oppilaita oli luultavasti joitakin kymmeniä ja opiskelu koulussa aloitettiin hieman yli 10-vuotiaana.

LÄHTEET

Hanska, Jussi ja Lahtinen, Anu: Keskiajalta 1500-luvun lopulle. Teoksessa Huoneen-
taulun maailma. Kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle. Toim. Jussi
Hanska ja Kirsi Vainio-Korhonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2010.
Sivut 46–50, 53–55, 59

Oppineiden sukunimet

1500-luvulta alkaen yleistyivät pappien käyttämät, oppisäätyyn kuulumista osoittavat
sukunimet. Papiston selibaattivaatimuksen poistuttua alkoi syntyä varsinaisia pappis-
ja oppineistosukuja. Sukunimi muodostettiin liittämällä oman vanhan sukunimen (jos
sellainen oli), ammattinimen tai kotipaikan nimen tai niiden latinan tai kreikankielisten
vastineiden perään latinasta johdettu -us tai -ius -pääte tai kreikasta johdettu -ander-pää-
te. Esimerkiksi Ferrarius tuli seppää tarkoittavasta sanasta, Aescholenius kotikylä Esko-
lan mukaan ja Nervander kotipaikka Närvän mukaan.

LÄHTEET

Suolahti, Gunnar: Suomen papisto 1600- ja 1700-luvuilla. WSOY, Porvoo 1919. Sivut
7–10

Abc-kiria

Mikael Agricolan laatima Abckiria eli aapinen ilmestyi 1543. Se oli ensimmäinen suo-
men kielellä painettu kirja. Kirja sisälsi aakkoset, lukusanat sekä katekismuksen eli kris-
tinuskon tärkeimmät tekstit.

LÄHTEET

Heininen, Simo, Laine, Tuija, Knuutila, Jyrki ja Laine, Esko M.: Teologia. Teoksessa
Vanhimman suomalaisen kirjallisuuden käsikirja. Toim. Tuija Laine. Suomalaisen Kir-
jallisuuden Seura, Helsinki 1997. Sivut 80–81.

KOHTAUS 6

Rukouskirja

Mikael Agricolan Rucouskiria Bibliasta ilmestyi 1544. Sitä sanotaan ensimmäiseksi suo-
malaiseksi tietosanakirjaksi. Rukouksien lisäksi se sisälsi kalenteritietoja, astrologiaa, ter-
veydenhoitoa, kasveja, eläimiä, koulutusta ja muita elämää koskevia asioita.

LÄHTEET

Heininen, Simo, Laine, Tuija, Knuutila, Jyrki ja Laine, Esko M.: Teologia. Teoksessa Vanhimman suomalaisen kirjallisuuden käsikirja. Toim. Tuija Laine. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1997. Sivut 144–145.

KOHTAUS 7

Kaikkien Pyhien kappeli

Nykyinen pääkuori on kirkon entinen Kaikkien Pyhien kappeli, joka rakennettiin silloisen pääkuorin itäpuolelle oletettavasti 1470-luvulla. Kappelissa oli muutamien tietyille pyhimyksille omistetun alttarin lisäksi yksi, joka oli omistettu kaikille pyhimyksille. Piispa Isaacus Rothovius siirretti pääalttarin tähän kappeliin vuonna 1649. Nykyisin pääkuori on tunnettu mm. Robert Wilhelm Ekmanin 1850-luvulla maalaamista freskoista.

LÄHTEET

Hiekkänen, Markus: Suomen keskiajan kivikirkot. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 2007. Sivut 200–201

Kaisti, Riikka: Turun tuomiokirkko. Rakkaudella rakennettu. Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymä, Turku 2013. Sivut 75–80

Gardberg, C.J.: Keskiaikaiset alttarit. Teoksessa Kansallispyhäkkö. Toim. C.J. Gardberg, Simo Heininen ja P.O. Welin. Tammi, Helsinki 2000. Sivut 111–114

Kirjoitusvälineet

Keskiajalla kirjoittamiseen käytettiin mustetta ja sulkakynää, joilla kirjoitettiin parkitsemattomasta nahasta valmistetulle pergamentille tai paperille. Kirjoitusvälineet oli kätevää kuljettaa mukana vyöllä roikkuvassa kotelossa, johon kiinnitettiin nyörillä vielä mustepullo. Pergamentin pinta tasoitettiin hohkakivellä ja hanhen sulasta tehty kynä teroitetiin kynäveitsellä. Muistiinpanoja tehtiin myös vahataululle kirjoituspuikolla eli styluksella.

LÄHTEET

Harjula, Janne: Keskiajan kirjoitusvälineet ja -alustat arkeologisen tutkimuksen valossa. Teoksessa Kirjain kerrallaan. Lukemisen ja kirjoittamisen jäljet. Turun Historiallinen Yhdistys, Turku 2015. Sivut 15–29

Ekmanin maalaus

Tuomiokirkon nykyistä pääkuoria koristavat freskot maalasi hovimaalari Robert Wilhelm Ekman vuosina 1850–1854. Yksi maalauksista esittää Mikael Agricolaa piispan asussa ojentamassa laatimaansa Uuden testamentin käännöstä kuningas Kustaa Vaasalle. Ei ole todisteita siitä, että näin todella olisi tapahtunut. Uuden testamentin käännöstyö valmistui 1548. Piispaksi Agricola nimitettiin vasta 1554.

LÄHTEET

Heininen, Simo: Agricola, Mikael (noin 1510–1557). Kansallisbiografia-verkkójulkaisu. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997 (päivitetty 2012). <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/14/>

Gardberg, C.J.: Pääkuorin maalaukset. Teoksessa Kansallispyhäkkö. Toim. C.J. Gardberg, Simo Heininen ja P.O. Welin. Tammi, Helsinki 2000. Sivut 242

Käsikirja, Messu ja Piina

Vuonna 1549 ilmestyi kolme Mikael Agricolan teosta. Käsikirja castesta ja muista kristikunnan menoista sisälsi ohjeita kirkollisia toimituksia varten. Messu eli Herran echtolinen antoi ohjeita jumalanpalveluksen kulkuun. Kolmas teos, Se meidän Herran Jesuksen Christusen pina, ylesnousemus ja tauuaisen astumus, käsitteli Jeesuksen kärsimystä ja pääsiäisen tapahtumia. Kirjoja tarvittiin reformaation tuoman muutoksen vuoksi.

LÄHTEET

Heininen, Simo, Laine, Tuija, Knuutila, Jyrki ja Laine, Esko M.: Teologia. Teoksessa Vanhimman suomalaisen kirjallisuuden käsikirja. Toim. Tuija Laine. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1997. Sivut 51–52, 108–114

KOHTAUS 8

Pormestarin kappeli

Pormestarin kappeli on saanut nimensä siitä, että kaupungin pormestari ja raatimiehet kustansivat sen rakentamisen, alttaritarpeet sekä papiston palkan. Kappeli lienee tietoisesti sijoitettu kirkon eteläiselle sivulle. Turun kaupunki nimittäin sijaitti tuolloin kokonaisuudessaan kirkon eteläpuolella.

LÄHTEET

Hiekkanen, Markus: Suomen keskiajan kivikirkot. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 2007. Sivu 200

Kaisti, Riikka: Turun tuomiokirkko. Rakkaudella rakennettu. Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymä, Turku 2013. Sivut 107

Hautaamiskäytäntö

Keskiajalta aina 1800-luvun alkuun saakka vainajia haudattiin kirkon lattian alle. Vainajan yhteiskunnallinen asema määräsi hänen hautapaikkansa: arvokkaimmat hautapaikat sijaitsivat kirkon kuoriosassa. Aateliset suvut hankkivat reformaatioajalta alkaen Tuomiokirkon entisiä pyhimyskappeleita hautakappeleikseen. Aateliston mahtipontiseen hautajaiskulttuuriin kuuluivat esimerkiksi hautajaisvaakunat, muistomerkit ja -taulut sekä haarniskat.

LÄHTEET

Hiekkanen, Markus: Suomen kivikirkot keskiajalla Otava, Helsinki 2003. Sivut 161–163

Hiekkanen, Markus: Suomen keskiajan kivikirkot. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 2007. Sivu 211

Talve, Ilmar: Suomen kansankulttuuri. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2012 (Teos julkaistu ensimmäisen kerran 1979). Sivut 234–235

Biblia 1642

Vuonna 1642 ilmestyi ensimmäistä kertaa koko Raamattu suomen kielellä. Sata vuotta aiemmin Mikael Agricola oli kääntänyt Raamatun osia. Työ jatkui suomennosryhmissä 1600-luvun alussa. Raamattu haluttiin kääntää puhtaalle suomelle, jota kaikki ymmärtäisivät eri puolilla maata. Kun komea kirja oli painettu, jokaisessa Suomen kirkossa järjestettiin kiitosjumalanpalvelus 31.7.1642.

LÄHTEET

Heininen, Simo, Laine, Tuija, Knuutila, Jyrki ja Laine, Esko M.: Teologia. Teoksessa Vanhimman suomalaisen kirjallisuuden käsikirja. Toim. Tuija Laine. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1997. Sivut 55–59

IV Sanan seppä yhdistää tarinankerrontaa ja nykYTEKNOLOGIAA

Reformaation historiaa esittelevä lisätyn todellisuuden Sanan seppä -sovellus antaa äänen 1500-luvulla eläneille ihmisille.

Sanan seppä -sovelluksen juuret ovat vuonna 2015 käynnistyneessä MIRACLE (Mixed Reality Applications for Culture and Learning Experiences) -tutkimushankkeessa. Pääosin Tekesin rahoittamassa hankkeessa on mukana tutkijoita Turun, Tampereen ja Helsingin yliopistosta sekä VTT:ltä. Hankkeessa tutkitaan yhdistetyn todellisuuden teknologian käyttömahdollisuuksia museoissa, kulttuurimatkoilla ja luokkahuoneen ulkopuolella oppimisessa. Kumppaneina hankkeessa ovat muun muassa Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymä sekä Kirkkohallitus.

Sanan seppä -sovelluksen avulla tutkitaan muun muassa yhdistetyn todellisuuden teknologian soveltuvuutta aineettoman kulttuuriperinnön esittämiseen ja miten aineellista kulttuuriperintöä voidaan hyödyntää osana tässä esityksessä. Sanan seppä -sovelluksessa reformaation vaikutuksesta tavallisen ihmisen elämään kerrotaan lisätyn todellisuuden avulla Turun tuomiokirkossa. Digitaalisia elementtejä tuodaan osaksi fyysisistä todellisuutta ja näistä muodostuvaa kokonaisuutta tarkastellaan tabletin näytön kautta.

Sanan seppä -sovellus yhdistää tarinankerrontaa ja nykYTEKNOLOGIAA. Sanan seppä on aikamatka: reformaation vuosikymmenten aikaiset digitaaliset hahmot tulevat osaksi todellista fyysistä tilaa. He kertovat reformaation tarinaa kahdeksassa kohtauksessa eri puolilla Turun tuomiokirkkoa.

Sovelluksen tekemiseen on osallistunut laaja joukko eri alojen asiantuntijoita. Turun yliopistosta toteutukseen on osallistunut kaksi yksikköä: Technology Research Center (nyk. Department of Future Technologies) on vastannut kokonaistoteutuksesta, tekniikasta ja grafiikasta, ja Suomen historian oppiaine historian tutkimuksesta. Käsikirjoituksen sovellukseen on tehnyt Tytti Issakainen ja näyttelijöiden ohjauksesta vastannut Emmi Louhivuori. Sovelluksen tekemisestä voit lukea lisää blogikirjoituksista ja kaikki tekijät on listattu Sanan sepän tekijät -sivulla.

V Sanan sepän tekijät

Turun yliopisto, Technology Research Center (nyk. Department of Future Technologies)

Teijo Lehtonen, vastuullinen johtaja

Lauri Härkänen, ohjelmointi, animaatioeditointi

Sami Jokela, ohjelmointi

Tuomas Jokioja, ohjelmointi

Lauri Järvenpää, kuvallinen suunnittelu, hahmot, äänet

Timo Korkalainen, lisätyn todellisuuden suunnittelu

Jussi Latvala, ohjelmointi
Juho Pääkylä, esineiden mallinnus
Jukka Arvo
Olli Heimo
Seppo Helle
Tuomas Mäkilä
Anne Paavolainen
Kaapo Seppälä

Turun yliopisto, Suomen historia

Kirsi Vainio-Korhonen
Lauri Viinikkala, historian taustatutkimus
Laura Yli-Seppälä, puvustus, historian taustatutkimus

Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymän viestintä

Paula Heino
Leena Koski
Minna Vesanto

Kirkkohallitus

Hannu Majamäki

Muut asiantuntijat

Käsikirjoitus

Tytti Issakainen, käsikirjoitus

Kieli ja käännökset

Kaisa Häkkinen, käsikirjoituksen suomen kielen vanhennus
Mikko Kauko, käsikirjoituksen ruotsin kielen vanhennus
Sara Torvalds, käännökset ruotsiksi
Olli Huhtinen, käännökset englanniksi
Käsikirjoitusta kommentoivat lisäksi Meri Heinonen ja Kirsi Salonen Turun yliopiston Suomen historian laitokselta.

Musiikki

Vox Silentii

Näyttelijät

Emmi Louhivuori, ohjaus
Kimi Grönlund
Aliisa Kallio

Jarno Kuivala
Aatos Mickelsson
Andy Pilke
Kari Päiviö
Teropetteri Salminen
Ilkka Suominen
Jukka Tamminen
Jukka Valtanen
Jarmo Wegelius
Reijo Virtanen

VI Miten Sanan seppä -sovellus toimii?

Sovellus toimii Turun tuomiokirkossa. Kyse on lisätyn todellisuuden sovelluksesta, jossa olennaista on se, että sisältö piirtyy tiettyyn fyysiseen ympäristöön. Sovelluksen sisältöihin voi tutustua muualla sananseppä.fi-verkkosivujen materiaalin kautta.

Sovelluksen käyttämiseen tarvitaan tablettitietokone (ks. Laitteista). Lisäksi on suositeltavaa käyttää kuulokkeita, jotta sovelluksen äänet eivät häiritse muita kirkossa vierailijoita. Mikäli käytössäsi ei ole tarvittavaa laitetta, voit lainata sellaisen Tuomiokirkon aulasta vahtimestarien tiskiltä pantiksi jätettävää ajo-/henkilökorttia tai passia vastaan. Myös lainalaitteen kanssa on suositeltua käyttää omia kuulokkeita.

Ohessa yksityiskohtaiset ohjeet vaihe vaiheelta. Vaiheet 1-2 edellyttävät verkkoyhteyttä ja on hyvä tehdä jo etukäteen ennen kirkkoon saapumista. Kirkon aulassa on käytettävissä langaton verkkoyhteys ja suuressa osassa kirkkotilaa 4G-yhteys.

A. Lataa ensin sovellus laitteeseesi verkkokaupasta.

Apple AppStore
Google Play

B. Sovellus lataa ensimmäisellä käynnistyskerralla sisältöjä. Odota latauksen valmistuminen. Lataus voi myös toistua seuraavilla käynnistyskerroilla, mikäli sisällöt ovat päivittyneet.

Kun olet valmis käyttämään Sanan seppä -sovellusta

Valitse sovelluksen kieli. Hahmot puhuvat vanhaa suomea sekä yhdessä kohtauksessa vanhaa ruotsia. Tekstityksen voit valita suomeksi, ruotsiksi tai englanniksi.

Pidettäessä tablettia vaakatasossa (pöytätason suuntaisesti) tulee näkyviin **kirkon pohjapiirros** sekä ne **kahdeksan paikkaa kirkossa**, joissa tarinan kohtaukset esitetään. Aulassa Agricolan patsaalla on harjoituskohtaus, josta on hyvä aloittaa. Kohtaukset seurataan numerojärjestyksessä, jolloin myös tarina etenee aikajärjestyksessä. Jo kertaalleen katsottuihin kohtauksiin voi palata.

Kohtauksen luona laite nostetaan pystyasentoon, jolloin näkyviin tulee **videokuva sekä vinkkikuva**. Kohtaus käynnistetään **etsimällä paikka**, jossa videokuva vastaa vinkkikuva. Kohdentaminen voi viedä 5-10 sekuntia. Laitteen pitäminen vakaana nopeuttaa kohdentamista. Kun laite löytää kohtauksen, näkymä muuttuu mustavalkoisesta värilliseksi ja kohtaus käynnistyy.

Mikäli kohdentaminen ei onnistu, voidaan kohtaus pakottaa päälle käyttöliittymän “Pakota” –napilla. Se lataa sijainnista otetun panoraamakuvan, jonka päällä kohtausta voi seurata. Kohtaus käynnistyy **“käynnistä (play)”-painikkeella**.

Kohtausta seurattaessa voi vaihtaa katselukulmaa ja kääntää laitetta eri suuntiin kuitenkin varoen liian äkkinäisiä liikkeitä. Mikäli kohdennus menetetään, kuva muuttuu mustavalkoiseksi ja kohtaus keskeytyy. Kohdennuksen voi palauttaa hakemalla jälleen vinkkikuvan, minkä jälkeen kohtaus jatkuu keskeytyneestä kohdasta.

Kohtauksen katselun voi keskeyttää **“keskeytä (pause)”-painikkeella**. Tällöin hahmoista ja esineistä saa **lisätietoja klikkaamalla** ruudulla kyseistä hahmoa tai esinettä.

Kun laitteen kääntää vaakatasoon, ruudulle ilmestyvien painikkeiden kautta saa esille **tietoja hahmoista, esineistä ja kohtauksista**. Laitteen kääntäminen vaakatasoon kohtauksen aikana keskeyttää kohtauksen. Laitteen vaakatilassa olevien painikkeiden kautta saa esille lisätietoja jo katsottujen kohtausten hahmoista, esineistä ja kohtauksista.

Kohtauksen katselua voi jatkaa kääntämällä laitteen pystyasentoon, hakemalla kohdennuksen (näkymä muuttuu värilliseksi) ja painamalla “toista (play)”-painiketta.

Kohtauksen päätyttyä hahmot häviävät ja on aika etsiä seuraava kohtaus. Kääntämällä laitteen vaakatasoon saa jälleen näkyviin **kohtausten sijainnit kirkkotilassa**. Jo kertaalleen katsottuja kohtauksia voi katsella uudelleen menemällä tällaisen kohtauksen sijaintiin kirkkotilassa.

Lisätiedoista on myös **linkki sananseppa.fi-verkkosivuille**, joista löytyy laajempaa taustoista lähdeviitteineen. Linkkiä klikattaessa sivu avautuu laitteen selaimeen ja se edellyttää verkkoyhteyttä.

“Jaa”-painikkeella voit ottaa sovelluksesta kuvan ja avautuvasta valikosta valita haluamasi **sosiaalisen median palvelun kuvan jakamiseen**. Sovellus täydentää automaattisesti sovelluksen tunnisteet (#sananseppa #reformaatio2017). Kuvan jakaminen edellyttää verkkoyhteyttä sekä tarvittavia tunnuksia ja sovellusta laitteessa. Aulan harjoituskohtauksessa voit kokeilla ottaa kuvan kaveristasi digitaalisen Agricolan vieressä.

VII Laitevaatimukset ja testatut laitteet

Sovellus toimii useimmilla nykyaikaisilla iOS- ja Android-tableteilla. Valitettavasti vanhempien laitteiden sekä edullisimpien Android-laitteiden ominaisuudet eivät välttämättä riitä sovelluksen pyörittämiseen. Laitteessa on oltava 500 Mt vapaata tallennustilaa.

Parhaan käyttökokemuksen saa laitteilla, joissa on vähintään Full HD -näyttö sekä gyroskooppi-anturi. Sovelluksen toimivuus on testattu seuraavilla laitteilla:

iOS:

- Apple iPad Air 2 9,7 4G
- Apple iPad Pro 9.7 4G

Android:

- Samsung Galaxy Tab S2 9.7 4G
- Sony Xperia Z3 Tablet 10.1 4G
- Huawei Mediapad M210.1 4G

VIII Sanan seppä opettajille

Opettajia varten on koottu lisätyn todellisuuden sovellus Sanan sepästä oma esite, joka auttaa kouluvierailun suunnittelussa.

Voimme myös lähettää ennakkoon käsikirjoituksen. Sitä voi pyytää lähettämällä meiliä osoitteeseen turku.tiedotus@evl.fi

Luettelo alkuperäisartikkelien kovalähteistä

Artikkeli 1

Viinikkala, Lauri; Korkalainen, Timo; Arimaa, Juha-Pekka; Lehtonen, Teijo; Helle, Seppo; Mäkilä, Tuomas; Pönni, Veijo & Heimo, Olli I. (2013): Mixed Reality and the Holy Ghost Church in Turku. *Beyond Control – The Collaborative Museum and its Challenges. International Conference on Design and Digital Heritage Stockholm, Sweden 2013, Proceedings*. Edited by Halina Gottlieb. Interactive Institute Swedish ICT, Stockholm. 121–130.

Image 6.1: Muuritutkimus Ky, Kari Uotila

Image 6.2–8.2: Turun yliopisto, Timo Korkalainen

Artikkeli 2

Viinikkala, Lauri; Heimo, Olli I.; Korkalainen, Timo; Mäkilä, Tuomas; Helle, Seppo; Pönni, Veijo; Arimaa, Juha-Pekka; Saukko, Frans; Pääkylä, Juho; Jokela, Sami; Lehtonen, Teijo & Leskinen, Olli-Pekka (2014): The Luostarinmäki Adventure - An Augmented Reality Game in an Open Air Museum. *NODEM 2014 Conference proceedings: Engaging Spaces Interpretation, Design and Digital Strategies*. Edited by Halina Gottlieb & Marcin Szelag. Interactive Institute Swedish ICT, Stockholm. 232–243.

Image 1–9: Turun yliopisto, Timo Korkalainen

Artikkeli 3

Viinikkala, Lauri (2016): Yhdistetty todellisuus ja menneisyyden esittäminen. Historiallisen tiedon ja narratiivin suhde Louhisaaren tarinat -sovelluksessa. *Digitaalinen humanismi ja historiatieteet. Historia Mirabilis 12*. Turun Historiallinen Yhdistys, Turku. 229–256.

Kuva 1: Lauri Viinikkala

Kuvat 2–3 : Turun yliopisto, Timo Korkalainen

Artikkeli 4

Viinikkala, Lauri; Yli-Seppälä, Laura; Heimo, Olli I.; Helle, Seppo; Härkänen, Lauri; Jokela, Sami; Järvenpää, Lauri; Korkalainen, Timo; Latvala, Jussi; Pääkylä, Juho; Seppälä, Kaapo; Mäkilä, Tuomas & Lehtonen, Teijo (2017): Reforming the Representation of the Reformation. Mixed Reality narratives in communicating tangible and intangible heritage of the protestant reformation in Finland. *DIHA & NODEM Special Session at the 22nd International Conference on Virtual Systems and Multimedia VSMM 2016*, Kuala Lumpur, Malesia, October 2016. IEEE Xplore.

Kuva: Turun yliopisto, Lauri Järvenpää

Artikkeli 5

Viinikkala, Lauri (2017): Digital but Authentic? Defining Authenticity of Two Church Interiors Reconstructed with Mixed Reality Technology. *Finskt Museum 2016*. 31–49.

Kuva s.34: Turun yliopisto, Timo Korkalainen

Kuva s. 41: Turun yliopisto, Lauri Järvenpää

Artikkeli 6

Viinikkala, Lauri & Yli-Seppälä, Laura (2018): Lisätty todellisuus ja museon moniulotteinen muisti. Esimerkkinä Luostarinmäki-seikkailu. *Kaupungin varjoissa, arkistojen valossa. Bibliotheca Sigillumiana 5*. Toimittaneet Topi Artukka, Jarkko Keskinen ja Taina Saarenpää. Sigillum, Turku. 31–43.

Kuvat: Turun yliopisto, Timo Korkalainen

Annales Universitatis Turkuensis

**TURUN
YLIOPISTO**

ISBN 978-951-29-7522-8 (PAINETTU/PRINT)
ISBN 978-951-29-7524-2 (SÄHKÖINEN/PDF)
ISSN 0082-6995 (Painettu/Print)
ISSN 2343-3205 (Verkkajulkaisu/Online)